

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин та суспільних комунікацій**

**ТЕОРЕТИКО-ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ПРАКТИЧНІ ВИМІРИ
ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЯПОНІЇ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, 603 групи

Яшнова Вероніка Вікторівна

Керівник:

кандидат політичних наук,

доцент **Стецюк А. В.**

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол №_____ від _____ 2025 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Макар В.Ю.

Чернівці – 2025

Анотація

У кваліфікаційній роботі розкриваються головні особливості формування та розвитку зовнішньої політики Японії після завершення Другої світової війни. Аналізуються фактори, які вплинули на створення зовнішньополітичної стратегії в період Холодної війни як передумови сучасної міжнародної політики країни, а також розглядаються основні пріоритети стратегії Токіо у XXI ст. Також досліджено українсько-японські відносини та їхня трансформація у зв'язку з повномасштабним вторгненням Росії в Україну у 2022 р.

Ключові слова: Японія, “Доктрина Йосіди”, Холодна війна, безпекова співпраця, Індо-Тихоокеанський регіон, російсько-українська війна

Summary

The qualification work describes the key features of the formation and development of Japan's foreign policy after the end of World War II. It analyses the factors that contributed to the creation of foreign policy strategy during the Cold War as a precondition for the country's modern international policy, and examines the main priorities of Tokyo's strategy in the 21st century. It also explores Ukrainian-Japanese relations and their transformation in the context of Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022.

Keywords: Japan, ‘Yoshida Doctrine’, Cold War, security cooperation, Indo-Pacific, Russo-Ukrainian war

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають відповідне посилання на джерело.

Яшнова В. В.

(підпис)

Заява

Яшнова Вероніка Вікторівна

Номер студентської книжки: № 245009

Я заявляю, що наукова робота:

“Теоретико-доктринальні та практичні виміри зовнішньої політики Японії”

Була підготовлена виключно мною, * і:

А. Не порушує авторські права третіх осіб у відповідність із законом про авторське право.

Б. Повністю або частково була використана в якості основи для отримання диплому про вищу освіту або наукового ступеня мною чи іншою особою.

1) Крім того, я заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи збігається з друкованою.

Даною заявою я підтверджую, що була проінформована про права та обов'язки студентки Університету, про правила, що стосуються перевірки оригінальності наукових робіт. Тому я заявляю, що я згодна на обробку моїх письмових робіт у відповідності з антиплагіатними процедурами Університету, а також на архівування цих робіт в базі даних інтернет системи Turnitin Similarity згідно з антиплагіатними правилами і процедурами Університету.

Я також свідома того, що у випадку, якщо робота написана мною, за рішенням Комісії університету буде містити факти, які суперечать умовам зазначеним у цій заяві, або, якщо коефіцієнти виходять за межі гранично допустимих норм (згідно Додатку 2), робота буде повернута на доопрацювання.

Дата

Підпис

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЯПОНІЇ	12
1.1. Концептуальні та методологічні засади дослідження зовнішньої політики Японії	12
1.2. Джерельна база дослідження та стан наукової розробки проблеми	21
Висновки до Розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ ЯПОНІЇ	29
2.1. Формування конституційних засад зовнішньої політики Японії	29
2.2. Концептуальні засади зовнішньої політики Японії. “Доктрина Йошіди” як основа зовнішньополітичного курсу Японії доби “Холодної війни”	40
2.3. Еволюція зовнішньої політики Японії в II половині XX ст.	45
Висновки до Розділу 2	54
РОЗДІЛ 3. СПІВПРАЦЯ ЯПОНІЇ З ПРОВІДНИМИ ДЕРЖАВАМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ ОБ’ЄДНАННЯМИ ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ	55
3.1. Формування нового зовнішньополітичного курсу Японії і розвиток відносин із США	55
3.2. Співпраця Японії з НАТО	68
3.3. Стратегічне партнерство Японії та ЄС і її співпраця з Україною	73
Висновки до Розділу 3	84
РОЗДІЛ 4. РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯПОНІЇ	85
4.1. Територіальні конфлікти Японії та процес їхнього врегулювання	85
4.2. Співпраця Японії з країнами Південної та Південно-Східної Азії	100
Висновки до Розділу 4	111
ВИСНОВКИ	112
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	117
ДОДАТКИ	150
SUMMARY	156

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АЕС	Атомна електростанція
АСЕАН	Асоціація держав Південно-Східної Азії
ВМС	Військово-морські сили
ВПО	Внутрішньо переміщена особа
ЄЕС	Європейська економічна спільнота
ЄС	Європейський Союз
ЗАЕС	Запорізька атомна електростанція
ЗВО	Заклад вищої освіти
ЗМІ	Засоби масової інформації
КПК	Комуністична партія Китаю
МС ООН	Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй
НАТО	Організація Північноатлантичного договору
ОДР	Офіційна допомога розвитку
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПІІ	Прямі іноземні інвестиції
ПРООН	Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй
РБ ООН	Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй
ЦРУ	Центральне розвідувальне управління

ЧАЕС	Чорнобильська атомна електростанція
AMEICC	Economic and Industrial Cooperation Committee – Комітет з економічної та індустріальної кооперації між АСЕАН та Японією
EAC	East Asian Community – Східноазійське співтовариство
IPCP	Individual Partnership Cooperation Programme – Програма індивідуального партнерства та кооперації
IPSI	Indo-Pacific Security Initiative – Індो-Тихоокеанська безпекова ініціатива
JCER	Japanese Center for Economic Research – Японський центр економічних досліджень
JICA	Japan International Cooperation Agency – Японське агентство міжнародного співробітництва
SACO	Special Action Committee on Okinawa – Спеціальний комітет з питань Окінави
SDF	Self-Defense Forces – Сили самооборони Японії
QUAD	Quadrilateral Security Dialogue – Чотиристоронній діалог з питань безпеки
WTC	World Trade Center – Всесвітній торговий центр

ВСТУП

Актуальність дослідження. Початок ХХІ ст. ознаменував стрімкі зміни в міжнародній системі, в якій, на відміну від Холодної війни, нові країни та регіони отримали здатність впливати на глобальні процеси; а також нові виклики, які потребують кооперації заради збереження порядку, заснованого на правилах. Одним з таких впливових акторів стала Японія, країна, територія якої охоплює низку островів у Східній Азії.

Японія є важливим геополітичним гравцем на міжнародній арені, вплив якої донедавна оцінювався виключно через призму економічних відносин та потенціалу. Зважаючи на участь Японської імперії у Другій світовій війні на боці нацистської Німеччини та великі територіальні загарбання впродовж кількох десятиліть, становище повоєнної Японії було доволі крихким, а недовіра колишніх колонізованих народів не сприяли визнанню країни як чесного та надійного партнера. З метою покращення свого становища та репутації серед інших міжнародних акторів уряд Японії доклав значних зусиль для просування миролюбивого та економічно привабливого іміджу. Такий підхід був успішним впродовж Холодної війни, однак Війна в Перській затоці підкреслила необхідність внесення змін до курсу міжнародних відносин Токіо.

Починаючи з 2000-х рр., у зв'язку з актуальними кризовими ситуаціями у світі та потенційними небезпеками в регіоні, міжнародну політику Токіо можна розглядати як активну, а здатність країни брати участь у міжнародних процесах – реальну.

Так, зовнішньополітична стратегія Японії охоплює не лише діяльність в регіональній та традиційний вектор японсько-американської співпраці, а й кооперацію з великими міжнародними організаціями та угрупованнями, незважаючи на віддаленість їхнього географічного розташування.

Наприклад, Японія є важливим стратегічним партнером Організації Північноатлантичного договору (НАТО) в Індійсько-Тихоокеанському регіоні, зокрема в контексті війни, яку веде Росія на території України. Сторони продовжують кооперацію в багатьох сферах, зокрема кібербезпека, морська безпека, роззброєння тощо.

Крім того, важливим є європейський вектор зовнішньої політики Японії, а саме співпраця країни з Європейським Союзом (ЄС) та іншими країнами регіону. Японія та ЄС є не лише економічними партнерами, адже їхня співпраця охоплює також безпекову сферу, підкреслюючи спільні виклики, з якими вони зіштовхнулися.

Від моменту відновлення незалежності України головним питанням у відносинах з Японією була спільна діяльність відповідно до лінії “Фукусіма-Чорнобиль”. Однак початок повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. став трансформаційним етапом у міждержавних відносинах, в ході якого сторони стали важливими партнерами. Токіо не лише швидко відреагувало на ескалацію бойових дій, наклавши санкції на Росію, яка тривалий час відігравала важливу роль у міжнародній стратегії країни у зв’язку з питанням повернення Японією Північних територій, а й продовжує надавати Україні допомогу. До того ж, війна підштовхнула уряд Японії до історичних внутрішніх змін, які сколихнули світову спільноту.

Оскільки Токіо сьогодні є новим та необхідним для Києва партнером, корисним є вивчення теоретичних підстав та практичного застосування зовнішньої політики Японії в період її повоєнного становлення та активних змін після Холодної війни. Незважаючи на це, питання зовнішньої політики Японії залишається малодослідженим у вітчизняній науці, а у зовнішньополітичній стратегії України та рекомендаціях приділяється лише незначна увага українсько-японській кооперації.

Дослідження міжнародної політики Японії дозволить нам краще зрозуміти Японію як впливового партнера, а також особливості зовнішньої

політики країни як в історичній ретроспективі, так і з акцентом на її розвиток у ХХІ ст.

Мета дослідження полягає в аналізі зовнішньої політики Японії після завершення Другої світової війни та виокремленні головних особливостей зовнішньополітичної стратегії країни.

Завдання дослідження

В процесі дослідження вирішувалися наступні питання:

1. проаналізувати теоретико-концептуальні підходи до вивчення зовнішньої політики Японії, а також джерельну базу дослідження;
2. з'ясувати передумови та фактори впливу на формування сучасної міжнародної політики країни;
3. дослідити північноатлантичний вектор зовнішньополітичної стратегії Токіо, описавши кооперацію країни з США, НАТО та ЄС;
4. описати динаміку японсько-українських відносин та їхню трансформацію у зв'язку з початком повномасштабної війни;
5. розглянути основні територіальні конфлікти Японії у ХХІ ст., а також методи їхнього врегулювання;
6. проаналізувати особливості регіональної політики Японії, зокрема в Південній та південно-Східній Азії.

Об'єкт дослідження: зовнішня політика Японії.

Предмет дослідження: основні особливості та фактори формування теоретико-доктринальних засад зовнішньої політики Японії, а також їхня реалізація в другій половині ХХ – першій чверті ХХІ ст.

Хронологічні рамки дослідження:

У зв'язку з участю Японії в Другій світовій війні та американської окупації країни протягом 6 років та 7 місяців, країна зазнала значних змін як внутрішньо, через бажання Заходу демократизувати уряд та суспільство шляхом впровадження відповідних реформ, так і зовнішньо, оскільки Токіо довелося відбудовувати власний імідж та довіру до себе серед країн регіону. Зважаючи на це, нижньою хронологічною рамкою дослідження слугує

травень 1945 р., коли Японія остаточно капітулювала та потрапила під Окупаційний режим Союзних військ.

Верхньою хронологічною межею є листопад 2025 р., а саме завершення першого місяця перебування на посаді нової Прем'єр-міністра Японії – Такаічі Санае, що дозволяє попередньо оцінити зовнішньополітичні пріоритети нової адміністрації та Ліберально-демократичної партії Японії, представницею якої є С. Такаічі.

Методи дослідження

В ході роботи були використані наступні методи дослідження:

1. історичний – дослідження формування та трансформації зовнішньополітичної стратегії Японії в історичній ретроспективі та відповідно до хронологічної послідовності;
2. ретроспективний – дослідження історії формування міжнародної політики повоєнної Японії з метою розуміння сучасних тенденцій у прийнятті зовнішньополітичних рішень;
3. порівняльний – порівняння підходу уряду Японії до відносин та кооперації з різними регіонами та міжнародними акторами;
4. аналіз – дослідження не лише загального підходу стратегії Японії щодо окремих акторів та регіонів, а й окремих аспектів співпраці;
5. абстрагування – розгляд окремого аспекту міждержавних відносин, не зосереджуючись на інших актуальних напрямках діяльності;
6. узагальнення – дослідження сфер залученості Японії у регіоні та світі загалом з метою окреслення особливостей зовнішньої політики Японії.

Наукова новизна теми полягає в тому, що в роботі розглядається малодосліджене в Україні питання міжнародної політики Японії та її зміни відповідно до актуальних викликів повоєнного світу через призму нових наукових аналітичних поглядів та в контексті нападу Росії на Україну і початку повномасштабної війни в 2022 р.

Практичне значення полягає в тому, що дане дослідження можна використовувати не лише в освітніх цілях з метою підготовки нових спеціалістів у сфері міжнародних відносин, передусім в питанні політики Індो-Тихоокеанського регіону та Східної Азії, а й здійснити на його основі аналіз підходу зовнішньополітичної стратегії України до питання кооперації та стратегічної важливості відносин з Японією. До того ж, дослідження може бути корисним роботі вітчизняних організацій та міжнародних проєктів для розуміння головних тенденцій та логіки прийняття зовнішньополітичних рішень урядом Японії.

Апробація результатів дослідження здійснювалась під час XVIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених “Актуальні проблеми зовнішньої політики України” 8 листопада 2024 р. в м. Чернівці з доповіддю “Особливості відносин між Україною та Японією в контексті російсько-української війни”.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, чотирьох Розділів, поділених на десять підрозділів, Висновків, Списку використаних джерел, який містить 238 назв, а також 6 Додатків та Анотації англійською мовою. Загальний обсяг роботи становить 161 сторінку, серед яких 99 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЯПОНІЇ

1.1. Концептуальні та методологічні засади дослідження зовнішньої політики Японії

Проблема дослідження зовнішньої політики Японії та її впливу на регіональні та глобальні події є надзвичайно актуальною, зважаючи на нещодавнє посилення кооперації між Україною та Японією у зв'язку з початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. Однак, зважаючи на розгалужену зовнішньополітичну стратегію уряду країни починаючи з 2013 р., значним викликом є спроба систематизувати прийняті Токіо міжнародні рішення, а також спрогнозувати розвиток політичного курсу країни.

Японія – це острівна країна у Східній Азії, що не має сухопутних кордонів із жодною з держав, однак має кілька морських сусідів, а саме Росію, Республіку Корею, КНДР, КНР, Філіппіни та Тайвань. Віддалене географічне розташування країни та її тривала ізоляція від інших міжнародних акторів, політичний курс Сакоку, для боротьби з християнським місіонерством XVII ст. [221, с. 13], і тривала аж до підписання в 1854 р. Канагавського договору між Японією та США, який передбачає “досконалий, постійний і загальний мир, а також щирі і сердечну дружбу” між сторонами-підписантами [99].

Зважаючи на це, більшість досліджень зовнішньої політики Японії було зроблено в період перебігу Холодної війни та опісля. І якщо протягом 1949-1991 рр. міжнародні відносини країни були “другорядною та досить маргіналізованою” галуззю політичних досліджень, то вже у 80-90-х рр. ця галузь перетворилась на “більш популярну і динамічну”, що здатна

прибавити не лише вітчизняних науковців, а й зарубіжних фахівців [204, с. 440].

До кінця Холодної війни зовнішня політика Японії залишалась недослідженою через комбінацію факторів, а саме, концентрація уряду країни на відбудові повоєнної економіки, позиція “невидимості” в міжнародній політиці шляхом альянсу з США, що відображається у відомій в теорії дослідження питання “Доктрині Йошіди”, а також вражаюче економічне зростання, привабливе для вивчення низкою науковців [204, с. 440].

Тривалий час лише кілька досліджень могли претендувати на намагання надати більш загальний аналіз міжнародних відносин Японії з іншими державами та регіонами, однак вони переважно не мали цілісної структури, які б у повній мірі могли розтлумачити цілі та поведінку японського уряду. Отже, теоретики цього періоду не мали за мету трактувати міжнародні відносини країни в межах класичних напрямів теорії міжнародних відносин (реалізм, лібералізм, конструктивізм, марксизм тощо) [204, с. 441].

До того ж, згадуючи зовнішньополітичний курс повоєнної Японії ХХ ст., відсутність інтересу до дослідження проблеми міжнародних відносин Японії можна пов'язати з популярною в цей період тезою про “реагуючу державу”, яка не здатна приймати самостійні рішення, не має справжнього впливу на глобальні процеси, та залежить від американської гегемонії в регіоні [204, с. 441].

За словами професора міжнародної політики та японських студій Ворицького університету (Сполучене Королівство), Крістофера В. Г'юза, навіть найбільш уважні спостерігачі за Японією зіштовхуються з двома вагомими викликами, намагаючись трактувати зовнішню політику країни через призму теорії міжнародних відносин і теорії міжнародної політичної економіки. По-перше, Японії тривалий час не вдавалось зайняти такі міжнародну позицію, яка б відображала її ресурсний потенціал. По-друге,

політика країни не підпадає під звичний тип поведінки міжнародних акторів, що виділяє її серед інших гравців [204, с. 442].

Так, він пропонує виділити у розвитку міжнародних відносин Японії чотири основних питання, на які шукали відповіді дослідники проблеми:

1. Чому Японія поводить себе відповідним чином у міжнародній системі, а також чи визначається її поведінка переважно зовнішнім тиском;
2. У який спосіб японський уряд здійснює міжнародну політику, що включає також вивчення її готовності до застосування військової, економічної та м'якої сили;
3. В яких межах країна поширює свою зовнішню політику як географічно, так і інституційно;
4. До якого поведінкового типу вдаватиметься та яким актором буде Японія в міжнародній системі [204, с. 442].

Першою школою теорії міжнародних відносин, яка спробувала пояснити мотивацію зовнішньополітичних рішень Японії став реалізм та його відгалуження. Загалом, країна з'являлась у працях теоретиків реалізму ще в міжвоєнний період, однак з появою неореалізму в 1970-х рр., що перетнулося з переосмисленням японської зовнішньополітичної стратегії, країна все частіше почала з'являтися в реалістичній політичній аналітиці [204, с. 443].

Відповідно до реалістичної теорії, ми живемо в “анархічному” світі, де суверенні держави є головними міжнародними акторами, які передусім опікуються власною безпекою, що призводить до постійного пошуку ресурсів для збільшення власної сили. За таких обставин важливу роль відіграє геополітична позиція держави, а бажання зберегти баланс сил в міжнародній системі визначає поведінкові особливості таких акторів. Так, укладання міждержавних альянсів та військове нарощування є логічним методом досягнення мети, зважаючи на недовіру реальних реалістичних держав до інших акторів [40, с. 32-33].

Теоретики неореалізму стверджували, що Японія зрештою, під тиском менш стабільної міжнародної структури, буде змушена трансформувати свою

накопичену протягом десятиліть економічну потужність у військову силу, щоб створити регіональний блок та отримати статус великої держави. Наприкінці Холодної війни в Японії вбачали “структурну аномалію”, яка хоч і не “вийшла з тіні гегемонії США”, однак “неминуче буде змушена відмовитись від цього статусу і дбати про власну безпеку” [204, с. 443]. Деякі дослідники порівнюють цю “державну аномальність” з “аномальністю індивідів” М. Фуко, а Японія розглядається як та, що “нездатна інтегруватися ... [сама] у світ” [71] [62, с. 17]. Так, зовнішня політика країни часто піддається критиці за те, що недостатньо допомагає або не бере на себе відповідальність [71], передусім коли йдеться про реакцію уряду країни на великі конфронтації періоду Холодної війни.

Діячі неоралізму 1990-х рр. характеризували Японію як силу, що поступово слабшає. В цьому контексті можна виокремити “наступальний реалізм” та “оборонний реалізм”. Відповідно до теорії “наступального реалізму” американського політолога Д. Мірсхаймера, міжнародна безпека є “дефіцитною”, тому держави змушені вдаватись до більш агресивних заходів, щоб забезпечити свої національні інтереси. У такий спосіб, Японія, в умовах ослаблення впливу США на регіон та посилення позиції КНР, може бути схильною до перетворення на “потужну незалежну військову державу” [204, с. 443]. Дженніфер М. Лінд, наприклад, сперечається, що Японія ще не пройшла етап перетворення своєї економічної сили у військову через свою здатність “безкоштовно користуватись” або “перекладати відповідальність” за безпеку на США, з якими країна перебуває в безпековому альянсі [204, с. 443]. Дослідниця вважає, що часто аналіз японського антимілітаризму перебільшує роль внутрішніх норм, і що за необхідності Токіо здатне налаштувати громадськість на більш активні дії [123, с. 120].

Представники “оборонного реалізму” дотримуються протилежного принципу, вважаючи небезпеки міжнародної системи можуть пом’якшити “перевагою оборонних систем озброєння”, “географічної віддаленістю” між державами, що перебувають у стані конфронтації, та небажання таких держав

вступати у непотрібні конфлікти, які, як показує минуле, тягнуть за собою великі витрати [204, с. 443]. Аналізуючи небезпеку з боку зростаючого впливу Китаю в регіоні та необхідність створення балансу на противагу, Крістофер П. Тумі підкреслює бажання Японії зосередитися на посиленні своєї обороноспроможності з метою уникнути прямого конфлікту з КНР, і перейняти лише невелику частину зобов'язань у рамках союзу з США [214].

Професор Пол Мідфорл, зі свого боку, стверджує, що, на відміну від попередніх передбачень Кеннета Волца та Крістофера Лейна щодо наростання Токіо ядерного потенціалу та пошуку стратегічної незалежності, Японія, свідомо нових небезпек міжнародної системи, прагне все ж таки пом'якшити напруженість шляхом переконання своїх сусідів у своїх виключно оборонних намірах [135].

Інші неореалістичні інтерпретації зовнішньої політики Японії вказують на оборонних мотивах, які лежать в основі політичної стратегії, а також тенденцію щодо поміркованої кооперації зі Сполученими Штатами з метою убезпечити себе від надмірної залежності та уникнути ймовірності бути втягнутою в конфлікт на боці США або втрати Вашингтону як союзника через невинуватні очікування [204, с. 443].

Так, представниками “оборонного реалізму” було введено позначення Японії як “меркантильної реальної” держави, які прагне “прокласти собі шлях” крізь небезпеки шляхом економічної потужності [72]. Також Японію визначають як країну, що перебуває в процесі переходу до “неохочого реалізму” [70] або “перехідного реалізму” [119], в результаті чого країна піддається новим викликам, які спонукають її до активізації міжнародної політики шляхом альянсів та зобов'язань [204, с. 443]. Так, Майкл Грін розглядав зовнішню політику країни як “сформована стратегічними міркуваннями щодо балансу сил і впливу в Південно-Східній Азії”, зокрема це стосується Китаю [70], а Крістофер В. Х'юз, погоджуючись із М. Гріном, зазначає, що збільшення військових витрат КНР та активізація КНДР стали спонукаючими факторами а бажанні Японії зміцнити свій союз із США [76].

Частина дослідників також переконана в необхідності перегляду японськими політиками механізми забезпечення власних національних інтересів у зв'язку зі змінами, що відбуваються в міжнародній системі [204, с. 443].

У 1998 р. колишній редактор часопису Foreign Affairs та дослідник аналітичного центру Council on Foreign Affairs (CFR), Гідеон Роуз, сформулював, в контексті популярності конструктивізму, нову форму неокласичного реалізму, який прагне показати, що “хоча міжнародна анархія визначає загальні параметри поведінки держав”, реальні рішення будуть все ж таки обумовлені внутрішніми факторами, як от норми [174], [204, с. 445].

На думку доцентки Цукубського університету (Японія), Чотані Вінду Май, дослідники реалістичної школи можуть детально пояснити нормалізацію Японією власної військової потужності та військового союзу з США, а також спрогнозували бажання Токіо позбутися своєї пасивності та стати більш активним гравцем, що однак не справдилося, викликаючи здтввання та нерозуміння вчених. До того ж, теорія реалізму не здатна пояснити низку зовнішньополітичних рішень країни, наприклад, неактивність Чотиристороннього діалогу з питань безпеки в період напруженості у відносинах Японії з Китаєм [40, с. 33-35].

В цьому контексті В. М. Чотані наводить концепцію “геджування” (підстрахування), метою якої є розширення традиційної теорії балансу сил для пояснення широкого спектру зовнішньополітичних рішень країни. Евелін Го вводить термін у своєму аналізі американської стратегії регіональної безпеки в Південно-Східній Азії, підкреслюючи таким чином спроби держав займати проміжну позицію, яка “запобігає або дозволяє уникнути необхідності обирати одну сторону [...] на шкоду іншій” [66].

Однак, на думку В. М. Чотані, при розгляді міжнародної політики Японії через призму “геджування”, подібно до “балансу сил”, то ми втрачаємо можливість вивчити внутрішні чинники та змінні, які мають вплив на формування та виконання зовнішньополітичної стратегії від початку другої адміністрації Ш. Абе [40, с. 37].

Ще однією течією теорії міжнародних відносин під парасолькою якої дослідники намагались аналізувати зовнішню політику Японії є, хоч і менш популярна сьогодні, школа марксизму та її похідна похідна теорія Франкфуртської школи – критична теорія. Незважаючи на низку розбіжностей у ключових питаннях, наприклад, можливості припинення циклу міжнародних конфліктів, реалізм та марксизм поділяють деякі схожі риси, оскільки обидві теорії підкреслюють “суперечливу природу міжнародної політики” [204, с. 443].

Напрацювання класичної теорії марксизму рідко містять аналіз Японії, зокрема в період після Холодної війни, а якщо і зустрічаються, то радше в контексті спроб підкреслити амбіції країни щодо встановлення неоімперіалістичного порядку в межах Східної Азії та межуючих регіонах [204, с. 444].

У своїй праці Роб Стівен підкреслює намагання Токіо відновити власну імперію в середині 1980-х рр. ставлячи країни, що розвиваються, у відносини економічної залежності та регіональні структури, які б зміцнювали її домінування в Південно-Східній Азії [189]. Роберт В. Кокс через критичну теорію вказував на спроби Японії утвердити свою потенційну гегемонію як через економіку, так і через ідеологічні програми та інституції [204, с. 444].

Також можна простежити вплив марксистської та критичної теорій в аналізах, які можуть бути лише дотичними до школи марксизм. Наприклад, відповідно до Гавана Маккормака, підпорядкування японців США в безпекових питаннях було сприйнято ними як співучасть правлячої еліти та жертви японського населення чомусь близькому до американського імперіалізму, а демілітаризація Японії розглядається як результат комерційних інтересів країни. Так, для Г. Маккормака Японія є лише “державою-клієнтом” в долонях Вашингтону [204, с. 444], [130].

На відміну від марксизму, ліберальна школа теорії міжнародних відносин перебуває на протилежному від реалізму кінці спектру, підкреслюючи важливість ролі демократії, інституцій та економічної

взаємозалежності в політичному аналізі. Дослідженням зовнішньої політики займалися такі течії, як ідеалізм, ліберальний інтернаціоналізм та неоліберальний інституціоналізм. Через призму лібералізму Японія постає актором, що переповнений стимулом для співробітництва з іншими країнами, “критичною силою” за Гансом В. Маулем та Фунабаші Йоїчі, а також “торгуючою державою” за Річардом Роузкренцем [204, с. 444].

Ставлячи під сумнів припущення реалістів, що сила диктує міжнародну поведінку держави, відомі представники неолібералізму, Роберт Когейн та Джозеф Най, запропонували ідею “складної взаємозалежності” [116], де міждержавні відносини на економічному рівні здобувають все більшу вагу через зменшення використання військової сили. Використовуючи цю теорію окремі дослідники намагаються встановити зв’язок між процвітаючою економікою Японії та взаємозалежність з КНР як важливий стримуючий фактор прямої конфронтації [40, с. 37].

Хоча ліберальна школа займає доволі популярну позицію в теорії міжнародних відносин, її використання є не надто поширеним при аналізі міжнародних відносин Японії. Натомість, частіше дослідники вдаються до конструктивізму як аналог реалізму [204, с. 444].

Конструктивізм не погоджується з переконанням реалістів щодо конфлікту як природного стану анархічного світу, а натомість вважають, що в процесі соціалізації держави “формують ідентичності та норми”, які сприятимуть більш успішній кооперації [204, с. 444]. Деякі відгалуження течії описують внутрішні норми як більш домінантний фактор у прийнятті державою зовнішньополітичної стратегії, ніж зовнішній структурний тиск [204, с. 444].

Зокрема, популярним конструктивізм є в аналізі безпекової політики Японії, як от, наприклад, використовуючи соціологічні аспекти Пітер Д. Катценштайн поєднав політико-військові та культурні елементи та поставив в основу своєї ідеї два головні безпекові аспекти – культурний/інституційний вимір та вимір національної ідентичності [40, с. 39], [111].

На відміну від реалістичного аналізу, конструктивізм “розширює розуміння” того, як і чому повне переозброєння Японії “було заборонено під впливом антивоєнного пацифізму та післявоєнної культури антимілітаризму” [40, с. 39].

Також конструктивістський аналіз, як от у працях Міяоки Ісао, Сато Йоїчіро та Кейко Хірати, дозволяє пояснити окремі рішення в питаннях екології та економічної політики, що інколи суперечить національним інтересам країни у зв’язку з непорозумінням між внутрішніми та зовнішніми нормами [204, с. 444].

Недоліком однак є нездатність пояснити подальшу безпекову кооперацію та японсько-американський союз. До того ж, існує дискусія стосовно того, що конструктивізм ще не сформувався як повноцінна теорія, а залишається “методом підходу” до проблеми [40, с. 39-40].

Так, К. В. Г’юз підкреслює, що фокус конструктивізму та лібералізму на “поясненнях, що орієнтовані здебільшого на внутрішніх факторах” все більше “доповнюється та підкріплюється дослідженнями” техніки аналізу зовнішньої політики [204, с. 444]. Техніка аналізу зовнішньої політики дозволяє пов’язати міжнародні системні явища з внутрішньою політикою держави, вплив якої на зовнішню політику стає дедалі більшим. У такий спосіб дослідники мають змогу розглянути міжнародну політику Японії через призму взаємодії міжнародного та внутрішнього вимірів [204, с. 444].

До того ж, новіші дослідження підкреслюють зростаючий вплив різних акторів на прийняття рішення японського уряду щодо зовнішньополітичної стратегії. Такими є, наприклад, Прем’єр-міністр Японії (зокрема це явище є характерним в контексті “дипломатії кантей” Абе Шіндзо), Парламент Японії, місцеві урядові актори та громадська думка, що продовжує стримувати політичних лідерів та “їхні міжнародні амбіції” [204, с. 444-445].

Протягом доволі довгого періоду представники реалізму та конструктивізму протистояли один одному та намагались спростувати ідеї

свого опонента, однак ще наприкінці 1990-х рр. стало зрозуміло, що обидві школи поділяють багато спільного [204, с. 445].

Так, в ході спроб поєднати підходи конструктивізму, реалізму, лібералізму та критичної теорії, а також внутрішній та міжнародний рівні, було створено “аналітичний еклектизм”, який зміг би пояснити особливості зовнішньої політики Японії [204, с. 445].

Вперше “аналітичний еклектизм” було сформовано Пітер Д. Катценштайном для “подолання викликів, що постають перед парадигмальною теорією міжнародних відносин” [40, с. 40]. Таким чином, дослідник надає перевагу не дослідженню, що орієнтується на проблему, а тому, яке зосереджене на підході, і пропонує еклектичний підхід як доповнення вже сформованим аналітичним підходам [40, с. 40], [112, с. 2].

Зважаючи на особливості регіону та японської зовнішньополітичної стратегії, підхід “аналітичного еклектизму” виглядає доволі багатообіцяюче, оскільки йому вже вдалось завоювати авторитет через реальні приклади застосування методу на практиці. Однак, це не відмінняє його недоліків, а саме відкритість підходу до будь-якого інструменту та його готовність запозичувати та поєднувати створює ризик його надмірної “еклектичності”, тобто “надмірного пристосування” до занадто великої кількості змінних, а також “проблематизація всього, що [він] бачить”, критикують П. Д. Катценштайн та Ю. Ф. Кхонг [40, с. 41], [118].

1.2. Джерельна база дослідження та стан наукової розробки проблеми

Дослідження та аналіз зовнішньої політики Японії потребує розгляд значної кількості матеріалів та праць не лише походження країни, яка досліджується, а й інших сторін, які відіграють важливу роль у становленні міжнародної стратегії Токіо, а саме, країни та народи, міжнародні організації та альянси, дво- та багатосторонні діалоги тощо.

У ході дослідження було розглянуто низку джерел різного походження, тому доцільним було розподілити їх на тематичні групи: архівні

документи; офіційні стратегічні документи та договори; наукові публікації дослідників проблеми; медіаматеріали.

Оскільки хронологічні рамки дослідження передбачають розгляд подій від Другої світової війни до 2025 р., значна кількість використаних матеріалів, насамперед міжнародних (дво- та багатосторонніх) договорів, а також акти державного законодавства, були видані у XX ст. Зважаючи на це, ми часто зверталися до архівних даних Міністерства закордонних справ Японії (<https://www.mofa.go.jp/index.html>), Проєкту Авалон Єльської юридичної школи (<https://avalon.law.yale.edu/>) та Колекції договорів ООН (<https://treaties.un.org/>) з метою пошуку першоджерел документів, що відіграли важливу роль у формуванні міжнародної присутності Японії в повоєнний час.

Організація Об'єднаних Націй зіграла важливу роль у творенні повоєнної Японії та формування головних принципів її міжнародної політики, зокрема в контексті кооперації з іншими акторами та поширення пацифізму й невтручання. Однак одним з найбільш впливових епізодів можна вважати підписання Сан-Франциського мирного договору з Японією 8 вересня 1951 р. [211], після якого країні вдалося відновити свою незалежність.

Офіційна сторінка Міністерства закордонних справ Японії не лише дає змогу звернутися до дипломатичних архівів, що зберігають та класифікують оригінальні записи, роблячи їх відкритими для громадськості, а й надають доступ до історичних договорів та документів від кінця періоду Токугава (також Едо, 1603-1867 pp.).

Так, наприклад, надзвичайно цінною в нашому дослідженні була копія Безпекового договору між Японією та США [91], який було підписано 19 січня 1960 р. Це був перший та останній перегляд оригінального договору 1951 р., і саме на його основі базується сучасна безпекова співпраця між країнами та їхнє багаторічне партнерство.

Крім договорів, ми також мали змогу переглянути спільні заяви, зроблені за участі японських лідерів, як от, наприклад, Спільна візія Президента США Барака Обами та Прем'єр-міністра Японії Абе Шіндзо [215]. Ще одним корисним ресурсом для нашого дослідження були збережені щорічні звіти діяльності Міністерства зовнішніх справ Японії, Дипломатична синя книга. Зокрема, ми аналізували окремі розділи Дипломатичної синьої книги 2001 [48], 2002 [49], 2016 [50] та 2025 [51] pp.

Ми також зверталися до проекту Єльської юридичної школи під назвою Авалон, який зібрав правові, історичні та дипломатичні документи від древності до сучасності. Завдяки Проекту Авалон ми змогли переглянути Пакт про нейтралітет між СРСР та Японією 1941 р. [187], текст Ялтинської конференції 1941 р. [206], копію першого Безпекового договору між США та Японією 1951 р. [181] та інші. Всі ці документи є важливими для встановлення хронології відносин між Японією та ключовими акторами регіону та міжнародної системи загалом, а також хронологію розгортання територіальних конфліктів, які досі є важливою частиною зовнішньополітичної стратегії країни.

Окрім цього під час дослідження ми використовували офіційні матеріали Офісу прем'єр-міністра Японії (<https://japan.kantei.go.jp/>), який не лише публікує актуальні новини щодо діяльності прем'єр-міністрів країни, а й зберігає їхні промови та звернення, а також пресконференції головного секретаря діючого уряду. Під час роботи ми зверталися до різних матеріалів, які зберігає Офіс прем'єр-міністра, як от до тексту Конституції Японії [197], що вступила в дію 3 травня 1947 р., а її Стаття 9 є важливим дискусійним питанням і об'єктом спекуляцій японського політикуму та громадськості впродовж останніх 70 років; а також неодноразово розглядали політичні звернення та заяви прем'єр-міністрів країни, наприклад, промова Шігеру Ішіби [159], звернення та пресконференції Санае Такаїчі [160], [166] тощо.

В цій категорії джерел варто також виділити один з розділів офіційного сайту Міністерства закордонних справ Японії під назвою

“Японська територія” [98], метою якого є окреслити позицію країни щодо її актуальних територіальних конфліктів та претензії Японії на окремі території, що підкріплюється відповідними документами та іншими зазначеними аргументами. Зокрема, розглядається питання Такешіми [193], Північних територій (Курильські о-ви) [151] та Островів Сенкаку [183]. Такі підкатегорії, як “інформація”, “ситуація”, “питання і відповіді” та “джерела” уможлиблює швидке розуміння офіційної політики уряду країни щодо спірних територій.

Зважаючи на зміщення від початку XXI ст. фокусу зовнішньополітичної стратегії Японії на регіональні та міжнародні проекти, нами було розглянуто низку спільних документів та заяв, а також робочих планів Японії та ЄС, НАТО й АСЕАН.

До прикладу, в цьому контексті варто згадати використану нами в аналізі відносин Японії з ЄС Спільної заяви [109] як підсумка Саміту ЄС-Японія 2025, де сторони окреслили напрямки майбутньої кооперації, а також позицію щодо головних глобальних загроз та конфліктів, наприклад, засудження Росії як країни-агресора в Російсько-українській війні [109].

Ще одним важливим документом є Стратегічна концепція НАТО 2022 [144], яку було розроблено у відповідь на початок Росією повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. Унікальним цей документ робить також те, що за історію існування організації було прийнято лише чотири таких концепції (1991, 1999, 2010 та 2022).

У контексті відносин Японії та АСЕАН варто згадати Огляд комплексного стратегічного партнерства між АСЕАН та Японією [156] 2025 р., у якому не лише хронологічно окреслено головні пункти у відносинах між партнерами, а й зазначено актуальні напрями кооперації заради досягнення спільних цілей в регіоні [156].

Оскільки в роботі було розглянуто японсько-українські відносини та їхній розвиток у зв'язку з російською війною в Україні, ми також використовували матеріали офіційного інтернет-представництва Президента

України, зокрема при розгляді “Угоди про підтримку України та співробітництво між Україною та урядом Японії” [11], яку було підписано 13 червня 2024 р. Президентом Володимиром Зеленським та Прем’єр-міністром Кішидою Фуміо.

Надзвичайно важливими під час дослідження були наукові публікації дослідників політики Японії та Індो-Тихоокеанського регіону загалом. Хоча деякі міркування та аналіз розвитку зовнішньої політики Токіо не витримали випробування часом, багато праць залишаються корисними для розуміння проблеми, зокрема в історичній ретроспективі.

Розпочати варто зі статті Герберта Пассіна “Окупація: рефлексії” [158], у якій дослідник проводить детальний аналіз окупаційної політики США та спроби реформувати Японію з метою перетворення її на демократичного союзника в боротьбі проти комунізму, що почав активно поширюватися в Азії. Завдяки його праці можна побачити сильні та слабкі сторони Окупаційного режиму, а також прослідкувати активну залученість збереженого місцевого уряду в реформи окупаційної влади [158], що підтверджується при аналізі діяльності Прем’єр-міністра Йошіди Шігеру, в честь якого було названо “Доктрину Йошіди”.

“Доктрина Йошіди” була сформована в 1970-х рр. як інструмент у спробі переконати міжнародних акторів у поміркованості та стратегічності зовнішньополітичного курсу Японії. Праця Сугіти Йонеюкі “Доктрина Йошіди як міф” [190] описує головні “постулати” цієї доктрини, підкреслюючи також аргумент про здатність японського уряду періоду Йошіди протистояти американському тиску [190], на противагу поширеному уявленню про слабкість адміністрації.

У своїй публікації “Лінія Йошіди та Доктрина Йошіди” [184] Соея Йошіхіде виділяє головні напрямки дискусії навколо “Доктрини Йошіди” наприкінці 70-х рр., що також відображає існуючі в цей період роздуми навколо того, якою повинна бути зовнішня політика сучасної Японії [184, с. 5].

Однак найбільш вражаючою стала стаття Хошіро Хіроюкі “Деконструювання Доктрини Йошіда” [75], у якій науковець піддає критиці саму ідею, вважаючи, що “Доктрина Йошіди” не є справжньою “доктриною”, адже ніколи не була сформована адміністрацією Йошіди та його послідовниками, а лише є міфологізацією зовнішньополітичних рішень раннього повоєнного періоду у спробі обґрунтувати політичні рішення на перевагу економічному розвитку. До того ж, автор переконаний, що і японським, і міжнародним дослідникам міжнародних відносин Японії варто припинити використовувати “Доктрину Йошіди” в аналізі проблеми [75]. І справді, упродовж роботи нам неодноразово траплялося використання останньої як пояснення прийнятих японським урядом рішень в період 1946-1990 рр.

Ще однією цікавою працею є “Еволюція японської дипломатії від пацифізму до реалізму” [69] Гіти Говіндасамі, у якій дослідниця влучно підкреслила особливості японського пацифізму, на зміну якому в 1990-х рр. приходить більш активна політика реалізму, що зокрема простежується в зовнішній політиці Абе Шіндзо та Кішіди Фуміо. В цьому контексті варто згадати дисертацію Чотані Вінду Май під назвою “Дипломатія кантей Абе Шіндзо: нова основа зовнішньої політики Японії” [40], у якій науковиця більш детально розглядає відому “дипломатію кантей” Прем’єр-міністра Ш. Абе, характерною особливістю якої є більша залученість Офісу прем’єр-міністра у формуванні зовнішньополітичної стратегії країни [40].

Ми також зверталися до публікацій різноманітних аналітичних центрів та платформ для публікації критичних оглядів на актуальні міжнародні проблеми. Так, нами було використано такі ресурси, як: East Asia Forum (<https://eastasiaforum.org/>), Foreign Policy Research Institute (<https://www.fpri.org/>), RAND (<https://www.rand.org/>), Australian Institute of International Affairs (<https://www.internationalaffairs.org.au/>), Asia Society (<https://asiasociety.org/>) та інші.

Насамкінець варто згадати публікації в медіа, які ми використали для оцінки висвітлення окремих рішень представниками різних політичних ідеологій, як це можна помітити в публікації Санкей Шімбун “Північні території: Японії потрібна більш агресивна дипломатія” [150], яка розкритикувала бездіяльність Прем’єр-міністра Ф. Кішіди щодо війни в Україні та закликала до більш рішучих дій з боку Японії, або також The Diplomat “Новий підхід Японії до Росії” [35], де аналізується політика Ш. Абе щодо територіального питання – конфлікту з Росією за Південні Курильські о-ви.

Висновки до Розділу 1

Проаналізувавши теоретично-концептуальні засади дослідження проблеми зовнішньої політики Японії можна зробити висновок, впродовж тривалого часу країна залишалася поза межами інтересу теоретиків міжнародних відносин.

Лише після завершення Холодної війни в 1990-х рр. головні школи теорії міжнародних відносин почали приділяти більшу увагу східноазійській країні, зокрема через її “аномальність” у порівнянні з іншими міжнародними гравцями. Серед основних теоретичних шкіл, які займалися аналітикою зовнішньої політики Японії можна виділити реалізм (неореалізм, наступальний реалізм, оборонний реалізм, метод “геджування”), теоретики якого розглядають Японію в контексті постійної боротьби за виживання в конфліктоному анархічному світі, намагаючись уникнути прямої конфронтації з США; марксизм (критична теорія), який вбачає в Японії або неоімперію, яка бажає підпорядкувати Південно-Східну Азію шляхом економічної та ідеологічної взаємозалежності, або як “маріонетку” американського “імперіалізму”; лібералізм (ідеалізм, ліберальний інтернаціоналізм, неоліберальний інституціоналізм), який розглядає Японію через її економічний потенціал; та конструктивізм, який виокремлює внутрішні норми як важливий фактор зовнішньої політики Японії. Також цікаво згадати метод “аналітичного еклектизму”, метою якого є об’єднання методів усіх сформованих шкіл для більш гнучкого підходу до аналізу.

Для проведення дослідження нами було використано матеріали різного типу, хоча значна частина проаналізованих документів є офіційними документами та договорами між Японією та її партнерами. Важливими джерелами є також низка наукових публікацій, які розглядають як зовнішню політику країни загалом, так і внутрішні чинники, діючого прем’єр-міністра або переважаюча думка громадськості й політичному, що впливають на прийняття стратегії міжнародної діяльності Японії.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ ЯПОНІЇ

2.1. Формування конституційних засад зовнішньої політики Японії

Японія під правлінням Імператора Сьова, Хірохіто, у розпалі Другої світової війни в Європі доєдналася до військового союзу та стала третьою “Країною Осі”. В той час, як бойові дії в Європі завершуються, а 8 травня 1945 р., в передмісті Берліна Вермахт підписує Акт про капітуляцію німецьких збройних сил [4], війна на Сході Азії продовжується. Так, перед США постало питання, як завершити війну швидко та ефективно. Хоча сама структура японського життя та виробництва була зруйнована в ході війни, а від японського війська залишилися лише незначна частина, дух опору був непохитним. Серед можливих варіантів вирішення проблеми було сформовано три, які були найбільш імовірними для застосування, а саме: (1) повістю добити японців до стану, коли вони не зможуть продовжувати воювати; (2) заохочення з боку коаліції через опис ставлення до них та обіцянки Японії після її капітуляції; (3) завдання японцям шоку, якщо вони не погодяться здатись [60, с. 3-4].

У липні 1945 р. Гаррі Трумен (США), Вінстон Черчилль (Сполучене Королівство) та Чан Кайші (Китайська Республіка¹) видали документ, який окреслює умови здачі Імперської Японії – Потсдамську декларацію. Цю заяву було видано під час Потсдамської конференції, участь в якій брав також Йосип Сталін (СРСР), однак він не брав участь у підписанні Декларації, оскільки Союз вступив у війну з Японією пізніше, лише в серпні 1945 р.

¹ Чан Кайші виконував обов’язки президента Китайської Республіки, а отже очолював політичну партію Гоміндан, що пізніше, у 1949 році, була перенесена на Тайвань. В цьому контексті йдеться саме про континентальний Китай до встановлення контролю комуністичною партією.

[203]. Серед зазначених в Декларації обіцянок, відповідно до другого способу врегулювання, можна виділити такі, як: знищення військової потуги Японії та окупація союзниками; виконання умов Каїрської декларації² шляхом обмеження суверенітету Японії; відсутність наміру знищення японської нації; збереження індустрій, які забезпечуватимуть економіку країни та можливість стягнення репарацій тощо [163].

Потсдамська декларація також лягла в основу впровадженого в Японії окупаційного режиму в 1945 році. Однак уряд Японії, як зазвичай трактується, відмовився від такого варіанту перебігу подій, хоча повторний перегляд ситуації вказує на те, що політична еліта країни вже в 1944 році розглядала ймовірну здачу позицій, ще задовго до проголошення декларації [113, с. 409]. Вважається, що трактування позиції Японії як відмова призвело до низки трагічних подій, зокрема ядерне бомбардування Хіросіми та Нагасакі в період 6-9 серпня 1945 р. Йдеться про використання японською елітою доволі складного та специфічного терміну “мокусацу” – слово, значення якого (“відмова від коментування”³) не тотожне англійському “відмова” [113, с. 409]. Отже, “відмова” Прем’єр-міністра Японії Судзукі Кантаро від надання чіткої відповіді на пропозицію Союзників була трактована міжнародними журналістами як те, що запропонований ультиматум “не вартий коментування”, а отже США може вдатися до жорстоких мір [136, с. 95]. Лише після завдання шокуючих ядерних ударів Японія здалася, а вже 2 вересня 1945 р. було підписано Акт про капітуляцію на американському (і, що символічно, останньому) лінкорі “Міссурі”, який ознаменував остаточне завершення Другої світової війни.

Країна зазнала значних втрат в ході війни: важливі райони Токіо та цілі міста було спалено, а одна третина національного багатства була знищена [194, с. 1]. Відповідно до запропонованого раніше плану, Канто та Кансай повинні були опинитися під окупацією США, Хоккайдо та Тохоку

² Каїрська декларація, як результат Каїрської конференції (Єгипет) 27 листопада 1943 р., зазначає повоєнні цілі союзників.

³ Перекладено з використанням електронного словника японської мови ‘Jisho’

контрольовані СРСР, Кюсю та Чугоку під контролем Сполученого Королівства, а Сікоку – під Китайською Республікою. Токіо ж могло бути розподілено за принципом Берліну, але на чотири частини (Рис. А) [43]. І хоча попередній план окупації не було впроваджено, США, як переможці у війні, де-факто отримали контроль над Островами Рюкю на Півдні, до складу яких входить Окінава, яка стала головною ядерною базою в Азії, а житлова частина перебувала під контролем Японії [162, с. 7]. До того ж, Гаррі Трумен відмовив Радянському Союзу в окупації частини Хоккайдо [194, с. 1].

Офіційно окупація Японії тривала 6 років та 7 місяців – з 2 вересня 1945 р. по 28 квітня 1952 р. [158, с. 108]. Професор Факультету історії приватного гуманітарного Емгертського коледжу у штаті Массачусетс, Рей Мур, зазначає, що для розуміння повоєнної Японії варто починати саме з подій періоду окупації, які сформували цінності та поведінкові особливості японців, що панують і сьогодні [138, с. 317]. Окупаційний режим Японії загалом мав спільні риси із ситуацією в повоєнній Німеччині, однак все ж таки була головна відмінність: замість встановлення військового уряду було прийнято рішення залишити вже існуючий уряд на місці та здійснювати управління через нього [43]. До впровадження нової конституції імператор продовжував назначати прем'єр-міністрів, які, зі свого боку, встановлювали свій кабінет [194, с. 2]. Насправді, місцевий уряд, у зв'язку з внутрішніми непорозуміннями, змінами в уряді та малою обізнаністю про Японію, мав дещо більший вплив на Окупаційний режим, ніж передбачалось від початку. Головною метою окупації було домогтися того, щоб Японія більше не могла стати загрозою для миру та безпеки у світі шляхом демократизації та демілітаризації [158, с. 109-110]. І, як вже згадувалося раніше в Потсдамській декларації, необхідним для цього є трансформація японського суспільства. Частково це можна пов'язати з переконанням американців, що Японія вже мала демократичні тенденції [158, с. 107], які можна було б розвинути далі. Так, Генерал Макартур, американський головнокомандувач союзних військ в Тихоокеанському регіоні впродовж Другої світової війни, наказав японському

уряду скласти чернетку нової демократичної конституції. Однак вона здалась йому надто консервативною, тому Генерал сам доклав руки до створення нового документу, який відображав би його ідеї та передбачав відсутність права на самооборону для японців [194, с. 2]. Недарма він виступав як один з головних противників переозброєння країни у 1946 році [190, с. 125]. З невеликими змінами, але Конституція таки пройшла в жовтні 1946 р., і вже 3 травня 1947 р. вступила в силу [194, с. 2].

Найбільшого розголосу набула, мабуть, відома своєю неоднозначністю Стаття 9, трактування та необхідсть редагування якої продовжує бути в центрі суперечок щодо безпекової політики Японії навіть сьогодні [194, с. 3]. У вступі до Конституції, від імені японського народу, ще раз наголошується бажання забезпечити мирне існування та співробітництво з усіма народами, а отже й небажання японцями знову переживати жахи війни [197]. Влада обирати надається народу, що відповідає вимогам демократизації з боку США. Також у тексті підкреслюється намір зайняти почесне місце у світовій спільноті й, до того ж, додається визнання права інших народів на життя в мирі [197]. Контroversійна Стаття 9 є частиною Розділу II нової Конституції під назвою “Відмова від війни”. У ній японський уряд від імені народу “назавжди відмовляється від війни як суверенного права нації та від загрози або застосування сили як засобу вирішення міжнародних суперечок” [197]. А для того, щоб забезпечити вищезазначені цілі, Японія відмовляється від утримання збройних сил [197].

В ході окупації було впроваджено масштабну програму реформ, яка охопила найрізноманітніші сфери життя японців, навіть інтимні інститути, до прикладу, відносини в межах сім’ї та роль жінки. Однак метою таких змін був не просто щирсердечне місіонерство американців, а чітка стратегія – наприклад, із “фамілізмом”⁴ (“сімейними цінностями”) в Японії, адже сім’я, як і інші інститути японського суспільства, формує відому всім покірність

⁴ Слово було використано саме в американському контексті й трактується відповідно до правил американської англійської, оскільки оригінальне джерело, з якого взято інформацію, є американським

японців, їхній пригнічений індивідуалізм, відчуття субординації та слідування наказів вищих щаблів влади [158, с. 115-117]. І хоча стосовно ефективності та доцільності реформ, запроваджених в період Окупаційного режиму, ведуться дискусії, можна вважати, що першочергова ціль США, перетворення Японії з мілітаристської, ультранаціоналістської, фашистської та імперської держави в мирну демократичну та економічно стабільну країну, яка не буде загрожувати світовій спільноті, була досягнута. Окупаційному режиму вдалося трансформувати японське суспільство, а багато американських та європейських елементів часів окупації продовжують діяти в сучасній Японії, інколи навіть без значних змін або пристосувань [158, с. 122].

Розмови про можливу демілітаризацію Японії почалися майже одразу після завершення Другої світової війни через зростаючу загрозу з боку Радянського Союзу та комуністичного блоку. Вже 1948 р. Вашингтон розглядав можливість підготовки до підписання мирного договору, а Військове міністерство США загалом виступало за переозброєння країни, аргументуючи це можливістю компенсувати обмеженість їхніх ресурсів на місці. Однак були й ті, хто виступав абсолютно проти такого рішення. До прикладу, Центральне розвідувальне управління (ЦРУ) підкреслило ймовірні непередбачувані наслідки, а також потенційно негативну реакцію з боку колишніх ворогів Японії. Так, хоча Японії і варто мати збройні сили в майбутньому, наразі це питання повинно бути відтермінованим. Початок Корейської війни в 1950 році лише розпалив дебати, схилиючи багатьох на сторону переозброєння. При цьому, самі японці виступили проти такого плану, а згаданий раніше Генерал Макартур наголосив на тому, що варто боятися не потенційної атаки на Японію, а удару з боку самої країни [190, с. 126].

Усвідомлення небезпеки з боку СРСР спонукало США до перетворення Японії в демократичну силу на Далекому Сході, яка могла б протистояти тоталітарній загрозі, що набирала обертів в регіоні наприкінці

40-х рр. Як підтвердження цьому, 1949 р. КНР⁵ та СРСР підписали Договір про дружбу, союз і взаємну допомогу, в якому Японія виступає потенційним агресором. Така напруженість в регіоні стала ідеальною можливістю для Японії повернутися на світову арену як незалежна повноправна країна [194, с. 3].

25 червня 1950 р. ознаменувало початок Корейської війни, де по один бік була Перша Південнокорейська Республіка⁶ за підтримки США, а з іншого – Корейська Народно-Демократична Республіка разом з комуністичним Китаєм та СРСР [139]. Вважається, що Корейська війна мала визначальний вплив на розвиток повоєнної Японії [81, с. 55]. Офіційно, Японія не була прямою учасницею війни, як союзник США, а радше використовувала воєнний бум для зміцнення власного економічного становища. Американський політолог Чалмерс Джонсон прирівнював цю війну до Плану Маршалла⁷, адже вона сприяла відродженню японських індустрій [139, с. 3]. До того ж, воєнні дії на півострові підштовхнули Японію до майбутнього переозброєння – у серпні 1950 р. було засновано легкоозброєний Національний поліцейський резерв. Саме на тлі Корейської війни Військова консультаційна група США підтримала формування резерву для заповнення воєнного вакууму держави. Також війна повпливала на політичні рішення Сполучених Штатів щодо Японії, і значною мірою вплинула на умови майбутнього мирного договору з Японією [114]. У цьому контексті згадують коментар Прем'єр-міністра Японії Йосіда Шігеру, який називає війну “даром богів” [202].

Японія стала тиловою базою для постачання та транзиту не лише матеріалів, а й солдатів. На момент початку В'єтнамської війни, Японія, як

⁵ Оскільки в 1949 році комуністи здобули перемогу та вигнали Гоміндан, на континенті було проголошено Китайську Народну Республіку (КНР), а Республіка Китай перебралась на о. Тайвань. Саме КНР найчастіше називають Китаєм, оскільки вже через десять років він почав перебирати роль єдиного представника китайців на світовій арені, яка раніше належала Тайваню.

⁶ Держава існувала з 1948 р. по 1960 р.

⁷ План Маршалла – це американська повоєнна програма економічної допомоги країнам Європи, які постраждали в ході Другої світової війни.

вважається, була повністю роззброєна, не була країною-членом ООН та не повинна була бути втягнутою у воєнні конфлікти. Однак командування США мало свої плани на країну, оскільки відчувало нестачу власних сил в період розгортання конфлікту [81, с. 59]. За згодою Прем'єр-міністра Японії, США отримали контроль над японськими тральщиками⁸ та їхніми екіпажами, направивши їх у зону воєнних дій. Так, під управлінням сил США опинились 2000 японських моряків. Значна частина екіпажу виступили категорично проти даного рішення. Рішення США спровокувало хвилю протестів серед членів екіпажу, які не погоджувались на службу в Кореї. У відповідь їм було обіцяно не лише порятунок від комунізму та відновлення репутації Японського флоту, а й надання учасникам місця в будь-яких повоєнних морських силах Японії. Як і було зазначено, багато учасників місії, більшість з яких були колишніми членами Японського імператорського флоту, стали основою новостворених Сил самооборони Японії. Але не лише колишні учасники Тихоокеанського театру воєнних дій були відправлені на службу в Корею, а й значна кількість приватних торгових суден [139, с. 7].

Загалом, у Корейській війні на боці ООН взяло участь 16 країн, з яких лише 5 – США, Сполучене Королівство, Канада, Туреччина – виділили таку ж кількість осіб, як Японія – близько 8 тис. Звісно ж залученість Японії у збройний конфлікт майже одразу після завершення Другої світової війни викликало критику, зокрема з боку Радянського Союзу, який наприкінці 1950 р. звинуватив США в порушенні умов Потсдамської декларації, використовуючи японських рекрутів. У відповідь на критику США зазначили, що заява про японців, яких відправляють у Корею, є хибною, допоки вони перебувають у морі, а не на суші [139, с. 9].

Як вже згадувалося раніше, Японія отримала свою вигоду з воєнних дій, які розгорталися на півострові. Економічний підйом та закріплення свого місця у світовій економіці були спричинені участю Японії в Корейській війні.

⁸ Тральщик – це військовий корабель, завданням якого є пошук та знешкодження морських мін, а також проведення через мінні загородження.

Країні вдалося заробити статок на транспортуванні матеріалів для фронту, виконанні допоміжних функцій та “надання” баз для здійснення бойових операцій. Також, країні вдалося відновити зовнішні ринки, які було втрачено після Другої світової війни. Ще одним результатом війни стала можливість модифікації та скасування окупаційних реформ і соціальних експериментів під реалії нової внутрішньої та зовнішньої політики Японії [33, с. 87-69]. До прикладу, в ході економічних реформ США було заплановано розпуск японських “дзайбацу” – колишні промислові магнати, конгломерати, які мали значний вплив на економіку в імперський період, що викликало опозицію в місцевого уряду [60], [33, с. 9]. Однак, Корейська війна дала можливість почати процес їхнього відновлення [33, с. 87-69]. Але, напевне, найважливішим наслідком війни для країни є саме її вихід з-під окупації. Війна стала каталізатором для підписання мирного договору, адже США почало відчувати сильніший тиск з боку комуністичного блоку. Війна на Корейському п-ові вплинула на умови договору, переконала Японію в необхідності зберігати “особливі” відносини із США та в необхідності наявності баз США на території країни для забезпечення її національної безпеки [33, с. 87-69].

Так, у 1951 р. Джон Даллес, радник Гаррі Трумена та майбутній Держсекретар за каденції Дуайта Ейзенхауера, відправився до Японії для початку мирних переговорів та щоб дізнатись, наскільки надійним партнером Вільного світу⁹ в “боротьбі проти комуністичного імперіалізму” може стати країна [190, с. 127].

У вересні 1951 р. було організовано конференцію, де сторони підписали Сан-Франциський мирний договір. Хоча Радянський Союз відправив свою делегацію, він не погодив чернетку мирного договору [194, с. 3]. Таке рішення можна пов’язати з небажаним для СРСР військовим співробітництвом між Японією та США, яке сприяло відновленню

⁹ Вільний світ – термін, який був широко вживаний в період Холодної війни для позначення демократичних країн Заходу.

суверенітету країни в 1952 році. Представництва КНР та Республіки Китай взагалі не отримали запрошення на конференцію, однак під тиском США уряд Японії уклав відносини з Гомінданом та доєднався до сил стримування Китаю [162, с. 7]. І хоча деякі політичні партії закликали дочекатися визнання договору з боку всіх сторін, Прем'єр-міністр Йошіда Шігеру вирішив прийняти актуальний договір з США та іншими союзниками [194, с. 4]. Даний мирний договір ознаменував початок Сан-Франциської системи політико-економічних відносин в Тихоокеанському регіоні, яка пов'язувала країни регіону, зокрема Японію як центр протистояння зростаючому впливу Китаю, зі Сполученими Штатами [36]. Розгляд цього документу дозволяє краще зрозуміти майбутні тенденції у внутрішній та зовнішній політиці країни, а також майбутні територіальні суперечки, які залишаються невирішеними навіть у 20-х рр. ХХІ ст.

Так, відповідно до Договору, Японія офіційно проголосила про свій намір стати частиною Організації Об'єднаних Націй (ООН) та дотримуватися принципів визначених у Статуті організації. Статті 2-4 документу описують територіальні питання, до прикладу, незалежність Кореї та відсутність будь-яких претензій стосовно країни, а також, територіальна приналежність Курильських о-вів [211, с. 48]. Відповідно до тексту договору, японська сторона “відмовляється від усіх прав, титулів та претензій на Курильські о-ви та частину Сахаліну й прилеглих до нього островів”, які перебували під юрисдикцією країни за Портсмутським договором 1905 р. [211, с. 48]. Договір став результатом Російсько-японської війни 1904-1905 рр., яку спричинили японсько-російські претензії в Маньчжурії. Медіатором у врегулюванні конфлікту виступав Президент США Теодор Рузвельт, оскільки домінування іншої великої сили в епоху експансіонізму Штатів на Далекому Сході суперечило комерційним інтересам країни [207, с. 221]. Російська Імперія “назавжди і повністю” передала контроль над південною частиною Сахаліну, а також над усіма прилеглими островами. Також сторони зобов'язуються не будувати військові споруди на Сахаліні [177]. Вже в ході

Другої світової війни Росія фактично повністю зайняла Курили та Сахалін, а в декларації до Договору Сенат США зазначає, що визнає приналежність території СРСР виключно відповідно до Ялтинської угоди 1945 р. [211, с. 46]

Статті 5-7 розглядають безпекові питання, зокрема у прив'язці до Статуту ООН. Японський уряд зобов'язується утримуватись від застосування сили або загрози щодо інших держав, а також надавати ООН всю необхідну допомогу відповідно до положень Статуту організації. До того ж було зазначено намір утримуватися від надання допомоги державам, проти яких ООН може здійснити превентивні або примусові заходи. Варто також згадати факт визнання союзними державами права Японії на індивідуальну та колективну самооборону. Хоча мирний договір передбачає виведення з країни окупаційних сил протягом 90 днів після набуття чинності документа, він не перешкоджає розміщенню іноземних збройних сил в ході двосторонніх або багатосторонніх домовленостей, частиною яких є Японія [211, с. 52]. В цей ж період було укладено безпекову домовленість між Японією та США, що дозволило зберегти військову присутність американців у країні. Передусім йдеться про окупацію США Окінави та інших островів як ціна безпеки Японії [194, с. 4]. Так, військово-морська база США на Окінаві, яка була побудована в 1945 році, продовжує функціонувати навіть сьогодні. Ще одним складним питанням, яке розглядає договір, є питання претензій та виплати репарацій. Так, Стаття 14 згадує необхідність виплати Японією рапарацій союзним державам за всю шкоду та страждання, які країна спричинила в ході війни. Однак, також зазначається, що ресурсів Японії не достатньо для того, щоб покрити виплати за всю завдану шкоду та зберегти економіку країни одночасно, тому було запропоновано надання японцями послуг, до прикладу, у виробництві, постраждалим союзним країнам [211, с. 62-64]. Кілька країн, як от Філіппіни, Південний В'єтнам¹⁰ та Індонезія, сповістили про бажання отримати формальні репарації. З рядом країн Токіо домовилось про

¹⁰ Під час Женевської конвенції 1945 р. В'єтнам було розділено на Північний (комуністичний) та Південний (некомуністичний). Південний В'єтнам проіснував з 1945 р. по 1976 (1975) р.

економічну допомогу, яку також називають “квазі репараціями”. Серед таких країн можна виділити: Лаос, Камбоджу, Тайланд, Малайзію, Сінгапур та Мікронезію. Найважче було вести перемовини з Південною Кореєю, однак все ж таки було погоджено надання допомоги в розмірі 500 млн доларів в обмін на припинення Кореєю висування претензій щодо колоніального правління Японії. У такий спосіб країна перетворила виплату репарацій в інструмент налагодження стосунків з колишніми ворогами в регіоні, започаткувавши програму Офіційної допомоги розвитку (ОДР) в 1954 році, що, як зазначили з боку США, вважається єдиним способом, в який країна може показати, що їй таки можна довіряти. В рамках програми Японія надала цілу низку боргів та сприяла технічній кооперації між країнами [194, с. 7]. США та Сполучене Королівство, зі свого боку, аналізуючи досвід Німеччини, прийняли рішення щодо відмови від репарацій та дійшли висновку, що обставини Холодної війни сприяють більш м’якому, можна навіть сказати щедрому, миру [194, с. 4].

Як вже згадувалося раніше, в інтересах США було встановлення дружніх відносин між Японією та Республікою Китай. Ба більше, наявність дипломатичних відносин з Тайванем стало однією з умов підписання Сан-Франциського мирного договору, а отже Токіо довелося провести перемовини з Тайпеем щодо миру, які пройшли успішно – Тайвань також відмовився від стягування репарацій. Ще однією метою для дипломатів Японії стало врегулювання відносин з Радянським Союзом, який не бажав допускати країну до участі в діяльності ООН. Однак це питання залишилось досі невирішеною проблемою в міжнародній політиці країни [194, с. 5].

Одночасно з підготовкою та підписанням Сан-Франциського мирного договору, 8 вересня 1951 р. було підписано Договір про безпеку між США та Японією. Бажання японського уряду підписати договір було пов’язане з відсутністю в країні здатності до самооборони у зв’язку з повоєнним роззброєнням. Так, Японія бажає використати наявність збройних сил США в країні та навколо неї з метою стримування збройного нападу ззовні як

тимчасовий захід для забезпечення власної оборони. Стаття 1 цього договору передбачає надання США дозволу на розміщення власних сухопутних, повітряних та морських сил, а також їхнє використання для гарантування безпеки та миру не лише для Японії, а й загалом на Далекому Сході. До того ж, їм надається право втручання у внутрішні заворушення за умови надходження такого прохання з боку японського уряду. Відповідно до Статті 4, Договір втрачає чинність тоді, коли на думку урядів країн-підписантів з'являться домовленості ООН або інші альтернативні заходи безпеки, які зможуть достатнім чином підтримувати мир та безпеку Японії [181].

2.2. Концептуальні засади зовнішньої політики Японії. “Доктрина Йошіди” як основа зовнішньополітичного курсу Японії доби “Холодної війни”

Після здобуття незалежності від США позиція Японії у світі та, передусім, в регіоні була далекою від стабільності. Вона стала країною-ізгоєм, а її статус ворога досі залишається прописаним у Статуті ООН, хоча країна намагається внести зміни в текст документу вже майже 70 років. Політичні рішення воєнного часу та початок Холодної війни, одразу по закінченню Другої світової війни, спричинили ізоляцію Японії від її сусідів у Східній Азії. А втім, зовнішня нестабільність лише посилювалась внутрішніми проблемами у зв'язку з формуванням нової політичної системи. Якщо Ліві бачили країну пацифістською та нейтральною, то позиція Правих була розділена на дві домінуючі напрямки: переозброєння та повернення до передвоєнної політичної системи, або продовження роботи в ключі нової конституції. Компромісом між двома політичними силами стала “Доктрина Йошіди”, яка лягла в основу зовнішньої політики Японії на наступні десятиліття [164].

Термін “Доктрина Йошіди” було сформовано в 1977 році професором міжнародних відносин в Академії національної оборони Японії, Нішіхарою Масаші. Спеціалізацією М. Нішихари є міжнародна безпека та азійська

політика, і в такий спосіб професор намагався дати визначення прагматичні стратегії повоєнної Японії [190], [128]. Сама ідея бере свій початок у 60-х рр. в есе доцента Кіотського університету Косаки Масатака, який позитивно оцінював Ш. Йошіду, хоча загалом публіка сприймала його політику радше негативно [75, с. 106]. Особливо активно цей термін використовував американський історик та дослідник Японії Кеннет Пайл в 1980-х рр. До головних “постулатів” доктрини можна віднести:

- продовження залежності від альянсу з США;
- акцент на економічних відносинах з іншими країнами;
- збереження позиції “невидимості” в міжнародній політиці [190, с. 123].

Також до головних трьох “стовпів” згаданої доктрини можна додати експансію на закордонні ринки, зокрема азійські ринки, та намагання уникати втручання в міжнародні суперечки [75, с. 109]. Думки щодо інтерпретації доктрини розділилися на два основних табори: ті, які критикують наївність Йошіди, а також його недоречні політичні рішення; і ті, що визнають далекоглядність прем’єр-міністра, його стратегічне мислення та прагматичний підхід [190, с. 124]. Прихильників другого підходу значно більше, тому загалом “Доктрина Йошіди” трактується позитивно і продовжує застосовуватись в аналізі зовнішньої політики Японії в межах країни та за кордоном. Деякі науковці навіть підкреслюють, що вона є свідченням здатності Японії протистояти тривалому та сильному тиску з боку США, які закликали країну до переозброєння, і натомість імплементувати вигідну уряду економічну політику [190, с. 124]. Але для кращого розуміння “Доктрини” та її критики, варто спершу познайомитись з особою Ш. Йошіди, в честь якого було названо цю стратегію зовнішньої політики.

Йошіда Шігеру – п’ятиразовий Прем’єр-міністр Японії з 1946 по 1954 роки. Після завершення свого навчання в Юридичному коледжі Токіо, він доєднався до Міністерства закордонних справ Японії, і вже в 1928 році почав виконувати обов’язки заступника Міністра закордонних справ. Після мирної пропозиції під час війни його заарештували та утримували під вартою до

квітня 1945 р. Опісля він приступив до виконання обов'язків Міністра закордонних справ, а 1946 р. він вперше став Прем'єр-міністром Японії [229].

“Доктрина Йошіди” позначає зовнішньополітичний курс країни у 50-і рр., за каденції Йошіди, який також вплинув на політику 60-их рр. У такий спосіб дослідники повоєнної Японії у 80-х рр. намагались дати обґрунтування специфічній внутрішній та зовнішній політиці Японії, що спричинила міжнародну критику через незначні військові витрати незважаючи на процвітаючу економіку. Що важливо зазначити, ідеї “Доктрини” не були відображенням справжнього іміджу Йошіди. М. Нішихара, який використав термін наприкінці 70-х рр., у такий спосіб відповідав на критику щодо відсутності чіткої дипломатичної стратегії. Вважається, що “Доктрина Йошіди” була рушійною силою зовнішньої політики Японії понад 40 років до приходу ревізіоністів [75, с. 108]. Є три причини, чому стратегію назвали саме іменем прем'єр-міністра, а саме:

- через окремі політичні рішення, прийняті адміністрацією Ш. Йошіда, під час його каденції та опісля:
 - підписання Договору про безпеку між США та Японією та дозвіл розташовувати бази США на території країни – рішення, які залишаються актуальними сьогодні;
- деякі політичні рішення співпадають з іміджем Ш. Йошіди, який акцентує на економіці аніж на військовій потугі:
 - “історичний факт” відмови від великого переозброєння, до якого Японію спонукали Сполучені Штати;
- розширення та вихід на міжнародний ринок, а також невтручання в міжнародні конфлікти:
 - Йошида ставив у центр економічні відносини, що співпадало з особливостями японської дипломатії [75, с. 109-110].

Однак професор Токійського університету Хошіро Хіроюкі вважає, що концепція “Доктрини Йошіда” не відповідає реальним змінам в міжнародній політиці Японії та не є достатньою для опису рішень, які були прийняті

впродовж другої половини ХХ ст. Зокрема, він наводить кілька аргументів, чому науковцям слід припинити використовувати цей термін як основу дослідження зовнішньополітичного курсу Японії.

По перше, дослідник вважає, що “Доктрина Йошіди” не може називатися доктриною як такою, і наводить для цього визначення Берта Едстрема, дослідника шведського Інституту політики безпеки та розвитку, яке було використано у його праці “Еволюція доктрини зовнішньої політики Японії” у 1999 р. [75, с. 110] На що останній вже у редакції 2025 р. зазначає, що його формулювання є все ж таки радше аналітичною конструкцією [53, с. vi]. По друге, він спростовує причини найменування повоєнної доктрини зовнішньої політики Японії саме в честь Йошіди. Х. Хошіро вважає, що однієї “Доктрини Йошідо” недостатньо для пояснення змін, які супроводжували зовнішню політику країни в цей період. Тому, можливо, якісь залишені прем’єр-міністром нариси й були актуалізовані та імplementовані пізніше, але, ймовірно, вони зазнали значних змін в порівнянні з оригінальними ідеями Йошіди Шігеру. Ще одним аргументом, який наводить автор, є заперечення того, що Японії вдалося зберегти мінімальний рівень озброєння через альянс із США та розташування американських військ на території країни. Також він піддає сумнівам ідею прямого зв’язку між малим озброєнням та економічним ростом Японії після війни. Автор зазначає, що багато атрибутів успіху повоєнної зовнішньої політики Японії у такий спосіб присвоюється Йошіда Шігеру та його адміністрації, хоча в реальності вони мають незначне або опосередковане відношення до відповідних рішень. До прикладу, початок економічної експансії у Південно-Східну Азію розпочався вже на початку 60-х рр. за каденції наступників Ш. Йошіди. Також одним зі свідчень хибного трактування післявоєнної зовнішньої політики Японії можна вважати ідею невтручання адміністрації Ш. Йошіди в міжнародні конфлікти, хоча, як ми вже бачили раніше, він вів доволі активну політику щодо Китаю та Корейської війни. Навпаки, прем’єр-міністр був переконаний, що військова сила є

важливою характеристикою незалежної держави, тому він, ймовірно, не виключав переозброєння Японії після відновлення незалежності. На думку Хошіро Хіроюкі, повоєнний економічний успіх при мінімальному озброєнні не можливо було б передбачити на початку 50-х рр., тому більшість політичних рішень або стратегій, які окреслює “Доктрина”, є радше додумуванням науковців 70-х та 80-х рр. Тому не дивним є спроби переосмислення “Доктрини Йошіда” та історичних фактів, на які опирається стратегія, в 90-х рр., що призвело до формування “Ревізіонізму Доктрини Йошіда” [75, с. 110].

Насправді, особиста позиція того чи іншого політичного лідера в Японії часто не співпадала з офіційною політикою, яку впроваджувала його адміністрація через низку факторів. Так, до прикладу, наступники Ш. Йошіди, Хатояма Ічіро або Кіші Нобосуке, були традиційними націоналістами та відкритими прихильниками переозброєння країни, однак їхній прихід до влади супроводжувався зменшенням військових витрат. Це свідчить про відсутність впливу особистості на безпекову політику 50-х рр [75, с. 115]. Вже наприкінці 70-х рр. дискусії навколо “Доктрини Йошіди” розділились на три головних напрямки: (1) одні визнавали, що це дієздатна стратегія, яку потрібно модифікувати до більш проактивної; (2) інші акцентували на хоч і збалансованій, але більш націоналістичній стратегії; (3) а третя сторона підкреслювала політичний реалізм доктрини, та необхідність його збереження на противагу військового реалізму [184, с. 5-6].

Повертаючись до питання переозброєння повоєнної Японії, в ході перемовин із США після розпалу Корейської війни, уряд країни таки погодився на формування невеликих за чисельністю сил самооборони, що мало залишатися в таємниці [75, с. 114]. Так, 1 липня 1954 р. було засновано Сили самооборони Японії (SDF). Відставний генерал-лейтенант Повітряних сил самооборони Окумія Масатаке згадує, що на питання про наявність в Японії армії, флоту та повітряних сил він зобов’язаний відповідати негативно, але що натомість існують Наземні, Морські та Повітряні сили

самооборони. Коли ж його питають про відмінність між ними та військом інших держав і Японії в минулому, він відповідає, що загальна організація місій, обладнання та тренування загалом схожі, але відмінність полягає в середовищі, в якому вони існують [154]. Створення такого безпекового органу дозволяло США утримувати військовий баланс на Далекому Сході, а також мати партнера в стратегії стримування Радянського Союзу шляхом участі у відповідних місіях до 80-х рр., коли технологічні можливості СРСР почали значно перевищувати здатності Японії [223, с. xii].

2.3. Еволюція зовнішньої політики Японії в II половині XX ст.

До початку 1960-х зовнішня політика Японії вже почала набувати стабільної форми, і, незважаючи на ще подекуди вороже ставлення через події Другої світової війни, почала активно співпрацювати з іншими регіональними акторами. Зі свого боку, безпекова парасолька США лише підкреслила пацифізм країни, яка відхиляє будь-яке застосування насильства та бажає показати себе надійним партнером [147]. Наступники І. Іноуе дотримувалися пацифістського спрямування та робили акцент на економічному розвитку країни, що дозволило Японії стати другою економікою світу в період між 1968 та 2010 рр. [69, с. 58] А 1956 р. Японії вдалося досягти своєї багаторічної мети – стати країною-членом ООН. Сан-Франциський мирний договір 1951 р. зазначав бажання країни здобути членство в організації, тому вже 1952 р. Міністр закордонних справ Японії, Окадзакі Кадзуо, у листі “Заявка Японії на членство в ООН” зазначив щире бажання японців взяти участь у діяльності організації та застосовувати принципи зазначені у Статуті як рекомендації для формування власної зовнішньої політики [95]. Частково саме трактування японцями Статуту ООН та Статті 9 Конституції вплинули на реакцію країни на глобальні виклики часів Холодної війни та надалі.

Вже через кілька років, після трагічного розколу Кореї в 1950-1953 рр., світ сколихнула ще одна жорстока подія, але цього разу у

Південно-Східній Азії – В'єтнамська війна, яка тривала з 26 вересня 1959 р. по 30 квітня 1975 р. І оскільки одним з головних акторів у конфлікті виступали США, Японія не могла залишитись повністю осторонь подій. До того ж, війна розгорнулась в межах економічної сфери впливу країни. Через Окупаційний режим громадяни Японії не мали значних сентиментів щодо Сполучених Штатів, але дії США у В'єтнамській війні та їхні масштабні бомбардування лише посилили антиамериканську позицію, що однак не тотожне реакції та діям уряду країни [124, с. 306]. Наприклад, Японія неодноразово намагалась виступати в ролі медіатора конфлікту [124, с. 307].

Загалом, можна зазначити, що роль Японії у війні була доволі непростою: з одного боку, зв'язки із США змушували країну надавати принаймні невійськову допомогу своїм партнерам, які неодноразово підкреслювали, що їхня боротьба направлена проти небезпеки поширення комунізму в Азії; з іншого боку, на даному етапі Японія вже мала економічні зв'язки з регіоном, в якому розгорілася війна, вважаючи його стратегічно важливим. І хоча великі конфлікти були небажаними, оскільки могли похитнути стабільність економічної співпраці, згадуючи урок Корейської війни, японський уряд побачив у В'єтнамській війні можливість збагатитися. Ще одним важливим фактором у зовнішньополітичних рішеннях країни відіграє Окінавське питання, яке відіграло центральну роль для Японії в цьому конфлікті [124, с. 308].

У період розгортання війни в регіоні, у 1960 р., між Японією та США було востаннє переглянуто Договір про безпеку. Угода про взаємну кооперацію та безпеку між країнами повністю анулює попередній договір, підписаний у Сан-Франциско, і займає його місце як основний документ, який диктує безпекове співробітництво між країнами. Договір укладено відповідно до Статуту ООН, тому зобов'язує сторони до мирного вирішення конфліктів. І, відповідно, для гарантування безпеки Японії, уряд країни продовжує надавати США право використовувати свої сухопутні, повітряні та морські сили на об'єктах країни, що регулюється окремою угодою [91].

Цього ж року уряд Японії імплементував план Хаято Ікеда про “подвоєння доходів фізичних осіб”, який хоч і не був ідеальним у своїх розрахунках, але заклав основу для орієнтованого зростання економіки Японії в 60-х. [127] Не дарма Японію цього періоду називають “економічним монстром”¹¹. Швидке економічне зростання країни з 1955 по 1974 рр. є предметом аналізу та дискусії багатьох науковців. Одні вважають, що це результат конфуціанського прагнення до гармонії та консенсусу, інші зазначають щось більш практичне – систему відносин між роботодавцями та працівниками [22]. У період свого найбільшого економічного зростання Японія активно практикувала “ресурсну дипломатію”, налагоджуючи зв’язки з країнами, які розвиваються, та можуть бути великими постачальниками природного газу, нафти та інших важливих ресурсів. Такими країнами, до прикладу, були держави Близького Сходу (що відобразиться на реакції Японії на війну в згаданому регіоні) та Індонезія. Також, військові репарації, які Японія виплачувала країнам Південно-Східної Азії та Південній Кореї, в 50-х та 60-х рр. фактично стали підґрунтям розширення відносин торгівлі та інвестицій у регіоні [164, с. 7]. І хоча головним пріоритетом у зовнішній політиці Японії були США, не завжди дипломатичні та економічні цілі доповнювали одна одну. Передусім це можна простежити аналізуючи відносини Японії, частина Західного табору, з Китаєм. У ранні роки роботи японського уряду він активно практикував стратегію розмежування політики та економіки – “сейкей бунрі” – що виправдовувала торгівлю Японії з комуністичними країнами регіону, як от КНР та СРСР. Однак стратегія виявилась не надто ефективною [164, с. 8].

Такий профіцит, рівень імпорту та галузева і структурна політика Японії стали джерелами тривалих політичних та економічних розбіжностей з Вашингтоном та Європою. У 70-х рр. США переживали масштабну економічну кризу та колапс Бреттон-Вудської валютної системи, яка домінувала на той момент в міжнародній економічній системі [148].

¹¹ Адаптований переклад фрази “економічні тварини”

В'єтнамська війна стала справжньою катастрофою не лише у військовому та економічному, а й в політичному плані. Те, чого більшість японських лідерів не могли передбачити – це проголошення Президентом Річардом Ніксоном нових економічних реформ, які б “створили процвітання без війни” [194, с. 8], [188]. “Ніксонівський шок” фактично припинив процес конвертації доларів США в золото, але, одночасно з цим, став каталізатором поєднання стагнації виробництва та інфляції 1970-х рр. через знецінення долара [115]. В таких умовах, невдоволення по відношенню до Японії та її торговельних практик з боку США та інших азійських країн лише зростало, і обвинувачення країни у спробі “нажитися” за рахунок США лише поглиблювалися [194, с. 9], [124, с. 307]. Якщо США вимагали від Японії добровільного обмеження експорту великої кількості продукції, хоча план “подвоєння доходів фізичних осіб” навпаки прагнув збільшити національний експорт [194, с. 9], [127], то країни Азії обвинувачували Японію в економічній експансії, що просто прийшла на заміну військовій. З країнами-сусідами японський уряд застосовував ОДР, завдяки якій економіки Східної та Південно-Східної Азії змогли досягти значного приросту у 80-х та 90-х рр. порівняно з кризовими 60-ми. У фокусі політики допомоги розвитку крім країн Південно-Східної Азії був Китай, який у 70-х рр. став на доріжку примирення з США [194, с. 10].

У випадку із США, Японія скористалась В'єтнамською війною як можливістю повернути собі Окінавські о-ви. Вже 1969 р. японський уряд на чолі з Сато Ейсаку мав чіткий план щодо Окінави, а його адміністрація активно та відкрито почала підтримувати американську політику та дії у В'єтнамі, а також їхнє ідеологічне підґрунтя. У такий спосіб розрахунок йшов на взаємокооперацію урядів та органічне повернення Окінави як кінцевий результат [124, с. 328]. Ґрунтовна підготовка обох сторін призвела до початку в 1971 р. переговорів між Е. Сато та Ніксоном стосовно питання островів та пом'якшення напруженості у двосторонніх торговельних відносинах. 1972 р. США погодилися передати Окінавські о-ви під контроль Японії без ядерної

зброї, що викликало тріумф в межах країни та підвищило популярність політика та його партії. На вимоги США, Японія продовжувала надавати економічну підтримку Південному В'єтнаму, збільшивши суму фінансової допомоги у 1971 р., що заклало основу майбутнім великим інфраструктурним проєктам в Індокитаї [124, с. 331-332].

Упродовж наступних років, після завершення В'єтнамської війни, японський уряд взяв курс на зближення зі своїми сусідами в регіоні. Так, у 1977 р. під час візиту до країн АСЕАН було проголошено нову "Доктрину Фукуда" [69, с. 58], названу на честь Прем'єр-міністра Фукуди Такео, яка стала основою зовнішньої політики Японії щодо країн АСЕАН. Того ж року Японія стала першою країною, яка провела спільний саміт, зібравши лідерів АСЕАН [65].

Фукуда зазначав, що Південно-Східна Азія є рівним партнером у сприянні формування динамічного регіонального партнерства. Також, "Доктрина Фукуди", яка акцентує на співпраці з країнами Південно-Східної Азії, стала для Японії каталізатором у подоланні розриву в розвитку країн АСЕАН шляхом надання Офіційної допомоги розвитку [69, с. 58].

Ймовірно, такий фокус на регіональній політиці також пов'язаний зі зростаючим впливом комуністичного Китаю в регіоні. Незважаючи на періодичне партнерство та торгівлю, Японія та КНР все ж таки перебували по різні боки, тому кооперація Японії з США й американська гегемонія в регіоні завжди були наріжним каменем у стосунках між країнами. А після завершення Холодної війни їхній антагонізм лише поглибився. Так, напружені відносини між державами спонукали Японію дати відсіч піднесенню Китаю, що, зі свого боку, спровокувало зміни в регіоналізмі та регіональних інституціях. Японський уряд, у такий спосіб, ймовірно намагається зберегти свій вплив у регіоні, що сприяє розвитку білатеральних регіональних інституцій [169].

У грудні 1979 р. СРСР здійснив військове вторгнення в Афганістан, що викликало сильну напругу на Заході та призвело до тиску на Японію з

боку США щодо “надання більш активної підтримки для утримання системи альянсу” [164, с. 8]. Як результат, країна збільшила надання фінансової підтримки країнам, які межують із зоною розгортання бойових дій в період Холодної війни, а також переосмислило свою безпекову стратегію. У звіті щодо нової безпекової стратегії зазначається, що військовий баланс між СРСР та США було порушено, тому сил останніх недостатньо для того, щоб гарантувати повну безпеку союзників. Як наслідок, було визнано необхідним також посилення власних оборонних зусиль країни [172].

Слабкість виключно економічного підходу Японії до вирішення конфліктів стала очевидною вже наприкінці 80-х рр., передусім в момент вторгнення Іраку та анексії Кувейту в 1990 р. [69, с. 59] Період постійного економічного зростання пішов на спад, а самі японці опинились у фінансовій бульбашці. Багато країн Східної Азії досягли високого рівня життя, тому Японія перестала бути єдиною розвиненою індустріальною країною регіону. До того ж, країна почала переживати демографічну кризу через невинне старіння нації [194, с. 11]. Тому “Перський шок” лише більше продемонстрував некомпетентність старої політичної системи.

Фактично, завершення Холодної війни ознаменувало початок нової ери в міжнародних відносинах, а Війна в Перській затоці стала першою кризою, яку охопив світ у новій “позасистемній” системі. Оскільки Японія стала країною-членом ООН, вона також була відповідальною за колективну безпеку. Окрім того, країна була залежною від постачання сирої нафти з Близького Сходу, тому світова спільнота розраховувала на більш активну залученість країни у війну [191, с. 83]. Перша реакція Японії була доволі швидкою та чіткою – країна наклала економічні санкції на Ірак, випередивши офіційну резолюцію Радбезу ООН (РБ ООН) [48], [141]. Однак це також підкреслило головну слабкість японської дипломатії, яка була не готова до нових викликів, тому у своїх діях покладалася на Афганський сценарій [141]. До того ж, у цей період внутрішньополітична ситуація в країні була доволі нестабільною у зв’язку зі скандалом, пов’язаним з

Ліберально-демократичною партією напередодні війни в 1989 р. та суперечки між Лівими і Правими, що лише послабили підтримку прем'єр-міністра та його здатність приймати важливі безпекові рішення [141]. Внутрішній спротив запобіг уряд від вжиття будь-яких ефективних заходів [191, с. 85].

Намагаючись вирішити проблему мирним шляхом, Японія лише загнала себе в статус країни “чекової дипломатії”, яка діє лише у своїх інтересах та намагається меркантильно відкупитись від будь-яких зобов'язань [141], [191, с. 81]. Офіційно, уряд країни повністю діяв відповідно до Резолюцій Статуту ООН, однак проблемою є історично неправильне трактування Статуту ООН японськими партійними діячами. Наприклад, за переконанням Лівих, ООН уособлює “пацифізм” та “принципи міжнародної кооперації”, що суперечить один одному. Оскільки функції ООН були паралізовані в ході Холодної війни, Війна в Перській затоці стала першим заклик до спільних скоординованих бойових дій країн-учасниць відповідно до Статуту організації [191, с. 86]. Тому організація не є такою “пацифістською”, якою її вважали японські урядовці.

Отже, будь-яка активність Японії в період Війни в Перській затоці звелась до надання фінансової допомоги та підтримки дипломатичних зв'язків і діалогу зі сторонами. Міністерство закордонних справ Японії зазначає, що Японія надала найбільшу фінансову підтримку в ході війни, що включало транспорт, товари, матеріали тощо. Навіть після припинення воєнних дій, країна продовжувала докладати зусилля для відновлення миру та стабільності в регіоні [48]. Хоча Сили самооборони Японії не брали участь у самому конфлікті, їхні літаки використовувались для транспортування жертв, а підрозділи з розмінування Морських Сил самооборони було відправлено для здійснення робіт на Близькому Сході [48], [141].

Однак нездатність Японії повною мірою відреагувати на війну та зовнішня критика країни викликали серед японського суспільства справжній “Перський шок”¹². Стало очевидним, що країні необхідно надавати допомогу

¹² Локалізація терміну “Gulf shock”

для сприяння міжнародним зусиллям, тому починаючи з 1992 р. в незначній кількості, але Японія почала брати участь у миротворчих операціях ООН. Однак криза та її наслідки продовжують переслідувати японську дипломатію навіть через 30 років [141]. Вже 1992 р. інженерний підрозділ Наземних Сил самооборони Японії взяв участь у миротворчій операції в Камбоджі. І хоча спочатку рішення викликало критику, з часом пацифістське суспільство Японії прийняло участь країни в міжнародних місіях [191, с. 88].

Рішення щодо мінімальної участі Сил самооборони Японії в міжнародних небойових “гуманітарних” операціях в 90-х, переважно під егідою ООН, а також активна участь в регіональних безпекових діалогах, сприяли послабленню опору з боку інших країн Азії та в межах країни, серед власних громадян, щодо здійснення більш активної зовнішньої політики, коли японські лідери самі визначають національні інтереси та інструменти їхнього досягнення [134, с. 330], [164, с. 12]. Так, повоєнна безпекова політика країни слідувала двома шляхами: (1) визнання важливості двостороннього альянсу із США та ролі США як гаранта безпеки Японії; (2) участь у миротворчих операціях ООН [164, с. 13].

Після завершення Холодної війни перед Японією постали значні безпекові виклики. З одного боку, Північна Корея розробляє ядерну зброю та балістичні ракети, а з іншого – КНР нарощує власну військову силу [194, с. 11]. Тому очевидно стала необхідність впровадження ефективних змін.

У листопаді 1995 р. США та Японія заснували Спеціальний комітет з питань Окінави (SACO), щоб зменшити тиск на населення Окінави та зміцнити альянс між країнами. Було погоджено створення Консультативного комітету з питань безпеки з метою “консолідації, реорганізації та скорочення об’єктів і території, а також коригування оперативних процедур війська США на Окінаві” [201]. Відповідно до початкової домовленості, робота Комітету повинна тривати один рік [201].

У квітні 1996 р. між Японією та Сполученими Штатами було укладено Спільну декларацію про безпеку – Альянс XXI ст., який підкреслює роль

співпраці між країнами, що дозволила забезпечити мир та безпеку регіону в період Холодної війни. Альянс зазначає наступні спільні цінності, яких дотримуються країни-партнери: збереження свободи, прагнення до демократії та повага до прав людини. Метою домовленості є підкреслити прагнення продовжити кооперацію і в ХХІ ст. [90]

Відповідно до декларації, Азійсько-Тихоокеанський регіон став найбільш динамічним місцем кінця ХХ ст., зважаючи на всі невирішені територіальні суперечки, потенційні нові конфлікти та розповсюдження зброї масового ураження в регіоні. Так, Альянс передбачає безпекову співпрацю між Японією та США, а також наявність військової присутності США для збереження стабільності в регіоні. Японія продовжуватиме надавати відповідну допомогу для утримання американських військ на своїй території, зокрема згідно з Угодою про взаємну кооперацію та безпеку, а також Домовленості про Підтримку приймаючої сторони [90]. До прикладу, відповідно до підписаної у вересні 1995 р. угоди, яка регулює Підтримку приймаючої сторони, Японія покриватиме всі або частину витрат на виплату заробітної плати працівникам [19].

Також, варто підкреслити фокус на регіональній кооперації між країнами, зокрема їхнє спільне бажання продовжувати налагоджувати комунікацію з Китаєм, нормалізацію японсько-російських відносин, стабілізацію на Корейському п-ові, а також розвиток багатостороннього безпекового діалогу та механізмів кооперації, до прикладу, АСЕАН. Щодо глобальної кооперації, зазначено бажання посилити підтримку ООН та інших міжнародних організацій через миротворчі місії та гуманітарну допомогу [90].

Отже, Японія вступила у ХХІ ст. як беззаперечний безпековий та економічний партнер США в регіоні. Однак, така політика країни лише поглибила уявлення про її залежність від американського зовнішньополітичного курсу.

Висновки до Розділу 2

Після завершення Другої світової війни Японія потрапила під окупацію союзних військ, однак де-факто контролювали Окупаційний режим саме США як країна, що перемогла Японську Імперію. Головними цілями окупаційного уряду, відповідно до Потсдамської декларації, було не знищення японської нації, а демократизація суспільства та внутрішньої політики, оскільки країна повинна була стати важливим союзником “Вільного світу” в боротьбі проти зростаючого впливу комуністичного блоку в регіоні.

Вважається, що головною стратегією, відповідно до якої формувалася зовнішня політика повоєнної Японії аж до кінця Холодної війни, є “Доктрина Йошіди” , названа на честь Прем’єр-міністра Йошіди, за каденції якого було прийнято важливі для країни рішення та здобуто незалежність від США. В цей ж період було сформовано безпековий альянс між США та Японією, який і досі залишається одним з важливих факторів у безпековій політиці країни.

“Доктрина”, яку фактично сформували значно пізніше, в 70-80-х рр. ХХ ст., передбачала такі головні зовнішньополітичні напрямки, як: залежність від альянсу зі Сполученими Штатами; розвиток економічних відносин, зокрема з країнами-сусідами; позиція “невидимості” в міжнародній політиці. Стратегію було застосовано з метою логічного окреслення специфіки зовнішньої політики країни передусім в період Корейської та В’єтнамської війн, яка часто зазнавала критики з боку інших країн регіону та міжнародних партнерів у всьому світі.

Японія зустріла завершення Холодної війни та початок Війни в Перській затоці без попередньої підготовки, що призвело до нездатності країни скоординувати свої дії в момент кризи та прийняти ефективне рішення. Зважаючи на це, очевидним стала необхідність перегляду стратегії зовнішньої політики країни.

РОЗДІЛ 3

СПІВПРАЦЯ ЯПОНІЇ З ПРОВІДНИМИ ДЕРЖАВАМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ

3.1. Формування нового зовнішньополітичного курсу Японії і розвиток відносин із США

Довгий час Японію вважали “реагуючою державою”, зовнішня політика якої не була стратегічною, а радше відповідала на тиск ззовні. Двома головними особливостями такого типу країни можна вважати: (1) відмова від незалежної участі в міжнародних економічних ініціативах за умови фактичної здатності це робити, та (2) часто несистематично та частково діє у відповідь на зовнішній тиск [164, с. 1]. Вперше ідею сформував у 1988 р. американський науковець Кент Калдер, однак у 2023 р. він переглянув концепцію, зокрема в контексті зовнішньої політики Японії. Дослідник ставить питання щодо релевантності використання теорії “реагуючої держави” щодо реальних політичних рішень, зокрема Японії. Однак не менш важливо зазначити його акцент на зовнішній політиці Прем’єр-міністра Шіндзо Абе, яка хоч і обмежена певною мірою позицією США, однак виділяється на фоні попереднього зовнішньополітичного курсу країни [37, с. 8].

Есе Калдера продовжує залишатись важливим інструментом при спробі аналізу міжнародної політики Японії, передусім після завершення Холодної війни. Головним питанням залишається, чи відбулися зміни у підході уряду країни щодо зовнішньої політики. Якщо одні продовжують наголошувати на сталому стилі “караоке дипломатії”, коли американський вплив визначає спрямування політики, через що Японії залишається лише визначитися з тим, як імплементувати запит. Інші переконані, що модерна

японська зовнішня політика все ж має “активні” риси, просто загальний тон залишається більш тихим та поміркованим [164, с. 3].

Однозначно можна стверджувати, що зовнішня політика Японії у XXI ст. вже не є такою стриманою та непевною, якою була в період домінування постулатів “Доктрини Йошіди”. Натомість, що починаючи з 2000-х рр. їй вдалося пройти шлях еволюції від пацифістської до більш реалістської, зокрема за каденції Шіндзо Абе та Кішіди Фуміо.

Як зазначає Дипломатична синя книга Японії 2001, щорічний звіт про зовнішню політику країни, головними стратегічними напрямки роботи для країни є відносини із США, Південною Кореєю, Росією та Європою. А втім, головний акцент робиться саме на багатосторонній співпраці зі Сполученими Штатами [48].

Упродовж першого року нового століття Японія та США погодились на покращення діалогу між країнами заради вирішення економічних та торговельних питань. Також було підкреслено необхідність дотримуватися Спільної декларації про безпеку 1996-го р. До того ж, було погоджено продовжити роботу Спеціального комітету з питань Окінави. В угоді також зазначено, що на період 2000-2001 рр. між країнами немає конкретних політизованих економічних суперечностей, але якщо економіка США почне сповільнюватись у майбутньому, американський внутрішній протекціонізм може вплинути на відносини між країнами [48].

У червні 2001 р. у Вашингтоні було проведено саміт між Прем'єр-міністром Японії, Морі Йошіро, та Президентом США, Джорджем Бушем [155]. Під час зустрічі представниками країн було визначено основний напрямок двосторонніх відносин між Японією та США у XXI ст. Відповідно до нього, уряди країн повинні поглибити консультацію та кооперацію з двосторонніх та міжнародних проблем в найближчі роки [48].

Про партнерські стосунки між країнами свідчить також реакція уряду Японії на події 9 вересня 2001 р. – терористичного акту в ході якого було знищено вежі-близнюки Всесвітнього торгового центру (WTC) в Нью-Йорку.

Після “шоку”, який пережила Японія через нездатність уряду ефективно відреагувати на Війну в Перській затоці, контрастом стала реакція Токіо на теракт в США. І хоча дії уряду, а саме надання фінансової допомоги США, підтримка жертв, відправлення транспортних літаків Повітряних сил самооборони Японії для надання підтримки гуманітарним заходам, а також направлення Сил самооборони на небойові місії підтримки як частина коаліції США, не сильно відрізнялися від планів, які мав уряд країни в 1991 р., головною відмінністю стала здатність втілити їх в реальність [134, с. 330].

Відповідно до звіту 2002 р., Японія не лише розширила свою підтримку США, але також здійснила заходи для об’єднання з міжнародною спільнотою, щоб активно відреагувати на критичну ситуацію. Наприклад, в цьому контексті можна згадати дипломатичні заходи країни щодо країн-сусідів Афганістану, мусульманських країн, країн Азії та США [49, с. 15]. Через 10 днів після атаки Прем’єр-міністр Коїдзумі Джунічіро провів пресконференцію, під час якої оголосив офіційну реакцію Японії на події, а також зазначив, які заходи здійснюватиме Токіо у відповідь. Головні три тези зазначають, що: (1) Японія візьме активну участь у боротьбі проти тероризму, а також віднесеться до справи як до власної безпекового питання; (2) Уряд Японії рішуче підтримує США, що є його партнерами, а також діятиме спільно з США та іншими державами світу; (3) Токіо вживатиме конкретних ефективних заходів, які продемонструють рішучість країни [49, с. 16].

Важливим питанням однак залишається те, що вплинуло на здатність уряду чітко відреагувати на безпековий виклик, порівняно з 1991 р. В даному питанні роль зіграли кілька факторів. Справді, популярність та підтримка Прем’єр-міністра Д. Коїдзумі була одним із чинників, однак більш впливовими було зменшення зовнішнього тиску на Японію щодо її збройних сил [134, с. 329]. Разом з іншими спробами Японії покращити відносини з країнами, що постраждали від японського імперіалізму, створення “неагресивного військового досвіду” зіграло важливу роль у прийнятті більш активної зовнішньої політики Японії [95, с. 350]. Хоча КНР та Республіка

Корея висловили стурбованість діями Японії в Арабському морі, країни Південно-Східної Азії відреагували на рішення більш стримано, не висловлюючи відкритої опозиції [95, с. 350].

Так, за каденції Коїдзумі Джунічіро Японії вдалося вийти зі статусу країни “чекової дипломатії”, та стати більш серйозним та відповідальним контриб’ютором безпеки у світі. А боротьба з тероризмом стала центральним фокусом зовнішньої політики Японії [69, с. 59-60]. Уряд країни прийняв закон про спеціальні заходи боротьби з тероризмом, а також вперше після Другої світової війни відправив японські ескадренні міноносці в Індійський океан. У 2003 р. адміністрація Д. Коїдзумі прийняла закон, який дозволив відправити Сили самооборони Японії в Ірак. Участь країни у військових операціях в Афганістані та Іраці стала унікальним досвідом країни, оскільки здійснювалися без резолюції ООН про миротворчі операції, а проводилися коаліцією добровольців на чолі з США [164, с. 13].

Однак вже у 2008 р. Японія пережила новий шок, кризу, яка тривала до 2011 р. – спочатку це була фінансова криза, потім зміни у політиці, і насамкінець поєднання природних та техногенних катастроф.

Банкрутство Леман Бразерс у 2008 р., раніше масштабного інвестиційного банку в США, спровокувало “Шок Лемана”, що сильно вдарив по Японії [67, с. 336]. Частково це можна пояснити набагато більшим падінням ВВП, ніж у Сполучених Штатах, що і стало причиною кризи. Така різка зміна пов’язана зі зменшенням експорту країни в період кризи, що спричинено трьома головними чинниками. По перше, через фінансову кризу громадяни США вирішили переглянути витрати та відкласти придбання товарів, які не є життєво необхідними для них в моменті, на потім. Такими, наприклад, є автомобілі та електроприлади, що складають велику частку в експорті Японії. По друге, зростання курсу єни в цей період також мало негативний вплив на торгівлю. По третє, криза обмежила можливість отримання фінансування для торгівлю, що негативно вплинуло на міжнародну торгівлю [179]. Дослідник Японського центру економічних

досліджень (JCER), Сайто Джун, зазначив, що “Шок Лемана” виявив “вразливість японської економіки до зовнішніх потрясінь”. Криза вдарила по країні з такою силою переважно через слабкий внутрішній попит на продукцію, тому для того, щоб бути здатних протистояти сходячим критичним ситуаціям у майбутньому, варто стабілізувати внутрішній ринок [179]. Землетрус та цунамі в регіоні Тохоку, четвертий за величиною землетрусів у світі [1], та аварія на Першій Фукусімській АЕС, спричинена землетрусом у 2011 р., стали ще однією трагічною сторінкою в історії країни [67, с. 336].

Період після каденції Д. Коїдзумі, з 2002 по 2011 рр. ознаменувався не лише економічною кризою та катастрофами, а й постійними урядовими змінами. Щорічна зміна прем'єр-міністра упродовж кількох років також мала свій вплив на зовнішню політику країни та її роль у світі. І хоча, на відміну від загального уявлення про її слабкість, політика Демократичної партії Японії, яка домінувала в уряді з 2009 по 2011 рр., все ж таки зробила важливий вклад в зовнішню та безпекову політику Японії, відносини між Японією та США почали поступово слабшати [133].

Історично обидві країни обирали партнерство заради спільної вигоди, зокрема для збереження стабільності в Азійсько-тихоокеанському регіоні. Однак, як зазначає колишній заступник міністра закордонних справ, Танака Хітоші, під час конференції у 2011 р., не лише американський інтерес почав спадати, а й японці почали все рідше вбачати в США того гегемона, яким вони були в період Холодної війни [195, с. 51-52]. Він підкреслює факт поступової втрати тієї важливості, яку країни вбачали одна в одній. Причиною цьому може слугувати зменшення впливу США та Японії через зростаючу роль таких країн, як Китай. Однак, як зазначає Х. Танака, Японія безпеково та економічно все ж залишається країною “Західної системи”, на відміну від тієї ж КНР [195, с. 52].

Зважаючи на зміни в міжнародній системі, не дивним є також трансформації в американсько-японських відносинах. Так, до прикладу, США почала втрачати свій “моральний авторитет” через події в Іраці та “Шок

Лемана”, а Японія, зі свого боку, більш політично вразливою. Світ став більш турбулентним, і ризик розгортання нових конфліктів значно збільшився. За таких умов альянс між США та Японією є важливим інструментом стабілізації у Східній Азії – регіоні, який перетягнув на себе “центр гравітації” міжнародних відносин [195, с. 53].

Наприкінці 2012 р. Абе Шіндзо вдруге став Прем’єр-міністром Японії, і перебував на посаді до 2020 р. Якщо Демократична партія представляла більш “активний” пацифізм, то Ліберальна партія разом з Ш. Абе схилилась до “пасивного” пацифізму [133]. Каденція Ш. Абе стала трансформативною точкою в історії повоєнної Японії та у відносинах із США.

Зовнішня політика Абе Шіндзо отримала специфічну назву “дипломатія кантей” через її унікальний характер. Слово “кантей” позначає “резиденцію прем’єр-міністра”, а термін “дипломатія кантей” передбачає залучення “кантей” до дипломатії разом або окремо від Міністерства зовнішніх справ Японії та інших держустанов [40, с. 13]. Абе майстерно утилізує особисті зв’язки в міністерствах, що робить його політику більш стратегічною та “президентською” [40, с. 14]. Внутрішні фактори як, до прикладу, бюрократія та політичні партії, часто гальмують процес прийняття зовнішньополітичних рішень, тому “дипломатія кантей” дає змогу уникнути опору при прийнятті окремих рішень. Однак політика Ш. Абе не була просто спрямованою “зверху вниз”, а радше проходить через “більш персоналізовані та політизовані” зв’язки в бюрократичних колах, що чітко контрастує з досвідом колишнього прем’єр-міністра Хатоями Юкіо, коли відсутність координації призвела до саботажування політичної адженди [167, с. 20].

Одним з головних напрямків роботи Абе була кооперація із США та стримування Китаю. Саме Прем’єр-міністр та японські фахівці були серед перших, хто зафіксував “стратегічний та військовий” наслідки посилення китайського впливу, а також його вплив на баланс сил в Азії, чим випередили США, які в цей період були втягнуті у війни в Іраці та Афганістані [185]. Загалом, відносини між Японією та США до 2012 р. не були надто дружніми,

зокрема за каденції Ю. Хатоями через питання релокації американської авіабази морської піхоти Футенма на Окінаві та через торговий блок Східноазійське співтовариство (ЕАС), яке суперечило стратегії США в регіоні. Однак Ш. Абе вдалося відродити, посилити та розширити американсько-японський альянс. Значним чином на пожвавлення кооперації вплинула проголошена у 2013 китайським урядом ініціатива “Один пояс, один шлях” [120].

Усвідомлюючи неспроможність забезпечити безпеку країни шляхом пацифізму, уряд Ш. Абе створив більш дієву Раду національної безпеки, а також переглянув трактування Статті 9, що дозволило Силам самооборони Японії брати більш активну участь в операціях ООН [69, с. 60]. У 2015 р. Президент США Барак Обама та Прем'єр-міністр Японії Абе Шіндзо провели зустріч, на якій зробили спільну заяву щодо продовження кооперації та трансформації партнерства між країнами. Було визнано взаємозв'язок між безпекою та процвітанням обох країн, що не “визначаються виключно національними кордонами” [215]. Метою нових обговорених урядами держав принципів оборонної кооперації є посилення стримуючого ефекту альянсу та можливість вирішення безпекових викликів. Так, Японія зможе розширити свій внесок у регіональну та глобальну безпеку, а також тісніше співпрацювати із США, до прикладу, в питаннях морської безпеки. До того ж, США продовжує свої зобов'язання щодо забезпечення безпеки Японії шляхом військової присутності в країні [215].

Ще одним важливим досягненням зовнішньої політики адміністрації Ш. Абе є відновлення Чотиристороннього діалогу з питань безпеки (QUAD) між США, Японією, Індією та Австралією у 2017 р. Вперше стратегічний діалог було впроваджено у зв'язку з катастрофою в Індійському океані – землетрус поблизу узбережжя Суматри (Індонезія) та цунамі, спровоковане ним у 2004 р. [153, с. 129] Австралія, Індія, США та Японія скоординували свої дії для надання гуманітарної допомоги та з метою ліквідації наслідків стихійного лиха [157]. Однак діяльність ініціативи було заморожено вже у

2008 р., значною мірою через небажання провокувати КНР з боку Австралії та Індії, а також значні внутрішньополітичні зміни в Австралії та Японії. Головна рушійна сила безпекового діалогу – Абе Шіндзо – пішов з посади прем'єр-міністра, а новий прем'єр міністра Австралії, Кевін Радд, не мав ентузіазму стосовно ініціативи, частково через свою прихильність до Китаю.

Відновлення кооперації у 2017 р., під час першої каденції Дональда Трампа, на тлі зростаючого занепокоєння стосовно агресивної економічної та військової експансії Китаю в регіоні, лише посилило зв'язок між країнами та розширило напрямки спільної діяльності [157]. Крім традиційного напрямку співпраці в питаннях морської безпеки, у 2021 р. до порядку денного Чотиристороннього діалогу з питань безпеки увійшли: робота над вакцинами проти COVID-19, критичними та новими технологіями, кліматичними змінами, інфраструктурними питаннями, кібербезпекою та дослідженням космосу. Також, поновлення діяльності стратегічного діалогу призвело до поглиблення двосторонньої та багатосторонньої кооперації, а також багатопланової безпекової співпраці в Індо-Тихоокеанському регіоні [153, с. 130].

Але ініціатива також має свої обмеження, а саме, відсутність узгодженої позиції країн щодо окремих питань. Передусім, тут можна згадати розбіжність стосовно реакції на повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. Якщо США, Японія та Австралія зайняли чітку позицію в питанні та наклали санкції на Москву, Індія утрималась від відкритого засудження агресора та не приєдналась до санкцій [153, с. 130]. Тому не дивно є лише побіжна згадка України та абсолютна відсутність чіткого висловлювання щодо дій Росії у Спільній заяві лідерів Чотиристороннього діалогу з питань безпеки у березні 2022 р. [168] Ще однією проблемою є фінансове забезпечення для ефективної роботи. Відповідно до коментаря американського аналітичного центру RAND, це може бути пов'язаним з внутрішньополітичними обмеженнями, оскільки країни-члени ставлять пріоритет не регіональні ініціативи, а двосторонню допомогу. Такий стан

справ лише посилює аргумент Китаю щодо справжньої мети діалогу – стримування, а не розвиток. Отже, незважаючи на публічний успіх організації, діяльність “четвірки” зустрічається Південно-Східними країнами доволі критично [52].

У 2020 р. на посаду Прем'єр-міністра Японії заступив Суга Йосіхіде, однак короткий період його каденції не відзначився сильною зовнішньою політикою. 4 жовтня 2021 р. новим прем'єр-міністром став Кішіда Фуміо, що стало початком нової, більш реалістичної дипломатії Японії.

Фуміо Кішіда відкрито підтримав ініціативу “Вільного та відкритого Індो-Тихоокеанського регіону” – фірмова ідея Ш. Абе, а зовнішня політика країни стала більше орієнтованою на цінності, що відобразилося в “Концепції миру Кішіди”, згаданій 10 червня 2022 р. під час Азійського безпекового саміту Міжнародного інституту стратегічних досліджень: Діалог Шангри-Ла в Сінгапурі [69, с. 60].

Під час промови Ф. Кішіда окреслив наступні “п'ять колон” ініціатив для підтримки та посилення миру в регіоні:

- 1) зміцнення вільного та відкритого міжнародного порядку, заснованого на правилах шляхом просування Вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону;
- 2) посилення безпеки – зміцнення оборонних можливостей Японії, зміцнення альянсу з США, а також поглиблення співпраці в галузі безпеки з іншими країнами;
- 3) реалістичні зусилля для створення світу без ядерної зброї;
- 4) зміцнення функцій ООН та реформа РБ ООН;
- 5) поглиблення міжнародної кооперації в нових сферах політики, як от економічна безпека [199].

Така більш “реалістична”, а не “пацифістська” політика нового прем'єр-міністра пов'язана з “порушенням ланцюгів поставок під час пандемії COVID-19, агресією Росії проти України, невирішену територіальну суперечку в Південно-Китайському морі, конфліктом між Тайванем та КНР,

що набирає обертів, та тривалими ядерними загрозами з боку Північної Кореї”, оскільки це більше не можна вважати “чужою проблемою” [69, с. 61]. Ф. Кішіда також підкреслив, що в основі цих проблем лежить недотримання світового порядку [69, с. 61].

Під час свого візиту до США у 2024 р. Ф. Кішіда заявив у Конгресі, що “[Японія та США] несуть велику відповідальність, [...] є необхідними для миру та життєво важливими для свободи” [238]. Прем’єр-міністр Японії зміцнив американсько-японський альянс “як основу миру та стабільності” в регіоні, та посилив внутрішню політику держави, переглянувши безпекові документи, збільшення оборонного бюджету тощо [230].

Головними безпековими проблемами Японії стали КНР, ядерні та ракетні можливості КНДР, напруженість навколо Тайваню, війна Росії та співпраця між Росією та Китаєм [69, с. 63]. У серпні 2023 р. було проведено зустріч між представниками США, Японії та Південної Кореї в заміській резиденції президентів США “Кемп-Девід”, де було укладено тристоронній пакт у зв’язку зі спільними міжнародними викликами. Ф. Кішіда відкрито визнавав необхідність кооперації з Сеулом, тому домовленість пов’язала країни безпековими інтересами та альянсом із США [69, с. 64-65].

1 жовтня 2024 р. Прем’єр-міністром став колишній Міністр оборони Японії – Ішіба Шігеру. Відповідно до його промови, “японсько-американський альянс є наріжним каменем японської дипломатії та безпеки, а також основою миру та процвітання в Іndo-Тихоокеанському регіоні та у всьому світі” [159]. Застосовуючи ключові фрази підходу Ш. Абе до зовнішньої політики, що акцентував на посилення кооперації між США та Японією, диверсифікованих міжнародних партнерах у питаннях безпеки та стратегії, посилення стосунків з Індією та інвестування в АСЕАН, Ш. Ішіба, однак, вибудовує більш “прагматичну” міжнародну діяльність [140]. До його адженди входили питання внесення змін у Статтю 9, пропозиція створення Азійського НАТО, посилення альянсу з США, а також дослідження можливості спільного використання ядерної зброї, що було зустрінено

внутрішнім опором та зовнішнім скептицизмом. Передусім, пропозиція Ішіби щодо роботи над Азійським НАТО викликало значну критику з боку Китаю та неоднозначні відгуки Індії й АСЕАН [29]. До того ж, уряд США також не зустрів пропозицію охоче, особливо зважаючи на скептицизм Дональда Трампа щодо організації [64]. Лише нещодавно він називав країни-члени альянсу “лицемірами” через купівлю російського газу та нафти [218]. Та й Індійсько-Тихоокеанський регіон є надто різноманітний для того, щоб реалізувати схожу ініціативу [140].

Адміністрація Ш. Ішіби намагалася дотримуватися рівного та автономного курсу в американсько-японських відносинах, не дистанціюючи себе від США, однак покращуючи відносини зі своїм сусідом, Китайською Народною Республікою [29]. Однак професор факультету політики та міжнародних відносин Міжнародного християнського університету (Японія), Стівер Негі, переконаний, що без американської підтримки Японія стає більш вразливою до впливу сили, яка бажає витіснити США з регіону. І хоча КНР є важливим фактором для економічного зростання країни, відносини з китайцями не повинні налагоджуватися ціною безпеки та економічної свободи японців [140].

Японія та США продовжують залишатися важливими партнерами, про що свідчить низка договорів та меморандумів, підписаних сторонами впродовж 2025 р. 22 липня 2025 р. Президент США Д. Трамп оголосив про укладання угоди з Японією, метою якої є встановити тарифну систему та боротьба з дефіцитом у торгівлі Сполучених Штатів. Відповідно до угоди, США планують застосовувати базовий тариф у 15% на більшість японських товарів, а також надаватиме спеціальні пільги окремим секторам, наприклад автомобілі та автозапчастини, які не продукуються в США. Японія ж погоджується надавати американським виробникам промислових товарів, аерокосмічної продукції, сільськогосподарської продукції, продуктів харчування, енергії, автомобілів та промислових товарів доступ до “ринків у ключових секторах” [77]. Також Токіо має намір працювати над збільшенням

закупівель американських товарів, як от комерційні літаки та оборонне обладнання. Що важливо, уряд Японії погодився інвестувати 550 млрд доларів, які Вашингтон планує використати для “розширення вітчизняного виробництва” та “забезпечення процвітання” країни [77].

Так, відповідно до даних ITC Trademap, у 2024 р. імпорт Японії з США склав близько 85 млрд доларів, що робить США другим за величиною експортером японської продукції. Також Сполучені Штати стали найбільшим імпортером на японському ринку, оскільки загальна вартість продукції за 2024 р. склала 141,6 млрд доларів [31].

21 жовтня 2025 р. вперше в історії Японії посаду Прем’єр-міністра отримала жінка – представниця Ліберально-демократичної партії, Такаічі Санае. Під час своєї промови у Парламенті 24 жовтня С. Такаічі підкреслила багаторічну тезу уряду Японії щодо ролі японсько-американського альянсу як наріжного каменю національної дипломатичної та безпекової політики. Вона також зазначила, що Токіо має намір посилити стримуючий потенціал та реагувальні можливості альянсу. Додатково було підкреслено бажання продовжити налагоджувати двосторонній діалог із Китаєм, однак прем’єр-міністерка наголосила на невирішених безпекових питаннях між країнами [160].

Вже через чотири дні після вступу на посаду Такаічі одержала дзвінок від діючого Президента США, Дональда Трампа, з привітаннями, під час якого зазначила, що одним з головних пріоритетів Японії є посилення альянсу між країнами та також безпекове співробітництво. Вона також висловила бажання продовжувати працювати над реалізацією Вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону [92].

Американська телерадіокомпанія CNN зазначає, що Трамп з надзвичайною теплотою відгукується про Такаічі Санае, оскільки обидві політичні фігури поділяють сході погляди на низку питань, а також їх поєднує особа Абе Шіндзо. Якщо для Президента США Ш. Абе був “найкращим

другом”, то для нової Прем’єр-міністра Японії він є політичним наставником [137].

Вже 28 жовтня 2025 р. між урядами Японії та США було підписано Меморандум про співпрацю щодо угоди про технологічне процвітання, метою якого є реалізація спільних можливостей, “що становлять взаємний інтерес у стратегічних наукових і технологічних дисциплінах” [132]. Меморандум передбачає співпрацю в ряді дисциплін, як от: інновації у сфері штучного інтелекту; передові мережі радіодоступу, що виходять за рамки 5G/6G; забезпечення безпеки ланцюгів постачання фармацевтичних та біотехнологічних продуктів тощо [132].

В цьому контексті варто згадати, що із приходом до влади Такаічі Санае також відносились розмови щодо перегляду Конституції Японії, зокрема контрверсійної Статті 9. Ще у 2021 р. Т. Санае в інтерв’ю журналу “Ханеда” згадувала бажання внести конституційні правки, які б дозволили Японії утримувати “національні збройні сили” [235]. У жовтні 2025 р. Ліберально-демократична партія, головою якої є нова Прем’єр-міністра, оголосила про бажання створити коаліцію з Японською Інноваційною Партією. Однією з цілей нової коаліції стала робота над проєктом нової конституції з метою внесення до Статті 9 можливості надання уряду більших повноважень в момент великої катастрофи або збройного нападу. Пропозицію щодо внесення правок буде подано до Парламенту до кінця березня 2027 р., і якщо таке рішення буде успішним, це буде перша в історії повоєнної Японії зміна Конституції країни [175].

3.2. Співпраця Японії з НАТО

Ще одним вектором співпраці, який зокрема почав набирати актуальності на початку ХХ ст., є кооперація Японії з Організацією північноатлантичного договору. Хоча Північноатлантичний договір, який ознаменував створення Північноатлантичний альянс, було підписано після

завершення Другої світової війни, 4 квітня 1949 р. у Вашингтоні, діалог та кооперація між НАТО і Японією бере свій початок лише в 1990-х рр. [170] “Якщо сьогодні є щось певне, якщо є щось неминуче в майбутньому, то це воля народів світу до свободи і миру,” – такими словами Президент Гаррі Трумен супроводжував свою промову під час підписання договору [94], і саме бажання миру формує основу співпраці Японії з НАТО.

Першим кроком для встановлення кооперації між Японією та НАТО була безпекова конференція, проведена в 1990 р., а також візит Генерального секретаря НАТО в 1991 р. Однак протягом наступних десяти років на цьому напрямку не було помітно значних зрушень. Зміни настали в 2001 р. після терористичного акту в США та початку Війни в Афганістані. Так, Японія взяла участь в операції американського уряду під назвою “Нескорена свобода” [68, с. 185].

У 2010 р. між сторонами було підписано Угоду про безпеку інформації та матеріалів. А з 2012 р. Прем’єр-міністр Японії, Абе Шіндзо, поглиблює кооперацію з НАТО, перетворивши партнерство на “надійне та природне” [68, с. 187]. НАТО переглянуло свою політику партнерства 2011 р. та Спільну політичну декларацію, прийняту під час візиту Генерального секретаря НАТО в Токіо у квітні 2013 р. Також країна активно працювала над створенням нової посади посла при організації – постійне представництво країни було створено вже в 2018 р. [68, с. 187]

2014 р. Прем’єр-міністр Ш. Абе відвідує штаб-квартиру НАТО, де було проголошено Програму індивідуального партнерства та кооперації (ІРСР), а також узгоджено співпрацю в питанні протидії піратству [89]. Серед пріоритетних питань сторони виділили: кіберзахист, морську безпеку, роззброєння, контроль над озброєнням, нерозповсюдження ядерної зброї, гуманітарна допомога та підтримка в умовах катастрофи. Програму було переглянуто в травні 2018 р. та в червні 2020 р., що актуалізувало угоду та посилило діалог з країнами Східної Азії [68, с. 187].

За понад 20 років спільної активності кооперація між Японією та НАТО вийшла за рамки роботи з підтримки Афганістану, що пов'язано з двома головними причинами. По перше, обидві сторони поділяють спільні цінності, прописані Північноатлантичним договором 1949 р. та які залишаються незмінними до сьогодні. По друге, нові виклики зробили неможливим залишатися осторонь: з одного боку, Росія нападає на територію суверенної України, анексує та окупує частину країни, а з іншого – Китай нарощує свою військову присутність на морі [68, с. 188]. У своїй промові “Японія та НАТО як “природні партнери”, що була проголошена 2014 р. у Північноатлантичній раді, Прем'єр-міністр Ш. Абе зазначає, що ситуація в Україні є великим викликом для Європи, яка лише нещодавно пройшла етап Холодної війни. За його словами, “[Японія] не може прийняти зміни статусу-кво шляхом насильства та примусу”, а також що “цей глобальний виклик також впливає на Азію”, тому надзвичайно важливим є послаблення напруги на Сході України [86, с. 3]. Під час спільної пресконференції Генеральний секретар НАТО, Андерс Фог Расмуссен, підкреслив, що безпека та стабільність Євроатлантичного та Азійсько-Тихоокеанського регіонів “безсумнівно” пов'язані між собою та не можуть розглядатись поокремо [107].

Протягом 2017 р. відбулися двосторонні візити представників сторін. Зокрема, значний акцент робився на зростаючій загрозі для міжнародного миру з боку Північної Кореї та її військової програми зброї масового ураження, а також в Східному та Південному китайському морях [108].

24 травня 2018 р. НАТО погодилося прийняти запит Японії на призначення Посольства країни в Бельгії також Місією при НАТО. Японія стала важливим партнером організації за межами Європи, який допомагав стабілізувати ситуацію в Афганістані, протидіяти піратству в Сомалі та зміцнювати положення таких партнерів, як Грузія, Україна, Молдова та Йордан [21]. Тому не дивним є рішення поглибити кооперацію сторін у багатьох сферах.

У 2019 р. Лондонська декларація НАТО лише побіжно згадала зростаючий вплив Китаю, що трактується одночасно “як нові можливості, так і виклики, з якими [країни-члени] зіштовхнуться разом як альянс” [126]. Це була перша згадка КНР в історії організації [68, с. 188]. Цього ж року в рамках Програми індивідуального партнерства та кооперації в Об’єднаний центр передових технологій кібероборони НАТО в Естонії було направлено співробітників Міністерства оборони для участі в тренуваннях з кіберзахисту. Також, Японія взяла участь у спільних тренуваннях в Аденській затоці та в Балтійському морі, а військового аташе Японії, який перебував на той момент у Сполученому королівстві, було направлено до Об’єднаного командування ВМС НАТО як офіцер зв’язку взаємодії [68, с. 187].

У грудні 2020 р. азійсько-тихоокеанські партнери НАТО взяли участь у зустрічі міністрів закордонних справ НАТО, де розглядалися питання зміни балансу сил у світі і, звісно ж, нарощування сили Китаєм [68, с. 188]. Під час телеконференції було обговорено “зростаючі виклики міжнародному порядку, який базується на правилах”, і що “найбільш заспокійливим” є те, що НАТО залишається партнером Японії в розбудові “Вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону” [97].

Під час літнього саміту 2021 р. в Брюсселі, на якому країни-партнери організації не були присутні, союзники погодили посилити діалог та практичну кооперацію між організацією та партнерами в Індо-Тихоокеанському регіоні, серед яких є Японія. І вже з 2022 р. представники Японії регулярно відвідують зустрічі міністрів закордонних справ НАТО [171].

Вторгнення Росії на територію України в 2022 р. стало історичною точкою для Альянсу, коли країни-члени організації змогли знову підтвердити свою єдність під час саміту в Мадриді [68, с. 188]. Разом з країнами-партнерами, серед яких були чотири держави Індо-Тихоокеанського регіону, було прийнято Стратегічну концепцію НАТО, яка визначала Росію як “найбільш значну та пряму загрозу безпеці та миру євроатлантичних

союзників” [68, с. 188], [144, с. 4]. Також в Концепції згадується Китай, який створює “системні виклики”, та занепокоєння стратегічним партнерством між двома країнами [68, с. 188], [144, с. 5].

2022 р. став дуже плідним у кооперації НАТО та Японії, про що свідчать три важливі події. У лютому 2022 р. колишній Прем’єр-міністр Японії, Абе Шіндзо, припустив можливість укладення угоди між США та Японією про спільне використання ядерної зброї, що нагадувало б відповідну угоду НАТО, в межах якої європейські країни дозволяють Сполученим Штатам розміщувати на своїй території ядерну зброю в межах політики стримування. І хоча Ф. Кішіда відхилив ідею, і, до того ж, реалізація даного проєкту потребувала б значних зусиль, однак ідея, яка вже раніше лунала в період президентства Д. Трампа з 2017 по 2021 рр., не відкидається остаточно [17]. У квітні цього ж року зустріч міністрів закордонних справ НАТО вперше відвідав Міністр закордонних справ Японії – Хаяші Йошімаса. Під час розмови він підкреслив нерозривність безпеки в Європі та Індо-Тихоокеанському регіоні, а також заохотив бажання НАТО поглибити відносини з партнерами в регіоні. Опісля, в червні, вперше в історії Саміт НАТО вперше відвідав Прем’єр-міністр Японії – Кішіда Фуміо. Він заохотив безпековий альянс брати участь у справах регіону, і висловив очікування щодо візиту Генерального секретаря Єнса Столтенберга до Японії. Під час зустрічі зі Столтенбергом Кішіда підтвердив модернізацію Програми індивідуального партнерства та кооперації і прискорення роботи над укладанням нової угоди про співпрацю [89].

Також 29 червня 2022 р. вперше було проведено зустріч лідерів партнерів НАТО в Індо-Тихоокеанському регіоні [89]. Представники країн обмінялися своїми “поглядами на ситуацію в Україні та її вплив на світову спільноту через призму Індо-Тихоокеанського регіону” [145]. Всі чотири лідери засудили дії Росії, а також підтвердили своє бажання продовжити близьку комунікацію з НАТО заради миру та безпеки в регіоні [145].

У липні 2023 р. Ф. Кішіда відвідав саміт у Вільнюсі, де сторони узгодили Програму індивідуального партнерства та кооперації на період з 2023 по 2026 рр., яка покриває 16 цілей, що охоплюють головні чотири пріоритетні проблеми, а саме: нові безпекові проблеми (кібербезпека, стратегічні комунікації, безпека в космосі тощо), тривалі безпекові проблеми (морська безпека, контроль озброєння, роззброєння, нерозповсюдження, діалог та консультації), розширення кооперації (наука та технології, публічна дипломатія, практична кооперація тощо), промоція засадничих цінностей (безпека людини; жінки, мир та безпека) [68, с. 190-191], [78].

У 2024 р. Японія вперше взяла участь у зустрічі міністрів оборони НАТО [170]. Головним фокусом зустрічі були кооперація в Індо-Тихоокеанському регіоні та підтримка України. Генеральний секретар НАТО, Марк Рютте, зазначив під час відкриття зустрічі, що “війна в Україні показала, що нестабільність у Європі може мати наслідки по всьому світі”, і що такі віддалені територіально країни, як Іран, Китай та Північна Корея, можуть бути значною загрозою безпеці союзників [146].

Сьогодні НАТО та Японія разом працюють над низкою глобальних безпекових викликів, а також в рамках відносин міжнародної організації з країнами-партнерами в Індо-Тихоокеанському регіоні. Ключовими сферами кооперації є наступні: кіберзахист, гуманітарна допомога та підтримка при стихійних лихах, нові технології, морська безпека, трастові фонди [170].

У січні 2025 р. Японія започаткувала Дипломатичну місію до НАТО, що сприяє міцнішому політичному діалогу [170]. І хоча альянс із США залишається головним “стовпом” безпекової та оборонної політики для Японії, це не відмінняє факту невпевненості країни щодо сталості зобов’язань США щодо Індо-Тихоокеанського регіону і, навіть, Євроатлантичного регіону. Нові загрози світовому порядку викликали в Японії необхідність співпрацювати з географічно відділеними партнерами, а саме безпекове партнерство ЄС та НАТО [28].

Так, наприкінці вересня 2025 р. Японія розпочинає місію під назвою “Атлантичні орли”, що передбачає розгортання країною чотирьох винищувачів F-15 та чотирьох додаткових літаків разом майже двомастами військовослужбовцями, які відвідають військові бази США, Канади, Сполученого Королівства та Німеччини. Це вперше, коли літаки Повітряні сили оборони Японії відвідали Канаду та Європу. За словами заступниці директора Індо-Тихоокеанської безпекової ініціативи (IPSI), Імаї Кйоко, зважаючи на спроби США зменшити свою військову присутність за кордоном, необхідним є розробка “надійних шляхів для безпекового співробітництва без Вашингтону за кермом” [227]. Очевидним є бажання НАТО та Японії продовжити свою співпрацю заради забезпечення миру та стабільності в обох регіонах.

3.3. Стратегічне партнерство Японії та ЄС і її співпраця з Україною

Період Холодної війни, коли два полюси сили борються за домінування у світі, фактично не сприяв розвитку дипломатичних та стратегічних відносин між Європою та Азією [85, с. 60]. 25 березня 1957 р. відповідно до Римського договору було засновано Європейську економічну спільноту (ЄЕС), спадкоємицем якої є сучасний Європейський Союз (ЄС) [73]. Тому впродовж 1950-1970-х рр. співпраця Японії та Союзу відбувалася саме в економічній площині.

Еволюція у відносинах сторін сталася у 80-х рр., однак реальні зміни сталися вже після закінчення Холодної війни, що було спричинено динамічними змінами міжнародного порядку та визнання Японії як міжнародного актора з боку ЄС. До того ж, це був період зростаючого економічного та політичного інтересів організації в Азії. У 1991 р. в Гаазі було зроблено спільну заяву ЄЕС, країн-членів та Японії, у якій підписанти підтверджують своє бажання інтенсифікувати діалог та співпрацю для подолання майбутніх викликів [104]. Під час зустрічі було розглянуто кілька

напрямків кооперації, зокрема в питаннях протидії зовнішнім викликам, економічної співпраці, науки й технологій, а також академічного та культурного обмінів. Цікаво також зазначити згадку про підтримку країн Центральної та Східної Європи для стабілізації їхньої економіки та інтеграції у світову спільноту [105]. Оскільки одночасно з цим відбувався економічний бум КНР, країни ЄЕС тимчасово втратили інтерес до Японії [85, с. 60]. Однак у 2001 р. ситуація почала змінюватися.

Відповідно до Дипломатичної синьої книги Японії 2001, зважаючи на поглиблення інтеграції країн ЄС, “надзвичайно важливим для японської дипломатії є більш активний підхід до побудови відносин з ЄС” як визнання зростаючої ваги міжнародної організації у світовій спільноті [49, с. 67]. Цього року відносини між партнерами перейшли також на політичну площину – було підписано план дій кооперації між ЄС та Японією “Формуємо наше спільне майбутнє”, який передбачав розробку кроків для розвитку відносин протягом наступних десяти років. Однак, лише незначну частину плану було імplementовано, ймовірно через дуже загальний підхід до проблем та відсутність фокусу на ключових проблемах [85, с. 60-61]. Ще однією гілкою кооперації стала боротьба з тероризмом, зважаючи на трагічні події в США [49, с. 68].

Вже в 2010 р. на саміті між ЄС та Японією було вирішено продовжити кооперацію та роботу над подальшими угодами, які б відповідали сучасному глобальному контексті, а також окремо стосувалися б політичних, економічних та суміжних сфер співпраці. Тривалий час відносини Японії з ЄС оцінювалися як “важливі”, однак не такі, що “динамічно розвиваються” [85, с. 61]. Однак 20-ий саміт ЄС-Японія 2011 р. поставив в центр уваги Японію, яка з цього моменту стала “центральною опорним пунктом” в регіоні [85, с. 61]. Ключову роль у поглибленні кооперації зіграли два документи. У 2012 р. сторони почали роботу над Договором про економічне партнерство, який вступив у силу 1 лютого 2019 р. та прибирав бар’єри для вільної торгівлі з Японією, а у 2013 р. ЄС та Японія почали розробку Договору про

стратегічне партнерство, який було підписано 17 липня 2018 р. в Токіо [47, с. 13], [56]. Остання угода фактично стала першою в історію двосторонньою угодою між ЄС та Японією, і слугує хартією, яка закріплює статус відносин між сторонами. Основою домовленості є спільне зобов'язання щодо зміцнення глобального порядку, який заснований на правилах. Угода є також основою тісної двосторонньої співпраці в багатьох сферах стратегічного співробітництва [57].

Вже у 2015 р. відносини між Японією та європейськими країнами почали швидко просуватися у зв'язку з низкою факторів. Перш за все, зміни у сприйнятті організацією Китаю спонукали ЄС повернутися до поглиблення двосторонніх відносин з Японією. Попередньо значними перешкодами в цьому питанні були скасування ембарго ЄС на постачання зброї до Китаю та період активної економічної співпраці, однак розширення китайської присутності на ринку ЄС та активність країни в Південному китайському морі сприяли перегляду ЄС відносин з КНР [212, с. 173].

Ще одним важливим фактором став початок адміністрації Дональда Трампа 2017 р., за якої Японія та Європа відчули потребу в спільній кооперації, про що свідчить, зокрема, завершення переговорів та підписання в липні 2018 р. Договору про економічне партнерство [212, с. 173]. Як вже згадувалось раніше, одночасно з цим сторони уклали Договір про стратегічне партнерство, хоча вважається, що спочатку Токіо було зацікавленим виключно в економічній сфері кооперації, і погодилось на Стратегічне партнерство передусім як на захід для пришвидшення головних переговорів [212, с. 174].

Такі зміни стали поштовхом для Японії змінити своє ставлення до Європи як партнера, а головним ініціатором таких рішень став Прем'єр-міністр Ш. Абе. Його близькі стосунки з Президентом Європейської Комісії, Жан-Клодом Юнкером, зіграли важливу роль у розвитку співпраці між сторонами. Одночасно з цим, ЄС також почав переосмислювати роль

Індо-Тихоокеанського регіону, в якому Японія стала його “партнером-однодумцем” [212, с. 174].

На даному етапі Японія є головним стратегічним партнером ЄС та також ключовим союзником для застосування Стратегії ЄС щодо кооперації в Індо-Тихоокеанському регіоні, яку було запущено у вересні 2021 р. [58, с. 1] Це керівні принципи, які формують співпрацю міжнародної організації з країнами регіону. Головними пріоритетами їхньої кооперації є: сталий та інклюзивний розвиток, зелений перехід, управління океаном, цифрове управління та партнерство, досяжність, безпека та оборона, безпека людини [55].

2022 р. ознаменувався фундаментальними змінами в Європі через повторне вторгнення Росії на територію України та початок активної фази війни. Але не лише внутрішні проблеми сколихнули Європу, а й зміни поза межами континенту. Індо-Тихоокеанський регіон став справжньою світовою економічною потугою зі зростаючим впливом у міжнародних відносинах. Зважаючи на це, якщо ЄС хоче володіти стратегічною автономією, посилити свій політичний вплив, а також захистити демократичні цінності у світі, йому потрібно активно взаємодіяти з регіоном та знайти союзників. І одним з таких союзників, на думку колишнього бельгійського дипломата і постійного представника країни в ЄС, НАТО та ООН, Жана де Рюйта, є саме Японія [178]. Оскільки Токіо охоче взаємодіє з партнерами, які поділяють спільні з країною цінності, не дивно, що інституції ЄС сьогодні мають бажання кооперувати свої дії з Японією. Ж. Де Рюйт вважає це “золотою добою відносин між ЄС та Японією” [178].

1 листопада 2024 р., з нагоди проведення 1-го Стратегічного діалогу міністрів закордонних справ Японії та ЄС, сторонами було оголошено Партнерство з питань безпеки та оборони [171], в рамках якого 11 червня 2025 р. було започатковано 1-ий Безпековий та оборонний діалог між партнерами з метою розвитку та зміцнення співпраці у всіх дотичних до безпеки та оборони сферах [196]. У такий спосіб Японія стала першою

країною Індो-Тихоокеанського регіону, яка уклала подібне партнерство з Європейським союзом. А Жозеп Боррель, зі свого боку, назвав угоду “історичною та дуже своєчасною” [32].

Також Японія є важливим економічним партнером ЄС – країна не лише стала другим за величиною торговим партнером організації в Азії, після Китаю, а й сьомим за величиною партнером за межами ЄС за загальним товарообігом та обсягом послуг у 2023 р. У 2024 р. експорт товарів з Європейського Союзу до Японії зріс на 4,5% у порівнянні з даними 2023 р., а саме, з 64 млрд євро до 68,8 млрд євро. Найбільшу частку в двосторонній торгівлі займає саме промисловий сектор, частка якого становила у 2024 р. 93,3%, інші 6,7% займає сільськогосподарська продукція [93].

Головними товарами, які експортує ЄС з Японії є обладнання, автомобілі, хімічні речовини, оптичні та медичні прилади та пластмаси, а Японія, зі свого боку, імпортує з ЄС згадану раніше продукцію окрім пластмас, а також продукти харчування і напої. До того ж, в рамках партнерства було досягнуто високого рівня лібералізації торгівлі та відкриття японського сільськогосподарського ринку для європейських експортерів [93].

Однак торговельні та інвестиційні відносини між Японією та ЄС підтримуються не лише створеною в рамках Договору про економічне партнерство інституційною структурою, а й низкою двосторонніх діалогів та ініціатив, наприклад, Економічний діалог на високому рівні та Круглий стіл ЄС-Японія [93]. Так, 8 травня 2025 р. було проведено 6-ий Економічний діалог на високому рівні, під час якого обидві сторони “визнали наростаючу взаємозалежність між безпекою, економікою та технологіями” [54]. Вони також погодились, що важливим у цьому контексті є посилення співпраці між країнами-членами ЄС та партнерами об’єднання у боротьбі зі спільними викликами та з метою просування міжнародного порядку. Також варто згадати обговореннями сторонами співпраця в галузі економічної безпеки, як от стійкість ланцюгів постачання [54].

23 липня 2025 р. у Токіо було проведено Саміт ЄС-Японія, на якому було зроблено спільну заяву щодо подальшої кооперації. Згідно з документом, стратегічне партнерство між сторонами “ніколи не було сильнішим, ніж сьогодні”, тому вони мають намір продовжувати працювати як міжнародні партнери-однодумці [109, с. 1]. Головними напрямками співпраці відповідно до заяви є:

- безпекова та оборонна співпраця;
- сприяння міжнародному економічному порядку, заснованому на правилах;
- поглиблення економічної безпеки та стійкості;
- підвищення конкурентоспроможності;
- підтримка принципів багатосторонності з ООН в якості основи;
- регіональні проблеми [109, с. 1-3].

Також саміт супроводжувався запуском Альянсу ЄС-Японія з питань конкурентоспроможності, який охоплює розширення співпраці в галузі потоків даних, кібербезпеки, штучного інтелекту тощо. До того ж, ініціативи з енергетичної безпеки та партнерство з критичної сировини та рідкісноземельних матеріалів зменшать залежність сторін від Китаю. А розробка супутникових мереж дозволить менше покладатись на американські супутникові платформи, як от Starlink [219].

Варто зазначати, що як і в попередніх заявах, Японія, спільно з ЄС, продовжує рішуче засуджувати війну Росії проти України, яка “є явним порушенням міжнародного права та, зокрема, Статуту ООН” [109, с. 2]. Країна підтверджує намір продовжувати надавати Україні гуманітарну, безпекову, оборону та дипломатичну підтримку, а також чинити тиск на країну-агресора, Росію, шляхом санкцій та боротьбою з обходом санкцій. Окрім цього, ЄС та Токіо готові і надалі підтримувати відновлення та відбудову України [109, с. 2-3].

Відносини між Україною та Японією беруть початок в момент визнання Токіо проголошеної незалежності в 1991 р., а дипломатичні

відносини між країнами було встановлено 26 січня 1992 р. Відповідно до офіційної оцінки на сторінці Посольства України в Японії, відносини між країнами можна охарактеризувати як такі, що позбавлені політичних проблем [13]. 20 січня 1993 р. було відкрито Посольство Японії в Україні, а у вересні 1994 р. з'явилося Посольство України в Японії [8, с. 1].

У 1995 р. в Парламенті Японії було створено Асоціацію дружби “Японія-Україна”, яка зробила значний внесок у розвиток двосторонніх відносин, а також співпраці в питанні ліквідації наслідків ядерного впливу [3]. Також важливо зазначити, що з 1992 р., після встановлення дипломатичних відносин між країнами, Японія надала Україні допомогу в рамках ОДР на суму понад 3 млрд доларів [13].

У червні 2015 р. вперше в історії японсько-українських відносин було здійснено офіційний візит Прем'єр-міністра Японії Ш. Абе в Україну, і вже наступного року, у квітні 2016 р., до Японії було запрошено Президента України Петра Порошенка. До того ж важливо зазначити, що Президент Володимир Зеленський був присутній на церемонії інтронізації Імператора Японії Нарухіто, яка відбулася 22 жовтня 2019 р. За ініціативи П. Порошенка 2017 р. в Україні був присвячений Японії у зв'язку з 25-річчям відносин між країнами [13]. Загалом між Україною та Японією було підписано 79 двосторонніх документів, з яких 14 були підписані протягом 2024 р. Вважається, що головним документом, який окреслює основні сфери кооперації між державами є Угода про підтримку України та співробітництво між Україною та урядом Японії [7].

Одним з основних питань у відносинах між Японією та Україною є проблема ядерної безпеки, тому одним з перших міжурядових документів стала Угода про співробітництво в галузі ліквідації ядерної зброї, що підлягає скороченню в Україні, а також створення відповідного комітету, яка була дійсною до липня 2018 р. [7] У своєму аналізі українсько-японської співпраці протягом 30 років дослідниця Віолетта Удовік зазначила, що кооперація сторін у сфері ядерної безпеки “можна сміливо назвати “домінантою”

двосторонніх відносин”, оскільки це питання залишається “незмінним пріоритетом для зовнішньої політики обох сторін” [12, с. 332].

Так, в період з 1997 р. по 2016 р. Токіо виділило приблизно 117 млн доларів на зведення саркофагу для Чорнобильської атомної електростанції (ЧАЕС), а після трагедії в Тохоку та аварії на Першій Фукусімській АЕС 2011 р., Україна надала матеріальну, експертну та гуманітарну допомогу [6, с. 120-121]. З осені 2011 р. сторони інтенсифікували співпрацю для подолання наслідків аварії, опираючись на досвід ЧАЕС та можливість його використання японським рядом, цей вектор співпраці була названо лінією “Фукушіма-Чорнобиль” [6, с. 121], [13]. В цьому контексті варто також згадати проєкт з поліпшення реагування на аварійні ситуації на АЕС 2012 р., а також проєкт супутникового спостереження, запуск якого відбувся 2014 р. [6, с. 121-122] В інтерв'ю 2012 р. Посол України в Японії Ігор Харченко зазначив, що трагедія на Фукушімі-1 та Чорнобильська катастрофа “змусили світ поглянути на проблему ядерної безпеки як на проблему планетарного масштабу” [14]. Особливо актуальним питання співпраці у сфері ядерної безпеки стало в контексті повномасштабного вторгнення Росії на територію України та захоплення російськими військовими ЧАЕС і ЗАЕС у 2022 р.

Іншими важливими напрямками співробітництва між Україною та Японією є торговельно-економічна співпраця, науково-технічне та освітнє співробітництво, робота у культурно-гуманітарній сфері, а також робота української громади в Японії [13]. Зважаючи на фактор війни в країні, сальдо у торгівлі з Японією є негативним, а загальний товарообіг у 2024 р. складав 514,3 млн доларів США. Так, частка України в імпорті країни складає 0,01% [15]. Завдяки діяльності української громади, відбувається популяризація української культури в японських містах, а у сфері освіти поглиблюється кооперація між українськими та японськими ЗВО. Також у Токійському університеті іноземних мов можна відвідати факультатив з української мови [13].

Початок Російсько-української війни у 2014 р. лише зміцнив партнерство між країнами [16, с. 219]. І хоча Токіо зазвичай зберігає мовчання щодо великих глобальних конфліктів, тому лише символічно відреагувало на анексію та окупацію українських земель Росією, країна все ж таки надавала підтримку постраждалим на Сході та внутрішньо переміщеним особам (ВПО) в рамках Програми розвитку ООН (ПРООН) [69, с. 62], [44].

Відповідно до виданих у жовтні 2020 р. Фондом імені Фрідріха Еберта експертних рекомендацій – “Концепція зовнішньої політики України” – Японія відіграє стратегічно пріоритетну роль для України серед країн Азії та Тихоокеанського регіону. Для України Японія приваблива тим, що не лише веде активну політику, особливо протягом останнього десятиліття, а й через впливову позицію на міжнародній арені [5, с. 64]. Колишній Надзвичайний і Повноважний Посол України в Японії, Сергій Корсунський, зазначає, що Японія – це країна майбутнього, тому Києву варто розвивати потенціал співпраці з країною. Передусім, дипломат підкреслює спільні для країн виклики, на основі яких вони можуть будувати партнерські відносини, а саме: неспокійні сусіди, свобода судноплавства, демократизація тощо [9, с. 267-268].

У 2022 р. Росія розпочала повномасштабне вторгнення на територію України, в результаті чого країни-члени Групи Семи (G7), зокрема США та Японія, наклали на країну каральні санкції. Відповідно до Білої книги про співпрацю в галузі розвитку, Біла книга ОДР, 2022 р., Японія приймає послідовну позицію щодо обурливості дій Росії, які не можна терпіти, тому потрібно продовжувати надавати підтримку Україні [225, с. 2-3]. В березні 2023 р. Ф. Кішіда відвідує Київ, ставши в такий спосіб першим з часів Другої світової війни японським лідером, який відвідав зону конфлікту, а також останній лідер країни-члена Групи Семи, який особисто зустрівся з Президентом України В. Зеленським [16, с. 220], [102]. Що символічно, паралельно з цією подією в Москві відбулася зустріч Сі Цзіньпіна з Владіміром Путіним, де він висловлював підтримку останньому [102].

Оскільки все більше набуває актуальності діалог щодо відбудови України, 19 лютого 2024 р. було проведено Японсько-українську конференцію зі сприяння економічному зростанню та відбудові в Токіо. За сприяння Ф. Кішіди ряд організацій та бізнесів зацікавлені у підтримці різних секторів та бізнесу країни [142]. Так, до прикладу, Україна стала однією з кількох європейських країн, де було відкрито офіс ЛСА (Японське агентство міжнародного співробітництва) у січні 2024 р. Організація підтримує відновлення України шляхом широкого співробітництва, як от фінансова підтримка, технічна допомога та надання відповідного обладнання [216]. Також, відповідно до даних Кільського інституту світової економіки, Японія займає п'яте місце в переліку головних двосторонніх донорів України станом на червень 2024 р. [142]

13 червня 2024 р. в Апулії (Італія) між Україною та Японією було підписано “Угоду про підтримку України та співробітництво між Україною та урядом Японії”, метою якої є визначення сфер співробітництва урядів країн, що передбачає: безпеку, оборону, відбудову тощо. Також угода передбачає кооперацію в момент збройного нападу в майбутньому [11].

Така увага Японії до України може бути пояснена масштабом конфлікту, який має здатність вплинути на глобальні норми та може прикладом для Китаю в його політиці щодо Тайваню. Не дарма Кішіда Фуміо зазначив у 2022 р., що “Україна сьогодні може бути Східною Азією завтра” [82]. До того ж, пам’ятаємо, що Японія та Росія, незважаючи на дипломатичні потуги Прем’єр-міністра Ш. Абе, мають невирішене територіальне питання.

У своїй першій промові в Парламенті 4 жовтня 2024 р. Прем’єр-міністр Ішіба зазначає, що розуміє, чому політика стримування не спрацювала в Україні. Через низку факторів, а також конфлікт на Близькому Сході, міжнародне співтовариство фактично перебуває у стані “розколу та конфронтації”, тому він прем’єр-міністр вважав доцільним базувати свою зовнішню політику на реалістичних національних інтересах країни [198]. У

промові нової Прем'єр-міністерки Японії, Такаічі Санае, наприкінці жовтня 2025 р. майже відсутні згадки про європейський вектор політики [160].

Однак вже 5 листопада 2025 р. відбулася перша телефонна розмова між В. Зеленським та С. Такаічі, в ході якої Президент України привітав Прем'єр-міністерку з перемогою та підкреслив важливість співпраці між державами. Лідери поділяють “розуміння небезпеки, яку війна [розпочата Росією] становить для всіх у світі”, а також вони обговорили бажання об'єднати зусилля з метою забезпечення безпеки та розвитку [165]. Володимир Зеленський запросив Такаічі Санае відвідати Україну, а Прем'єр-міністерка Японії висловила чітку підтримку України та намір продовжувати кооперацію [165].

Висновки до Розділу 3

Вже від початку XXI ст. зовнішня політика Японії набуває більш активний характер, а ера “пацифізму” поступово витісняється японським “реалізмом”. США продовжує бути одним з головних пріоритетів у стратегії країни, хоча окремі періоди можна охарактеризувати як кризу у відносинах між країнами. Зокрема, можна виділити “дипломатію кантей” Абе Шіндзо, яка передбачала посилення ролі прем’єр-міністра у прийнятті зовнішньополітичних рішень, та діяльність Кішіди Фуміо, каденція якого припала на початок повномасштабного вторгнення Росії на територію України та характерна зміною у безпековій політиці країни.

Однак через підваження впливу США у світі та здатності країни активно протидіяти викликам, а також через активізацію Росії, Північної Кореї та Китаю в Індо-Тихоокеанському регіоні, Японія та інші держави відчули необхідність пошуку нових безпекових та оборонних партнерів, які могли б сприяти стабілізації та збереженню миру в регіоні.

Так, Японія посилила свою кооперацію з НАТО, розширивши також коло питань, на які поширюється їхня спільна діяльність. Разом із Південною Кореєю, Австралією та Новою Зеландією, Японія є одним з головних партнерів міжнародної організації в регіоні. В рамках Програми індивідуального партнерства та кооперації сторони узгодили кооперацію, що охоплює питання кібербезпеки, морської безпеки, роззброєння тощо.

Ще одним вектором західного вектору зовнішньої політики країни є стратегічна кооперація з ЄС, що спочатку базувалася виключно на торговельних відносинах, однак поступово поширилася також на політичну площину. Як і у випадку з НАТО, повномасштабне вторгнення 2022 р. сприяло поглиблення партнерства з ЄС, зокрема в питаннях підтримки України та санкційного тиску на Росію. Цей етап також став вирішальною точкою в українсько-японських відносинах, значно поглибивши міждержавну співпрацю.

РОЗДІЛ 4

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯПОНІЇ

4.1. Територіальні конфлікти Японії та процес їхнього врегулювання

Одним з головних питань сучасної зовнішньої політики Японії є проблема територіальної приналежності островів, що супроводжується глибшим аналізом історії країн Східної Азії передусім у XX ст. Де-факто, японський уряд виділяє три головні територіальні “питання” зі своїми сусідами, а саме: Острови Сенкаку (КНР та Тайвань), Північні території (Росія), Такешіма (Південна Корея та КНДР). Відповідно до офіційної сторінки Міністерства закордонних справ Японії, уряд країни виділяє Північні території та Такешіму як актуальні територіальні суперечки, в які залучено країну [98].

Сучасна територія Японії була визначена в Сан-Франциському мирному договорі, що вступив у дію у квітні 1952 р. І якщо питання спірних територій з Кореєю та Росією бере свій початок ще на початку попереднього століття, проблема Островів Сенкаку та їхня актуальність є відносно новою.

Острови Сенкаку

Розпочинаючи з Островів Сенкаку (японська назва), варто зазначити, що повномасштабна війна Росії на території України лише поглибила нестабільність у регіоні та занепокоєння японського уряду щодо потенційної ескалації та наступу на Тайвань з боку КНР [83]. Як результат, відновилися дискусії стосовно суперечки тривалістю в понад 50 років – приналежність Островів Сенкаку, та намагання з боку Китаю встановити контроль над територією. І хоча конфлікт часто зводиться до напружених відносин між Японією та континентальним Китаєм, не варто також забувати про роль Тайваню в розпаленні суперечки.

Зазначені острови розташовані на відстані близько 170 км від Тайваню, приблизно 170 км від острова Ішігакаджіма, та 330 км від території континентального Китаю (Рис. Б) [180, с.53], та складається з 5 незаселених островів і трьох каменів.

Навіть найменування території відображає складність конфлікту та позицію задіяних у ньому сторін. Часто на Заході, у зв'язку з присутністю британців в регіоні, ці острови називають “Пікові острови”. Найпопулярнішим найменуванням є, мабуть, “Острови Сенкаку”, ймовірно через те, що вони офіційно знаходяться під управлінням країни як частина префектури Окінава. Японське “Сенкаку Шото” складається з двох ієрогліфів, які означають “гострий” та “вежа”, що є фактично прям перекладом англійської назви, яку застосовували ще у XIX ст. – час “відкриття” японцями цих островів.

Вважається, що відкрив острови в 1884 р. японський бізнесмен Кога Татсушіро, який проживав на острові Ішігакі, що є частиною архіпелагу Яеяма в префектурі Окінава. Він вирішив орендувати острови в японського уряду наступного року після відкриття, і вже в 1895 р., зважаючи на відсутність людей на острові, територію було включено до складу префектури Окінава, а Козі було надано право на оренду землі [180, с. 54]. Вже у 1950-х рр. США орендувало кілька островів як полігон для стрільби та бомбардування [183], а в 1970-х рр. сім'я Кога продала чотири острови власнику нерухомості з префектури Сайтама. До завершення Другої світової війни жодна зі сторін майбутнього конфлікту не виражала свою незгоду з приналежністю островів Японії [180, с. 54].

Китайська назва островів, зі свого боку, має інше значення. КНР для позначення островів вживає назву “Острови Дяоюй” або “Дяоюйдао”, де “дяоюй” означає “рибальський”, а “дао” позначає “острів”. Одним із аргументів історичного зв'язку між островами та китайцями є факт позначення цих територій на картах старих династій. Часто для ідентифікації

історії архіпелагу використовують особисті записи посланця Династії Мін¹³, Чен Каня, який описував “Дяюйдао” як точку навігації на шляху до Королівства Рюкю [180, с. 64].

Хоча японці і дістались до островів Сенкаку лише у XIX ст., для Королівства Рюкю, яке у 1879 р. було повністю окуповане Імперською Японією та було приєднано до країни як префектура Окінава [117, с. 175], вони відігравали важливу навігаційну роль, оскільки королівство було центром морської торгівлі в середньовічній Східній Азії.

Тайванці також використовують подібну назву “Тяюютай” (або “Дяюютай”), що тотожна традиційному написанню назви прочитаної на тайванський манер. Ця назва зустрічається у старій китайській книзі “Тайхайшічалу”, хоча описані в ній острови розташовані на Південь від Тайваню, що зовсім не співпадає з локацією сучасних островів Сенкаку [180, с. 65]. І оскільки обидва слова “дяюю” та “тяюю” означають “місце для ловлі риби”, є ймовірність, що таких островів було багато, а отже у такий спосіб неможливо зазначити, що йдеться саме про ті острови, які стали центром суперечки між країнами.

Важливо згадати, що головним ініціатор конфлікту за острови Сенкаку є саме Республіка Китай. Вважається, що жодна зі сторін суперечки не виражала невдоволення щодо присутності Японії на островах, але все змінилося в середині 1960-х рр., коли похитнулася позиція Тайваню як “справжнього” Китаю, що протистояв КНР на міжнародній арені. Оскільки після завершення Другої світової війни зусилля США були направлені на стримування комуністичного Китаю, Тайвань тривалий час представляв інтереси китайців у світі, однак вже за каденції Президента Ніксона американський уряд вирішив визнати Китайську Народну Республіку. До того ж, 1971 р. спільний план економічного розвитку між США, Японією та Тайванем було скасовано, і вже наступного року Вашингтон передав Острови Сенкаку назад під юрисдикцію Японії. Ці події викликали хвилю

¹³ Династія Мін – це китайська імперська династія, яка проіснувала з 1368 по 1644 рр.

стурбованості серед населення Тайваню, а також відчуття загрози їхній незалежності, що спровокувало початок “Руху Баодяо” в 1970-х рр. [121, с. 311-313].

Контроль Токіо островів став для китайців¹⁴ символом відновлення японського імперіалізму та окупації історично китайських земель. Популярною була думка, що це стане першим кроком на шляху до втрати Тайванем його суверенітету [121, с. 313].

Позиція комуністичної партії в даному питанні фактично повністю відповідають аргументам, які наводить Гоміндан. У 1971 р. КНР стала офіційною країною-членом ООН, і вже через два місяців вперше пролунали обвинувачення щодо “Островів Дяюй” [121, с. 313]. Так, до прикладу, у 1978 р. китайські рибальські човни перетнули японські територіальні води та використали дерев’яні дощечки з написом про приналежність островів Китаю, а отже вони мали право на вилов риби поблизу [180, с. 72]. Впродовж наступних років Китай продовжуватиме вчиняти провокації, що породило теорії навколо позиції Ден Сяопіна, одного з керівників КНР та “Архітектора сучасного Китаю” [59], та внутрішньої нестабільності в комуністичній партії [180, с. 69].

Японія, зі свого боку, зайняла менш агресивну позицію, хоча й траплялися окремі акти націоналізму або просто контровесійні дії з боку громадян країни. Однак уряд Японії все ж таки намагається вдаватись до дипломатичних, економічних та юридичних методів, а у відповідь на обвинувачення в “імперіалізмі” Токіо використовує аргумент “terra nullius”, тобто “нічийна земля”, оскільки в момент привласнення території острови були не заселені, і жодна країна не претендувала на них [121, с. 317].

У 2012 р. Японія, придбавши острови у приватних землевласників, націоналізувала територію, що спровокувало справжню кризу у двосторонніх відносинах з Китаєм, а випадки вторгнення китайських суден у води навколо

¹⁴ Оскільки йдеться про китайську ідентичність, термін “китайці” тут позначає всіх представників етнічної групи, хоча сьогодні під ним частіше розуміють тих китайців, які є громадянами КНР

островів почастишали [101]. Так, у 2025 р. судна Берегової охорони Китаю були присутні у внутрішніх водах Японії протягом 335 днів. 11-ий Штаб берегової охорони Японії, розташований в Наха, Окінава, повідомив, що ймовірною причиною відступу були несприятливі погодні умови [233]. Що важливо, у вересні цього ж року Сакамото Сейшіро, голова 11-го регіонального штабу Управління морської безпеки Японії, прогнозував ймовірність перебування китайських човнів в районі островів Сенкаку “протягом усіх 365 днів” [39]. Цурута Джун, доцент Університету Мейдзі Гакуїн (Токіо), вважає, що така активізація Берегової охорони Китаю може призвести до висадки на одному з островів та наближення до японських рибальських суден із можливим застосуванням внутрішніх законів і правил КНР як от проведення інспекцій або захоплення. Також він наголошує на можливості створення китайською стороною “прецеденту” для застосування власних законів [213].

У 2019 р. професор Університету ім. Ж. Ф. Оберліна, Сато Коїчі, спробував виділити чотири головні причини суперечки за острови. У своїй статті він описав наступні фактори: попит на природні ресурси, історичні проблеми та спогади про війну, конфлікт як інструмент боротьби за владу в партії, дилема національної інтеграції. Відповідно до його аналізу, найбільш проблематичними є саме останні два чинники, оскільки вони найбільш непередбачувані за своєю природою [180, с. 51].

Підводячи підсумки щодо динаміки конфлікту протягом десятиліть, науковий співробітник з питань зовнішньої політики та національної безпеки Центру аналізу Китаю при Інституті політики Asia Society¹⁵, Ендрю Чабб, виділив наступні ключові особливості поведінки сторін конфлікту, а саме:

- переважно йдеться про військовий та адміністративний контроль над територією, ніж про доступ до ресурсів;

¹⁵ Asia Society – це організація, фокус діяльності якої спрямований на поширення у світі обізнаності щодо Азії. Штаб-квартира організації розташована в Нью-Йорку (США).

- агресивні методи контролю Сі Цзіньпіна є лише продовженням існуючого курсу, а не нововведення, хоча його політика сприяє більшій внутрішній стабільності порівняно з політикою його попередників;
- Комуністична партія Китаю (КПК) має відносно стабільний довгостроковий підхід до суперечки;
- існує ймовірність, що КНР бракує належного аналізу внутрішньої політики Японії;
- дві країни, Японія та Китай, мають різні підходи до вирішення конфлікту: якщо КНР намагається довести свою позицію фізичними діями на воді, Японія дотримується дипломатії та внутрішнього управління;
- контроль Сі не дозволяє іншим внутрішнім акторам дестабілізувати конфлікт, як це вже траплялось раніше [42].

Важливо згадати японсько-китайські відносини за каденції Прем'єр-міністра Японії Ішіби Шігеру, що стали ключовим питанням у зовнішній політиці Японії першої половини 2025 р. А зважаючи на неоднозначні заяви та дії Трампа по відношенню до КНР та внутрішні економічні проблеми, Китай також зацікавлений у поглиблення кооперації між країнами [23]. Зі слів Міністра закордонних справ, Івая Такеші, “головним пріоритетом є збереження безконфліктних двосторонніх зв’язків” [237]. Обурення громадськості викликав не лише факт відсутності спільної заяв щодо питань військової присутності китайців навколо Островів Сенкаку, підтримки КНР Росії, вбивства громадян Японії в Китаї тощо, а й промова Івая під час його візиту в Китай, коли він зазначив, що “китайська цивілізація є великою азійською цивілізацією, від якої ми [японці] перейняли все, включно з кадзі¹⁶, адміністративною системою та релігією, що створило цю країну – Японію” [232].

¹⁶ Кандзі – ієрогліфічна система письма в Японії, яка використовується при письмі разом з двома складовими абетками – хіраганою та катаканою.

У жовтні 2025 р. на зустрічі із Президентом Сі Прем'єр-міністерка Японії, Такаїчі Санае, обговорила “невирішені питання та розбіжності в поглядах” між країнами. У розмові було також порушено конфлікт у Східнокитайському морі, що включає питання островів Сенкаку [166]. Однак більш бурхливу реакцію з боку Китаю було спровоковано все ж таки ремаркою Такаїчі щодо Тайваню.

Північні території

Відповідно до офіційного сайту Міністерства закордонних справ Японії, уряд країни “дотримується послідовної політики щодо якнайшвидшого укладення мирного договору з Росією” [98] шляхом вирішення приналежності Північних територій, до яких відносяться острови Еторофу (рос. Ітуруп), Кунашірі (рос. Кунашір), Шікотан (рос. Шікотан) та Хабомай (рос. Хабомаї)¹⁷. Японія готова гнучко підійти до термінів та умов повернення островів, якщо Росія визнає приналежність території Японії [98].

Історія територіальної суперечки бере початок наприкінці XIX ст., коли між сторонами вперше було визначено кордон, який, відповідно до Шімодського договору 1855 р. пролягав між островами Еторофу та Уруп (Рис В) [236]. Так, за словами уряду Японії, “чотири північні острови ніколи не належали жодній іноземній країні” [151].

З цього моменту відбувалися зміщення кордону, однак поворотним моментом у відносинах між країнами стала участь Японії у Другій світовій війні. У 1941 р. представники обох країн, серед яких можна помітити причетного до укладання Пакту Молотова-Ріббентропа (Угода про ненапад між Німеччиною та СРСР) та геноциду українців В'ячеслава Молотова, уклали Пакт про нейтралітет між СРСР та Японією. Відповідно до договору, обидві сторони “зобов'язуються підтримувати мирні та дружні відносини між собою і взаємно поважати територіальну цілісність та недоторканність” один одного [187]. Також країни погоджуються на збереження нейтралітету

¹⁷ Назви Кунашірі, Шікотан та Хабомай походять з айнської мови – мови народу айну (або курильці), що є корінним народом згаданих у роботі Північних територій

протягом усього періоду конфлікту [187]. Однак вже у лютому 1945 р. під час зустрічі “Великої трійки” – Й. Сталін, Ф. Д. Рузвельт, В. С. Черчилль, – на Ялтинській конференції, сторони уклали домовленість щодо Японії. А саме, зважаючи на “зрадницький напад Японії” на Росію в 1904 р., було погоджено віддати Радянському Союзу не лише Південний Сахалін та прилеглі до нього острови, а й Курильські о-ви [206]. Як зазначають президент Japan Society, Джошуа В. Вокер, та доцент American Security Project, Азума Хідетоші, “територіальна проблема була результатом махінацій великих держав на Ялтинській конференції [...], над якими Імперська Японія не мала жодного контролю” [222].

5 квітня 1945 р. американський посол у Москві передав Держсекретарю телеграму із заявою щодо денонсації СРСР укладеного з Японією нейтралітету. За словами В. Молотова, Японія як союзник Німеччини допомагає останній у війні проти Союзу та союзників СРСР – США та Англії, а отже пакт про нейтралітет “втратив сенс” [187]. На Потсдамській конференції територію Японії обмежують до кількох островів, а Меморандум від головнокомандуючого союзних військ до імператорського уряду Японії 1946 р. виключає острови Рюкю (Окінава), Ліанкурові скелі, Курильські о-ви, групу островів Хабомай та о. Шікотан зі складу Японії [132].

Хоча між державами не було підписано мирний договір, Токіо однаково висловив бажання нормалізувати відносини з Москвою. Вже в жовтні 1946 р. було підписано спільну декларацію щодо офіційного припинення війни між сторонами та відновленням дипломатичних зв'язків між сторонами. Також сторони погодили продовжити в майбутньому переговори про укладення мирного договору, а також передачу островів Хабомай та Шікотан Японії після підписання мирного договору [103].

Однак, оскільки в 1960 р. між Японією та США було укладено безпековий договір, СРСР, на підставі прямої загрози Союзу та КНР, підкреслили неможливість передачі островів допоки не буде виведено всі

іноземні війська (фактично, американські) з території країни та завершено процес укладання мирного договору. Така заява викликала обурення та неприйняття в японського уряду [151]. Вважається, що в 1951 р. СРСР мали сподівання щодо відокремлення країни від альянсу та зайняття країною нейтральної позиції, а отже Радянський Союз спробував покращити відносини з Японією шляхом “пожертвування” двома островами [34, с. 3]. Однак, США вдалося втримати Японію безпековим договором, що лише зіпсувало плани Москви. Наступні роки Японія безуспішно намагалась укласти мир, і це питання було успадковано Росією після розпаду СРСР в 1991 р., як і мета розірвання американо-японського союзу.

Вже у 1993 р. Прем'єр-міністр Японії, Хосокава Моріхіто, та Президент Російської Федерації, Борис Єльцин, зустрілися в Токіо для окреслення японсько-російських відносин та майбутньої кооперації країн. У п. 2 їхньої спільної декларації згадується необхідність “розпочати серйозні переговори щодо питання про приналежність островів Еторофу, Кунашірі, Шікотан та Хабомай” [209]. У такий спосіб японський уряд також визнає Росію як країну-спадкоємицю СРСР, а отже і всіх попередньо укладених угод між країнами. Так, важливим для сторін було сприяння “взаємним візитам між [...] мешканцями зазначених островів” [209].

Після взаємних відвідин представників обох країн, 25 березня 2001 р. було зроблено Іркутську заяву Прем'єр-міністра Японії та Президента Російської Федерації про продовження майбутніх переговорів з питання мирного договору, в яких базовим документом виступить Декларація 1956 р. [80]. Дуже активним у своїх спробах пошуку порозуміння з Росією був Прем'єр-міністр Ш. Абе, зокрема починаючи з 2013 р. У квітні 2013 р. японський політик відвідав Росію, що стало початком серії візитів [34, с. 2], загальна кількість яких становила 27.

Абе Шіндзо зробив питання покращення відносин з Росією одним з пріоритетних напрямків його зовнішньополітичної стратегії, а у Дипломатичній синій книзі Японії 2016 зазначається, що проблема

невирішеної суперечки щодо Північних територій є великим обмежуючим фактором у відносинах між сторонами [50, с. 122]. До того ж, Як вже було зазначено, Ш. Абе вдалося швидко помітити зростаючий вплив КНР в регіоні, тому логічним є бажання його адміністрації зблизитися з Росією для створення балансу на противагу наростаючій силі Пекіну [35].

Так, прем'єр-міністр запропонував “новий підхід”, план економічної кооперації з Росією, що, за словами Головного секретаря Кабміну, Суга Йошіхіде, є новим підходом, який замість того, щоб “застрягнути в традиційних підходах” є “позицією, що орієнтується на майбутньому” [35]. План кооперації окреслює вісім пунктів співпраці, а саме: енергетична сфера, транспорція, агрокультура, технологічний розвиток, охорона здоров'я, урбаністична інфраструктура, культура та малі й середні бізнеси. Така тісна співпраця мала також стати важелем на користь вирішення територіального питання [35]. Окрім цього, відносини між країнами, зокрема після нападу Росії на Україну в 2014 р., свідчать про бажання Токіо змінити свою геополітичну роль та стати сильним центром в регіоні. І хоча Ш. Абе не вдалося досягти своєї цілі щодо остаточного вирішення питання Північних територій за його адміністрації, його зусилля заклали фундамент для роботи в цьому напрямку в майбутньому [222].

Однією з головних умов російської сторони в питанні узгодження мирного договору та передачі Північних територій є гарантія того, що військові бази США не буде розміщено на островах, які отримає назад Японія. Важливо зазначити, що хоча великого успіху в регулюванні цих питань не було, Москві вдалося отримати від японського уряду усну обіцянку не надавати США таке право [34, с. 6].

Якщо Ш. Абе, погодившись у 2018 р. на прискорення переговорів про укладання мирного договору, уникав визначення Північних територій як “власної території” Японії, замінивши його на “суверенна територія”, то новий прем'єр-міністр, Кішіда Фуміо, повертає його в офіційний дискурс у зв'язку з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну [234]. На

початку діяльності нової адміністрації представники Японії намагались уникати чіткої відповіді на питання щодо приналежності країні чотирьох Курильських о-вів, то повторний напад Росії на Україну кардинально змінив ситуацію, а також позбавив “надії на прогрес” у японсько-російських переговорах [149]. 7 жовтня 2022 р. В. Зеленський підписав указ Про питання Північних територій Японії, у якому визначає територіальну цілісність Японії, включно з островами, які перебувають під російською окупацією [10]. Варто в цьому контексті згадати статтю контрверсійної консервативної газети Санкей Шімбун “Північні території: Японії потрібна більш агресивна дипломатія”, в якій втрата Курильських о-вів Японією прирівнюється до окупації суверенної території України, а отже сторони повинні об’єднатися заради боротьби зі спільним ворогом – Росією [150].

І справді, початок масштабної війни лише підсилив процес мілітаризації островів з боку Росії, який було розпочато ще в 2015 р. Відповідно до даних ЗМІ та супутникових знімків, російська воєнна інфраструктура розташована всього лише в близько 22,5 км від Хоккайдо. Протягом останніх восьми років Росія активно будує бази на таких островах, як Кунашірі та Еторофу (на які претендує Японія), а також Матуа та Парамушир. Курильські о-ви мають стратегічне розташування, оскільки відокремлюють Охотське море від Тихого океану, утворюючи в такий спосіб вихід для російського флоту [30]. Влітку 2022 р. Росія опублікувала оновлену версію морської доктрини, де також вказує претензії країн на територію Росії як одну з основних загроз власної безпеки. За словами В. Путіна, Росія “рішуче забезпечуватиме” захист “Арктичного, Чорного, Охотського, Берингового морів та Балтійської й Курильської проток” [176]. Такі дії Росії, ймовірно, вказують на її небажання передавати Південні Курили Японії, на які б поступки країна не йшла.

16 грудня 2022 р. Прем’єр-міністр Ф. Кішіда оновив Стратегію національної безпеки, відповідно до якої напад Росії на Україну порушив “основи правил, які формують міжнародний порядок”, визнаючи також

ймовірність виникнення подібної ситуації повторно, але вже у Східній Азії [143, с. 2]. Також у документі згадано посилення Москвою військової присутності на Північних територіях, а також стратегічність Охотського моря як зони діяльності атомних підводних човнів Стратегічних ядерних сил Російської Федерації [143, с. 10].

30 січня 2024 р. колишній Президент Російської Федерації, а наразі Заступник голови Ради Безпеки Росії, Дмитрій Ведмедев поділився в мережі X своєю думкою щодо мирного договору та Курильського питання, прикріпивши пост зображенням сцени сеппуку¹⁸ феодала Ако, Наганорі Асано, з вистави періоду Мейдзі. Смерть Наганорі Асано пов'язана з одним з найбільших випадків помсти в історії Японії – Помстою сорока семи ронінів¹⁹, що сталася 31 січня 1703 р. Так, використання даного зображення, спеціально чи ні, могло бути надзвичайно образливим для японських громадян. У самій публікації Д. Ведмедев зазначив, посилаючись на Ф. Кішіду, що “ніхто не проти мирного договору”, але лише за умови вирішення територіального питання відповідно до Конституції Росії (Курильські о-ви належать Росії) та розміщення Росією нового озброєння на островах. Але найбільше обурення викликали його слова щодо “почуттів японців”, на які росіянам начхати, адже Північні території не є “спірними територіями”, а входять до складу Росії. Завершує колишній президент все словами: “А ті самураї, які відчувають особливий смуток, можуть покінчити з життям у традиційний японський спосіб, скоївши сеппуку. Якщо, звичайно, наважаться” [228].

У промові нової Прем'єр-міністерки Японії, Такаічі Санае, наприкінці жовтня 2025 р. повторно підкреслюється позиція країни щодо дій Росії в Україні та дотримання політики щодо вирішення територіального питання й підписання мирного договору – питання, які є наріжним каменем японсько-російських відносин вже не одне десятиліття [160]. Однак багато

¹⁸ Сеппуку (гаракірі) – чоловіче ритуальне самогубство шляхом розрізання живота, яке було заборонене в Японії лише в XIX ст.

¹⁹ Ронін – самурай, який втратив господаря.

факторів гальмують процес вирішення питання, і це, передусім, небажання Росії віддавати острови та присутність США в Японії.

Такешіма

Офіційна позиція Японії щодо Ліанкурових скель однозначна – це невід’ємна частина території країни, що підтверджується історичними фактами та міжнародним правом, тому окупація островів Південною Кореєю є незаконною (Рис. Д) [193]. Якщо японці для позначення цієї групи скелястих островів використовують назву “Такешіма”, що складається з двох ієрогліфів, які позначають “бамбук” (“таке”) та “острів” (“шіма”)²⁰, то корейці користуються іменем “Докдо” (або “Токто”), що позначає “одинокі острови”²¹. Ця група складається з двох головних островів – Оджіма (Чоловічий) / Содо (Західний)²² та Майджіма (Жіночий) / Дондо (Східний).

У березні 2014 Міністерство закордонних справ Японії випустило брошуру, в якій виділило десять головних пунктів для розуміння суперечки навколо Такешіми/Докдо. До них можна віднести наступні твердження [2, с. 2]:

1. Японія давно визнала існування “Такешіми”;
2. Немає жодних доказів того, що Республіка Корея давно визнала існування “Такешіми”;
3. Японія встановила суверенітет над островами Таке не пізніше ніж у середині XVII ст.;
4. Хоча Японія і заборонила прохід до о. Утсурьо наприкінці XVII ст., заборону на прохід до Такешіми не було введено;
5. На даний момент Республіка Корея посиляється на неправдиву заяву Ан Йон Бока як одну з підстав для своїх претензій на суверенітет над островами;

²⁰ Перекладено з використанням електронного словника японської мови ‘Jisho’.

²¹ Перекладено з використанням електронного словника китайської мови ‘Pleco’, оскільки історична назва була позначена традиційними китайськими ієрогліфами, які використовували до створення алфавіту хангиль.

²² Спершу вживається японська назва та її значення в дужках, а потім, через скісну риску, корейська назва та її значення в дужках.

6. Японія підтвердила свій суверенітет над Такешімою рішенням Кабміну в 1905 р.;
7. Під час роботи на Сан-Франциським мирним договором Республіка Корея звернулася до США з проханням окреслення Докдо як території, від якої Японія повинна відмовитись, але це прохання відхилили;
8. Такешіма використовувалась як полігон для бомбардувань американських військ, що перебувають в Японії;
9. Республіка Корея незаконно провела “Лінію Лі Син Мана” для односторонньої окупації островів;
10. Токіо неодноразово пропонувало Сеулу передати суперечку на розгляд Міжнародному Суду ООН (МС ООН), однак Південна Корея відхилила ці пропозиції [2, с. 2].

Окрім цього, Міністерство створило додаток під назвою “Такешіма” для ознайомлення з питанням та позицією країни [192]. Існує також схожий корейський додаток у формі галереї історії Докдо та його спадщини [231].

Якщо підсумувати головні аргументи Японії, то Такешіма повинна належати країни на основі історичних джерел та міжнародного права. Південна Корея, зі свого боку, підкреслює своє першовідкриття Докдо та факт повернення Японією Ліанкурових скель в ході двосторонніх та багатосторонніх договорів [61, с. 78].

У Стенфордському журналі зі Східно-Азійських відносин 2005 р. Шон Ферн визначає економічний інтерес як головний фактор, що фігурує в дискусіях навколо питання приналежності Ліанкурових скель, та пов’язує його з впровадженням в 1982 р. Конвенції ООН з морського права [61, с. 79]. У Статті 55 Конвенції вводиться Виключна економічна зона, що прилягає до територіального моря та на яку “поширюється особливий правовий режим, встановлений у цій частині” [217, с. 43]. Це надає державам виключні права з кола питань як, до прикладу, право на риболовлю та видобуток корисних копалин на морському дні [217, с. 43].

Хоча обидві сторони конфлікту посиляються на ранні історичні джерела для підкріплення свого права на володіння островами, центральною подією в цьому питанні є саме Російсько-японська війна 1904-1905 рр. На початку війни в 1904 р. уряд Японії побачив “нову цінність” (не лише риболовля) Ліанкурових о-вів, а саме стратегічний військовий пункт. Ще перед початком військових дій було прийнято рішення щодо необхідності піддати Корею японському впливу “силою” та “за будь-яких обставин” [74, с. 511]. Корейські дослідники вважають такий рух “першим знаком” загарбницьких амбіцій Японії та її планів щодо колонізації всього півострова “шляхом збройної агресії” [122]. Хоча аналізуючи різні думки щодо цього періоду, професор Кіотського університету, Хорі Кадзуо, зазначає, що інкорпорація Японією островів немає нічого спільного з подальшими агресивними діями стосовно Кореї [74, с. 525].

Після примусового включення Такешіма до японської території, між Японією та Кореєю під значним тиском на останню було укладено конвенцію, в якій уряд Японії фактично бере під контроль Корею та її уряд [45]. А вже через п'ять років розпочинається окупація Японською Імперією Корейської імперії²³, яка тривала до 1945 р.

І якщо, відповідно до Сан-Франциського договору 1951 р., “Японія, визнючи незалежність Кореї, відмовляється від усіх прав, титулів та претензій на Корею, включно з островами Квелпат (Чеджу), Порт Гамільтон (Комундо) та Дегелет (Уллеундо)²⁴” [211, с. 48], то Ліанкурові о-ви не згадуються. Натомість, Союзні війська передали цю територію під контроль американського війська як полігон для бомбардування [61, с. 80]. Вже наступного року, 28 січня 1952 р., Президент Південної Кореї, Лі Син Ман, проголосив суверенітет над прилеглими морями, встановлюючи у такий спосіб власну морську зону, яка включає в себе Ліанкурські острови [205]. У

²³ Тривалий час корейська держава називалась Чосон, від чого пішла японська назва окупованої Кореї (Чосен), однак в 1897 р. корейський монарх проголосив Корейську імперію, що проіснувала рівно до остаточної окупації півострова Японією.

²⁴ Розташований поблизу Ліанкурових скель.

відповідь Японія висловила протест та невизнання корейських претензій [61, с. 80]. Незважаючи на суперечки, сторони уклали в 1965 р. Договір про основні відносини між країнами, що визначав кооперацію з відтермінуванням вирішення територіальної суперечки [161, с. 1]. У 1996 р. і Японія, і Корея створили власні виключні економічні зони, кожна з яких включала Ліанкорові скелі. А відповідно до двосторонніх договорів, обидві сторони займаються виловом риби у водах поблизу двох островів [61, с. 81].

Наразі острови перебувають під контролем Республіки Корея і вважається, що аргументи, представлені корейською стороною, є більш вагомими передусім через більшу суверенність держави в цьому регіоні. Йдеться перш за все про фактичну владу над островами шляхом реалізації низки інфраструктурних проєктів та розвитку островів [61, с. 86-87]. Так, до прикладу, Докдо стало популярним туристичним місцем після внесення у 2005 р. змін до Закону про охорону культурної спадщини [46].

Протягом років сторони продовжують робити кроки для примирення на основі “дружби, взаємоповаги та довіри один до одного” [38, с. 22]. У Дипломатичній синій книзі Японії 2025 повторно підкреслюється незмінна позиція уряду країни щодо приналежності Такешіми, а також незадоволеність діями південної Кореї на островах, а саме, висадка громадян Республіки Корея на островах, проведення військових навчань та морських досліджень. Також згадується бажання мирного розв’язання конфлікту шляхом апеляції до Міжнародного суду ООН, з чим, відповідно до документу, не погоджується уряд Південної Кореї [51, с. 65].

4.2. Співпраця Японії з країнами Південної та Південно-Східної Азії

Якщо наприкінці ХХ ст. Китай ще набирив сили, а головним пріоритетом у зовнішній політиці Японії була співпраця із США, то вже на початку 2000-х рр. можна простежити стрімке зростання впливу та ініціатив з боку КНР на контрасті з поступовим зменшенням американської присутності в регіоні, що викликало в Японії необхідність до більш рішучих дій для

збереження своєї присутності та безпекового балансу в регіоні. Так, після завершення Холодної війни, країни Східної Азії, передусім Китай та Південна Корея, а також країни-члени АСЕАН стали пріоритетними темами дипломатичної стратегії Японії. До того ж, японські ініціативи стали важливим фактором у економічній розбудові та політико-безпекових зв'язках країн регіону [20, с. 224].

Варто розпочати з ключової ідеї Абе Шіндзо, особливості якої можна простежити в майбутніх зовнішньополітичних стратегіях наступних прем'єр-міністрів. Загалом, саме за ініціативи Прем'єр-міністра Японії Ш. Абе Азійсько-Тихоокеанський регіон було перейменовано на "Індо-Тихоокеанський регіон" [185]. Перший термін активно використовувався в 90-х, але зі зростанням впливу КНР у XXI ст., у вжиток було поступово введено термін "Індо-Тихоокеанський регіон", метою якого було послаблення китайського домінування в регіоні через розширення географічних рамок [133]. Хоча, на думку професора міжнародних відносин Американського університету (США), Амітава Ачарії, ця ідея є надто "крихкою", оскільки нові географічні межі об'єднують культурно різноманітні регіони, які однак не пов'язані міцно економікою [18].

Однак саме ця концепція фігурує в ініціативі Ш. Абе "Вільний та відкритий Індо-Тихоокеанський регіон" (Рис. Е), що є основою стабільності та процвітання динамічної міжнародної спільноти шляхом поєднання:

- "двох континентів" – Азія та Африка, два континенти з великим потенціалом для зростання;
- "двох океанів" – Тихий океан та Індійський океан [63].

Визнаючи виклики, з якими продовжує зіштовхуватись регіон, а саме, тероризм, піратство, природні катастрофи, поширення зброї масового ураження та спроби змінити статус-кво окремими державами, Японія прагне стабілізувати регіон, зробивши його більш вільним та відкритим для забезпечення міжнародного порядку, який базуватиметься на правилах [63].

Відповідно до проєкту ініціативи, країнам Африки, які мають вихід до Індійського океану, Японія планує надавати підтримку в розбудові держави у сфері розвитку, політики та управління, не порушуючи при цьому їхній суверенітет. У випадку з країнами Азії держава має намір сприяти розвитку інфраструктури, торгівлі, інвестиції тощо шляхом зміцнення зв'язків з АСЕАН [63].

Базовими концепціями реалізації стратегії “Вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону” є:

- розвиток концепції шляхом забезпечення міжнародного порядку, надаючи важливого значення центральній ролі АСЕАН, з метою забезпечення стабільності та процвітання країн та регіону загалом;
- трьома основами реалізації ініціативи є: (1) сприяння та встановлення верховенства права, свободи судноплавства, вільної торгівлі тощо; (2) прагнення економічного процвітання шляхом удосконалення та зміцнення економічного партнерства; (3) прихильність до миру та стабільності шляхом розбудови потенціалу в галузі морського правопорядку, гуманітарної допомоги тощо [63].

Ідея “Вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону” диктувала не лише зовнішню політику Абе Шіндзо, а й згадувалась у стратегіях прем'єр-міністрів Кішіди Фуміо та Санае Такаічі.

Ще одним відносно новим зовнішньополітичним пріоритетом є кооперація з країнами Південної Азії, які, як і країни Південно-Східної Азії, підпадають під імплементацію згаданої раніше концепції. Якщо після завершення Другої світової війни Південна Азія не відігравала важливу роль в зовнішній політиці Японії, оскільки регіон був “нерелевантним для безпекових потреб Японії”, то вже в 1990-х рр. Токіо співпрацювало з більшістю країн регіону [20, с. 227].

Від початку XXI ст. Японія стала найбільшим постачальником допомоги (програма ОДР) в Південній Азії. До того ж, японські інвестори зацікавлені в регіоні через низькооплачувану робочу силу, що робить регіон

конкурентним [200]. Так, незважаючи на присутність Китаю, Японії вдалось вплинути на формування економічного розвитку Південної Азії, а також підтримати масштабні інфраструктурні проекти, як от побудова швидкісної залізниці типу японського “шінкансену” в Індії. Одак допомогу отримують передусім Індія та Бангладеш, оскільки інші країни регіону перебувають у стані боргової кризи [200], [84]. Наприклад, протягом 2023 р. Японія погодила шість проектів у Бангладеші, сумарна вартість яких складає близько 400 млрд єн (приблизно 2,5 млрд доларів США²⁵) [226, с. 97].

Саме за діяльності Прем’єр-міністра Ш. Абе було розроблено наратив про “партнерство заради якісної інфраструктури” в Південній Азії, імплементація якого передбачає роботу з проектами розвитку залізничного та автомобільного сполучення в регіоні [84].

У 2014 р. уряд Японії запропонував ініціативу “Промисловий пояс зростання в Бенгальській затоці” 2014 р., що включає розвиток економічної інфраструктури, покращення інвестиційного клімату, та зміцнення зв’язку. Відповідно до плану, Бангладеш, у такий спосіб, повинен стати центром регіональної економіки та забезпечити зв’язок між Південною та Південно-Східною Азією [200]. Також країна спонсорує проект глибоководного морського порту Матарбарі, який трансформувал рух товарів в межах та за межами Бангладешу [84].

Відповідно до даних ЛІСА, з 2017 по 2022 рр. приблизно половина всіх наданих ОДР позик йшли на проекти в Південній Азії, зокрема найчастіше в Індії та Бангладеші. 70% допомоги були виділені на транспортування, а інші 30% на електрику та газ, соціальні послуги, гірничодобувну та виробничу промисловість, сільське господарство та рибальство, іригацію та контроль за якістю продуктів харчування [84].

Почесний професор Університету Аделаїди (Австралія), Пурнендра Джаїн, виділив три головні фактори, які впливають на надання країнам Південної Азії фінансової підтримки, а саме [84]:

²⁵ Для конвертації валюти було використано онлайн сервіс Xe Currency Converter

1. Японія дійсно прагне соціального та економічного розвитку Південної Азії, яка поки залишається слаборозвиненою;
2. Токіо має комерційний інтерес, оскільки економіки Індії та Бангладешу мають величезний потенціал у майбутньому;
3. Значення Індії та Бангладешу для Японії зросло у зв'язку з ініціативою “Вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону” та питанням морської безпеки в Індійському океані [84].

Південна Азія має вирішальне значення в політичному та геостратегічному вимірі з огляду на Індійський океан та Бенгальську затоку, від яких залежить японський морський торговельний шлях. Саме в цьому регіоні проходить постачання сирої нафти з Близького Сходу, а також Індійський океан володіє значними запасами нафти й газу [20, с. 228].

Зважаючи на стрімку мілітаризацію КНР в Індо-Тихоокеанському регіоні, Токіо також має намір поглиблювати безпекову кооперацію з країнами регіону, яскравим прикладом чого може бути Спільна декларація про безпекову кооперацію між Індією 2025 р., що передбачає [106]:

- сприяння зміцненню оборонного потенціалу та боєготовності сторін;
- просування спільних цілей у сфері морської безпеки та сприяння співпраці військово-морських сил і берегової охорони;
- поглиблення та полегшення технологічного й промислового співробітництва;
- знаходження додаткових можливостей для модернізації співробітництва в галузі безпеки для протидії головним традиційним і нетрадиційним загрозам, а також реагування на виклики пов'язані з новими технологіями;
- сприяння досягненню спільних регіональних та глобальних цілей у сфері безпеки та координування політики й позицій у багатосторонніх об'єднаннях (АСЕАН, ООН і т. д.);

- доповнення та посилення існуючої архітектури двосторонніх консультацій та обмінів шляхом зустрічей міністрів та діалогів з питань безпеки [106].

Але Японія посилила кооперацію не лише в Південній Азії, адже вже тривалий час одним з головних зовнішньополітичних пріоритетів є кооперація з країнами-членами Асоціації держав Південно-Східної Азії.

Історія відносин Японії та Асоціації держав Південно-Східної Азії, як вже згадувалось, розпочалась із впровадженням “Доктрини Фукуда” в 1977 р., відповідно до якої Японія: (1) відкидає роль військової сили; (2) докладе всіх зусиль для зміцнення відносин взаємної довіри та впевненості, заснованих на принципі “серце до серця”²⁶; (3) стане рівним партнером АСЕАН [88, с. 2]. Варто зазначити, що така політична позиція уряду Японії пов’язана насамперед з необхідністю відновити відносини з країнами Південно-Східної Азії в контексті “спалаху антияпонських настроїв”, що були спровоковані економічним ростом Японії та надання Офіційної допомоги розвитку авторитарним режимам [152].

Однак, вже в 1990-х рр., після закінчення Холодної війни, АСЕАН зіштовхується з важливими змінами – організація отримує чотири нові країни-члени, які раніше перебували в конфронтаційних відносинах з організацією. Такими країнами стали Камбоджа, Лаос, М’янма та В’єтнам. Окрім розширення, визначальними є також початок здійснення кроків щодо регіональної економічної інтеграції шляхом запуску Зони вільної торгівлі АСЕАН в 1992 р., а також реалізація Регіонального форуму АСЕАН в 1994 р., на що мала вплив співпраця з Японією [152].

В цей період країна також активно допомагала подолати “розрив” в АСЕАН між оригінальними країнами-учасниками та новими менш розвинутими членами. А в 1998 р. сторонами було створено Комітет з економічної та індустріальної кооперації між АСЕАН та Японією (AMEICC),

²⁶ Принцип “серце до серця”, або принцип щирості, передбачає відкритий обмін думками між сторонами.

орган для консультації з питань політики з метою “обговорення посилення промислового співробітництва, підвищення конкурентоспроможності [...] та допомоги у розвитку співробітництва з новими країнами-членами” [224].

У 1997 р. Східну та Південно-Східну Азію сколихнула масштабна фінансова криза, яка відобразила інституційну неефективність економік країн Азії, як, наприклад, надмірне кредитування, відсутність дієвого апарату для вирішення питань банкрутства тощо [41, с. 149]. В цьому контексті Японія реалізувала “Нову ініціативу для подолання валютної кризи в Азії” (або “Ініціатива Міядзава”), яка передбачала пакет заходів підтримки на суму 30 млрд доларів, з яких 15 млрд були виділені на середньо- та довгострокові фінансові потреби для відновлення економік регіону, а інша половина була надана для ймовірних короткострокових потреб [27]. В межах програми уряд Японії надав підтримку Індонезії, Малайзії, Філіппінам та Південній Кореї. Ініціатива Міядзава стала основою Чіангмайської ініціативи, яка передбачає запровадження механізму валютного свопу, що пов’язало країни АСЕАН з КНР, Японією та Республікою Корея [152].

Початок ХХІ ст. в Азійсько-Тихоокеанському регіоні супроводжується суперництвом між Японією та Китаєм за вплив у регіоні та кооперацію з АСЕАН. Тому послідовним є підсилення переговорів про укладення торговельних угод та економічного співробітництва [152]. 2 липня 2004 р. у Джакарті (Індонезія) Японію було приєднано до Договору про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії, відповідно до якого країна зобов’язується реалізовувати положення цього Договору [87]. КНР, як конкурент Японії за вплив у регіоні, також доєдналася до угоди, але ще в 2003 р.

До основоположних принципів вказаного Договору входять наступні:

- взаємна повага до незалежності, суверенітету, рівності, територіальної цілісності та національної ідентичності всіх народів;
- право кожної держави на існування без зовнішнього втручання, підривної діяльності або примусу;

- невтручання у внутрішні справи один одного;
- врегулювання розбіжностей або суперечок мирними способами;
- відмова від застосування сили або погрози її застосування;
- ефективна співпраця між сторонами [210, с. 2].

Хоча активна співпраця організації з Китаєм та іншими державами призвела до відносного зниження важливості відносин з Японією, зміни в балансі США-КНР в регіоні призвели до більш рішучих дій з боку організації, а саме зміщення її акценту у відносинах з Японією з економічної на політико-безпекову кооперацію у 2010-х рр. [152]

Так, на Саміті АСЕАН-Японія у грудні 2003 р. лідери підписали “Токійську декларацію про динамічне і тривале партнерство АСЕАН та Японії в новому тисячолітті”, що окреслило напрямки розвитку відносин до 2010 р. [156, с. 1] Головними напрямки співпраці між сторонами визначено: (1) всеосяжне економічне партнерство та валютно-фінансове співробітництво; (2) зміцнення фундаменту економічного розвитку та процвітання; (3) посилення політичної та безпекової кооперації та партнерства; (4) сприяння обміну людьми та розвитку людських ресурсів; (5) покращення культурної співпраці та зв’язків з громадськістю; (6) поглиблення східно-азійського співробітництва та Східноазійської спільноти (торговий блок); (7) вирішення глобальних проблем [208]. 26 травня 2011 р. було засновано Місію Японії в АСЕАН [156, с. 1].

У листопаді 2011 р. під час 14-го Саміту АСЕАН-Японія в Балі сторони проголосили Спільну декларацію про покращення стратегічного партнерства для спільного процвітання, або Балійська декларація, а також прийняли План дій на 2011-2015 рр. [156, с. 1] Балійська декларація містить п’ять стратегій майбутньої кооперації, серед яких першою згадується саме посилення політико-безпекової кооперації в регіоні [152].

З урахуванням Балійської декларації 2011 р., 18 січня 2013 р. країни-члени АСЕАН та Японія оголосили свою Візію щодо дружби та співробітництва між АСЕАН та Японією: спільна візія спільна ідентичність,

спільне майбутнє, яка окреслює такі чотири принципи кооперації, як: (1) партнерство заради миру та стабільності; (2) партнерство заради процвітання; (3) партнерство заради покращення якості життя; та (4) партнерство “серце до серця” [220]. У 2017 р. Візію було переглянуто та розширено, а також було додано ще двома пунктами, а саме посилення інституційної спроможності організації та імплементаційні механізми кооперації [173]. Переглянутий план імплементації також бере в розрахунок Генеральний план з питань транспортного сполучення АСЕАН до 2025 р., що охоплює фізичні, інституційні та міжлюдські зв’язки, які є основоположними для досягнення “політико-безпекових та соціокультурних основ інтегрованого співтовариства АСЕАН” [129, с. 8], а також Робочий план III Ініціативи інтеграції АСЕАН, метою якого є допомога новим країнам-членами (Камбоджа, Лаос, М’янма та В’єтнам) виконувати зобов’язання щодо реалізації цілей організації [79, с. 7].

Зміна балансу сил в регіоні та стрімке посилення Китаю викликають у країн регіону занепокоєння щодо дестабілізації безпеки в регіоні. На думку професорки Канагавського університету, Оба Міе, враховуючи неоднозначну політику США щодо Азії та більш активний підхід КНР щодо налагодження зв’язків з країнами АСЕАН, Японія не здатна самотійно заповнити “ваккум, залишений Сполученими Штатами” [152]. Тому надзвичайно важливо налагоджувати кооперацію між Японією та АСЕАН “на основі чіткого довгострокового бачення того, яким саме регіоном хочуть бачити його країни-учасниці” [152].

Оскільки 2018 р. ознаменувався 45-ою річницею кооперації між АСЕАН та Японією, представники сторін зробили спільну заяву, яка підкреслює бажання зміцнити подальше партнерство, а в листопаді 2020 р., під час 23-го Саміту АСЕАН-Японія лідери прийняли Спільну заяву про співпрацю в рамках Азійсько-Тихоокеанської перспективи АСЕАН з метою посилення співпраці сторін у низці сфер [156, с. 1].

У вересні 2023 р. АСЕАН та Японія зробили Спільну заяву про заснування Всеосяжного стратегічного партнерства, а також було зроблено

нову заяву про Візію щодо дружби та співробітництва між АСЕАН та Японією: надійні партнери, відповідно до якої окреслено три головні напрями кооперації, але, на відміну від попередньої візії, головним пунктом є партнерство “серце до серця” між поколіннями (академічні обміни, стипендіальні програми, туризм тощо), якому слідує партнерство заради спільного створення економіки та суспільства майбутнього (різноманітне, інклюзивне, стійке, вільне та справедливе, яке спільно вирішує нові виклики) і партнерство заради миру й стабільності (морська безпека, права людини, вирішення конфліктів тощо) [110].

Спільна візія 2023 р. підкреслює кооперацію між АСЕАН та Японією не лише через реалізацію Візії спільноти АСЕАН 2025, а й через прийняту в травні 2025 р. Візію 2045 р., яка окреслює мету перетворення організації на спійку, інноваційну, динамічну та людиноцентричну протягом наступних 20 років [24, с. 2]. Під час зустрічі 26 червня 2025 р. сторони повторно обговорили шляхи посилення співпраці з метою покращення взаємовигідного співробітництва в рамках попередніх домовленостей. Обидві сторони не лише наголосили на необхідності продовження реалізації напрямків плану дій, а й приділили увагу низці ключових сфер, як от торгівля та інвестиції, кібербезпека, зміна клімату тощо [26].

У грудні 2024 р. АСЕАН випустила звіт з головними статистичними показниками трансформації та прогресу в регіоні. Відповідно до документу, Японія стала одним з головних зовнішніх експортерів АСЕАН з показником 6,7% [25, с. 43]. До того ж, разом із США, ЄС, КНР та АСЕАН, Японія увійшла в топ постачальників прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в регіоні з 6,9%. Головна частка ПІІ Японії припадала на транспортування та складські операції [25, с. 54-55].

У жовтні 2025 р. Прем'єр-міністерка Японії С. Такаічі зробила свій дипломатичний дебют, відвідавши Саміт АСЕАН в Куала-Лумпур (Малайзія), де пообіцяла “посилити співпрацю в галузі морської безпеки, штучного інтелекту та кібербезпеки” [100]. Вона також зробила ремарку щодо співпраці

в рамках стратегії “Вільного та відкритого Індो-Тихоокеанського регіону” Ш. Абе, бажаючи перепозицілювати цю стратегію як “основу японської дипломатії” [100], і підкреслила необхідність розвитку стратегії відповідно до нових викликів. До того ж, С. Такаїчі згадала зростаючу військову агресивність Китаю в Східно-Китайському морі як важливе безпекове питання для регіону [100].

Висновки до Розділу 4

Японія вступила у ХХІ ст. разом із низкою нерозв'язаних територіальних суперечок, а саме конфлікт з КНР та Тайванем щодо Островів Сенкаку, конфронтація з Росією через Північні території та напруження у відносинах з Південною Кореєю (та частково КНДР) через Ліанкурові скелі.

Якщо територіальні суперечки за Північні території (Південні Курильські о-ви та Ліанкурові о-ви) беруть початок у Російсько-японській війні 1904-1905 рр., то ситуація навколо островів Сенкаку є відносно новою проблемою, яку можна пов'язати з поступовою зміною балансу сил у Східній Азії. Небажання Гоміндану втрачати власну політичну вагомість та бажання КНР контролювати всю “історично китайську” територію продовжують супроводжувати японсько-китайські відносини, зокрема зважаючи на поступове посилення несанкціонованої присутності китайських човнів у внутрішніх водах Японії. Питання приналежності чотирьох Курильських о-вів Японії пов'язане не лише із бажанням повернути захоплені СРСР в момент слабкості Японії території, а й з підписанням мирного договору між сторонами після завершення Другої світової війни. Російська сторона продовжує спекулювати питанням мирного договору, а в останні кілька років, зокрема в період розгортання повномасштабного вторгнення Росії в Україну, відбувається процес посилення мілітаризації островів, які розташовані на незначній відстані від префектури Хоккайдо.

Разом зі зростанням впливу та військового потенціалу Китаю, а також розширення Пекіном мережі економічних зв'язків, регіональна політика стала важливим фокусом зовнішньополітичної стратегії Японії у ХХІ ст., про що свідчить ініціатива “Вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону”, а також поглиблення кооперації з країнами Південної та Південно-Східної Азії. Зокрема важливою є співпраця Токіо з АСЕАН як однієї з центрових сил регіону.

ВИСНОВКИ

Питання дослідження формування міжнародних відносин Японії в повоєнний період, а також особливостей та факторів, що вплинули на зовнішньополітичну стратегію країни у ХХІ ст., є актуальним у зв'язку з поглибленням українсько-японських відносин та відсутністю достатнього висвітлення цієї теми у вітчизняній науці.

Питання зовнішньої політики Японії розглядалося основними школами теорії міжнародних відносин, однак тривалий час західні дослідники не мали інтересу до вивчення зовнішньої політики країни у зв'язку з особливостями курсу І. Іто та його послідовників впродовж Холодної війни, відповідно до якого уряд країни офіційно повністю відмовився від права на утримання власних збройних сил, і сконцентрував увагу на економічному розвитку та повоєнному відновленню. Так, Японія стала справжнім феноменом та “структурною аномалією” для теоретиків у сфері політичних наук.

Загалом, аналізом зовнішньої політики Японії займалися представники наступних шкіл: реалісти та неореалісти, які зосереджують свою увагу на можливості перетворення Японії на потенційно сильного актора або шляхом нарощування збройного потенціалу (наступальний реалізм), або розширенням економічної кооперації (оборонний реалізм); марксиста та прихильники критичної теорії, які вбачають в діях сучасної Японії відголоски колишнього імперіалізму; представники лібералізму та його відгалуження, відповідно до яких Японія є актором, що готовий до активного міжнародного співробітництва; конструктивісти, що поєднують реалізм та лібералізм, підкреслюючи роль внутрішніх норм на формування зовнішньої політики. Також варто виділити науковців, які використовували методи “теджування” та “аналітичного еkleктизму”. Однак окремі дослідники питання вважають, що жоден з підходів до аналізу особливостей міжнародної політики Японії не може цілком пояснити окремі рішення,

прийнятті урядом Японії в той чи інший період історії країни. Передусім критику можна пов'язати зі змінами у стратегії Токіо за часів адміністрації Прем'єр-міністра Японії Абе Шіндзо та його послідовників.

Джерельна база, яку було використано в ході дослідження, є доволі розгалуженою, оскільки охоплює низку матеріалів різного походження. В ході роботи ми багаторазово звертались до архівних документів та копій договорів та угод, більшість з яких було погоджено та підписано у другій половині ХХІ ст. Також було досліджено офіційні матеріали та публікації зі сторінок урядів Японії, США та України; і міжнародних організацій, як от НАТО, ЄС та АСЕАН. Ми часто зверталися до наукових публікацій та аналітичних статей спеціалістів у відповідних сферах, а також використовували матеріали East Asia Forum, Foreign Policy Research Institute, RAND, Asia Society тощо. Насамкінець, у ході дослідження було використано низку публікацій в медіа, зокрема з метою відслідковування реакції та встановлення хронології подій.

Вважається, що саме в період окупації США Японії були визначені основи повоєнного курсу зовнішньої політики країни, тому історія міжнародних відносин Японії від моменту її капітуляції у Другій світовій війні стала важливим інструментом для розуміння логіки зміни підходу уряду країни до взаємодії з іншими акторами на міжнародній арені. Зокрема в цьому контексті варто згадати Окупаційний режим США та Конституцію Японії, яка вступила в силу 1947 р. і містить контроверсійну Статтю 9, яка обмежує право Японії на військові дії. Також для кращого розуміння зовнішньополітичної стратегії Токіо в повоєнний період було сформовано “Доктрину Йошіди”, головними принципами якої стали: залежність від альянсу з США, розвиток економічних відносин та збереження “невидимості” на міжнародній арені. Незважаючи на демілітаризацію країни, за каденції ІІІ. Йошіди країна неофіційно взяла участь у Корейській війні, що певною мірою розбиває міф про “Доктрину”.

Стримана зовнішня політика Японії та стрімкий економічний ріст викликали недовіру та критику країни як потенційного партнера. Якщо

сусідні країни обвинувачували Токіо в імперіалістичній експансії шляхом економічних методів, США, як головний партнер країни, критикував залежність Японії від США. Війна у Перській затоці, як перший глобальний конфлікт після припинення Холодної війни, показав нездатність японського уряду швидко адаптуватись до нових реалій міжнародної системи, тому до 2001 р. країну сприймали через статус “чекової дипломатії”.

Зважаючи на зміну міжнародного клімату та появу нових глобальних викликів, як от тероризм, політика Японії набула більш рішучих та реальних рис. Зокрема це помітно при аналізі підходів Шіндзо Абе та його “дипломатії кантей”, Кішіди Фуміо, на каденцію якого припала ескаляція російсько-української війни у 2022 р., та Такаічі Санае, яка стала першою жінкою прем’єр-міністром в історії країни.

США продовжує залишатися важливим партнером Японії, передусім в економічній та безпековій сферах. Так, наприклад, обидві країни беруть участь у Чотиристоронньому безпековому діалозі в Індो-Тихоокеанському регіоні, що також поглиблює відносини з іншими важливими регіональними партнерами – Індією та Південною Кореєю. Однак у зв’язку зі змінами підходу американського уряду щодо присутності країни в Азії, а також неоднозначними рішеннями та заявами Д. Трампа, Токіо вирішило поглибити кооперацію з великими міжнародними організаціями, передусім у сфері безпеки та оборони. Важливим північноатлантичним партнером Японії є НАТО, зокрема в контексті Російсько-української війни та потенційної загрози з боку КНР. Ключовими сферами співпраці сторін є, до прикладу, кібербезпека, гуманітарна допомога, морська безпека тощо.

Ще одним важливим стратегічним партнером Японії є ЄС. Якщо до початку ХХІ ст. їхня кооперація обмежувалася переважно економічними відносинами, які досі залишаються сильною стороною в їхніх відносинах, то починаючи з 2011 р., коли європейські країни усвідомили небезпеку зростаючого потенціалу Китаю, Японія стала “центральною опорним

пунктом” для ЄС в регіоні. У такий спосіб країна стала головним партнером союзу в Індо-Тихоокеанському регіоні.

Хронологія українсько-японських відносин в період відновленої незалежності України підкреслила відсутність в Україні чіткої стратегії щодо поглиблення кооперації з Японією. Якщо тривалий час головним питанням міждержавних відносин була кооперація по лінії “Фукусіма-Чорнобиль”, зокрема у зв’язку із великим землетрусом і цунамі в Тохоку, які спричинила аварію на Першій Фукусімській АЕС, то після 2022 р. домінантною темою у відносинах між країнами стала співпраця та допомога в контексті повномасштабного вторгнення Росії в Україну. На відміну від 2014 р., у 2022 р. Японія рішуче засудила дії Росії та наклала санкції на країну. До того ж, Ф. Кішіда став першим з часів Другої світової війни Прем’єр-міністром Японії, який відвідав зону конфлікту. Його наступники також виражали відкриту підтримку Україні, продовжуючи кооперацію та надання допомоги українському уряду для боротьби із актуальними наслідками дій Росії на території України.

В контексті регіональної політики важливу роль грають актуальні територіальні суперечки Японії та методи їхнього врегулювання. По перше, ми розглянули історію Островів Сенкаку та головні причини конфлікту навколо приналежності островів до тієї чи іншої сторони, задіяної в конфлікті, серед яких Японія, Тайвань та КНР. Однак найбільше занепокоєння в Японії викликає постійне порушення внутрішніх водойм країни, а також щорічне збільшення інтервалу перебування човнів КНР поблизу островів. Ще одним важливим конфліктом є питання територіальної приналежності Північних територій. Південні Сахалінські о-ви були окуповані СРСР в ході Другої світової війни, хоча за попередніми домовленостями між сторонами ця територія належить Японії. Відповідно до Сан-Франциського мирного договору Острови Сенкаку не увійшли до території повоєнної Японії, однак цей документ не було ратифіковано Радянським Союзом. До того ж, між країнами досі було не укладено офіційний мир, тому це питання стало

наріжним каменем у японсько-російських відносинах. Протягом десятиліть уряд Японії намагався вирішити проблему підписання миру та повернення Північних територій, однак Росія продовжувала маніпулювати цією проблемою. Наразі ж Росія не визнає Південні Курильські о-ви “спірними територіями”, і продовжує процес їхньої мілітаризації. Питання Такешіми, або Ліанкурових скель, дещо відрізняється від попередніх тим, що аргументи Південної Кореї, частиною території якої є острови, змогла навести більш переконливі аргументи щодо права на володіння островами. Однак уряд Японії вважає Такешіму невід’мною частиною території країн, тому конфлікт залишається невирішеним. Зважаючи на поглиблення кооперації в економічній та безпековій сферах, суперечка щодо Ліанкурових скель є менш загостреною, хоча окремі заяви та дії вказують на той факт, що сторони не дійшли консенсусу в даному питанні.

Ще одним важливим напрямом зовнішньополітичної стратегії країни є її політика в Індо-Тихоокеанському регіоні, а саме в Південній та Південно-Східній Азії. Так, було визначено, що Японія є великим постачальником Офіційної допомоги розвитку країнам Південної Азії, зокрема Індії та Бангладешу. Токіо активно інвестує в регіональні проєкти, як от побудова швидкісної залізниці в Індії, а також працює в напрямку поглиблення безпекової кооперації. З країнами Південно-Східної Азії уряд країни працює через АСЕАН, діючи в низці сфер, наприклад, морська безпека, штучний інтелект та кібербезпека. До того ж, обидва регіони є важливою складовою запропонованої Ш. Абе стратегії “Вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону”.

Так, аналіз повоєнної зовнішньої політики Японії уможливив розуміння головних принципів та контексту сучасних міжнародних відносин країни, що є важливим фактором у покращенні українсько-японської кооперації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 10 Largest Earthquakes Ever Recorded. *Earthquake Hazards Program. USGS*, 2025. URL: <https://www.usgs.gov/media/images/10-largest-earthquakes-ever-recorded> (дата звернення: 07.10.2025).
2. 10 points to understand the Takeshima Dispute. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100520678.pdf> (дата звернення: 25.11.2025).
3. Асоціація дружби “Японія-Україна” відіграє вагому роль у процесі поглиблення всебічного співробітництва між Україною і Японією: прес-служба. *Офіційний вебпортал парламенту України*, 2012. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/57320.html> (дата звернення: 22.11.2024).
4. Бадах Ю. Друга світова війна (1939-1945 рр.). *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. Київ, 2010. № 4. С. 93-108. URL: http://visnik.knute.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=49&Itemid=426&lang=uk (дата звернення: 10.10.2025).
5. Габер Є., Корсунський С., Шелест Г. *Friedrich-Ebert-Stiftung*. 2020. URL: [Konceptcija_zovnishnoji_politiki_Ukrajini_05.10_1.pdf](#) (дата звернення: 06.10.2024).
6. Гавур В. А. Інтенсифікація українсько-японських відносин у сфері ядерної безпеки після аварії на атомній електростанції Фукушіма-1. *Сучасні дослідження з німецької історії*, 2022. № 48. С. 119-125. URL: <https://msggh-journal.com/index.php/journal/article/view/57> (дата звернення: 22.11.2024).
7. Договірно-правова база відносин між Україною та Японією. *Посольство України в Японії*, 2023. URL:

- <https://japan.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/255-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-japonijeju> (дата звернення: 22.11.2024).
8. Історія двосторонніх відносин Японії та України. *Посольство Японії в Україні*, 2011. 3 с. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/ukr/bi_ua/factsheet/diplomatic_u.pdf (дата звернення: 22.11.2024).
 9. Корсунський С. Як будувати відносини з країнами Азії. *Vivat*, 2021. 288 с. (дата звернення: 12.11.2025).
 10. Про питання Північних територій Японії: Указ президента України №692/2022 від 07.10.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6922022-44369> (дата звернення: 21.11.2025).
 11. Угода про підтримку України та співробітництво між Україною та урядом Японії. *Офіційне інтернет-представництво*, 2024. URL: [ugoda-pro-pidtrimku-ukrayini-ta-spivrobitnictvo-mizh-ukrayin-91481](https://ukr.mfa.gov.ua/ukrayina-yaponiya/ukrayinsko-yaponski-vidnosini) (дата звернення: 06.10.2024).
 12. Удовік В. В. Українсько-японське співробітництво у сфері ядерної безпеки: основні напрямки та підсумки 30-річної співпраці. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 2017. Вип. 47. С. 328-333. URL: <https://old.istznu.org/page/issues/47/63.pdf> (дата звернення: 22.11.2024).
 13. Українсько-японські відносини. *Посольство України в Японії*, 2020. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/ukrayina-yaponiya/ukrayinsko-yaponski-vidnosini> (дата звернення: 22.11.2024).
 14. Харченко І. Ukraine-Japan cooperation to strengthen. *The Japan Times*. *Посольство України в Японії*, 2012. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/news/665-twenty-one-years-to-stability-modernization> (дата звернення: 22.11.2024).

15. Японія: довідка. *Дія Бізнес*. URL: <https://business.dii.gov.ua/exporters-handbook/countries/single-countries/jp> (дата звернення: 22.11.2024).
16. Яшнова В. Особливості відносин між Україною та Японією в контексті російсько-української війни. *Актуальні проблеми зовнішньої політики України*. Чернівці, 2024. С. 219-222. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Uld2jhAaEtZzgMqLzxBUsbG9KeGmN2U4/view> (дата звернення: 12.11.2025).
17. A New Nuclear Debate in Japan / The Editorial Board. *The Wall Street Journal*, 2022. URL: <https://www.wsj.com/opinion/a-new-nuclear-debate-in-japan-shinzo-abe-nat-o-us-russia-ukraine-vladimir-putin-china-xi-jinping-11646147202> (дата звернення: 13.11.2025).
18. Acharya A. Turning the idea of the Indo-Pacific into reality. *East Asia Forum*, 2024. URL: <https://eastasiaforum.org/2024/06/13/turning-the-idea-of-the-indo-pacific-int-o-reality/> (дата звернення: 07.10.2025).
19. Agreement on the Host Nation Support. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/q&a/ref/4.html> (дата звернення: 04.09.2025).
20. Akon S., Nandy D., Naha A. Japan's Shifting Foreign Policy to South Asia: Issues and Challenges. *Journal of Japanese Studies Exploring Multidisciplinarity*, 2022. Vol. 1, № 1. P. 223-248. URL: https://www.researchgate.net/publication/359143661_Japan's_Shifting_Foreign_Policy_to_South_Asia_Issues_and_Challenges_Journal_of_Japanese_Studies_Vol_1_No1_2022_pp223-248 (дата звернення: 28.11.2025).
21. Allies agree on Japan's Mission to NATO. *NATO*, 2018. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_154886.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 13.11.2025).

22. Allinson G. D. Japan's Postwar History. *Cornell University Press*, 2004. 240 p. URL: https://books.google.kg/books?id=_yWAqHe-TO8C&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 25.10.2025).
23. Aoyama R. Ishiba stokes up diplomacy alongside deterrence in Japan's relations with China. *East Asia Forum*, 2025. URL: <https://eastasiaforum.org/2025/03/30/ishiba-stokes-up-diplomacy-alongside-deterrence-in-japans-relations-with-china/> (дата звернення: 14.10.2025).
24. ASEAN Community Vision 2045: "Resilient, Innovative, Dynamic, and People-Centred ASEAN". *Association of Southeast Asian Nations*, 2025. 6 p. URL: https://asean.org/wp-content/uploads/2025/05/05.-ASEAN-Community-Vision-2045_adopted.pdf (дата звернення: 28.11.2025).
25. ASEAN Key Figures. *ASEAN Secretariat*, 2024. Vol. 7. 82 p. URL: <https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2024/12/AKF2024.v1.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).
26. ASEAN, Japan to Advance Comprehensive Strategic Partnership. *Association of Southeast Asian Nations*, 2025. URL: <https://asean.org/asean-japan-to-advance-comprehensive-strategic-partnership/> (дата звернення: 28.11.2025).
27. Asian Economic Crisis and Japan's Contribution. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2000. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/economy/asia/crisis0010.html> (дата звернення: 27.11.2025).
28. Atanassova-Cornelis E., Matsuda T., Loorents N., Gaens B. Japan, NATO, and the Diversification of Security Partnerships. *Rahvusvaheline Kaitseuuringute Keskus International Centre for Defense and Security*, 2024. URL: <https://icds.ee/en/japan-nato-and-the-diversification-of-security-partnerships/> (дата звернення: 13.11.2025).

29. Aurstad M. A. Strategic Shifts: Examining Shigeru Ishiba's Foreign Policy Direction. *Australian Institute of International Affairs*, 2024. URL: <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/strategic-shifts-examining-shigeru-ishibas-foreign-policy-direction/> (дата звернення: 14.10.2025).
30. Barrash I. Russia's Militarization of the Kuril Islands. *Center for Strategic & International Studies (CSIS)*, 2022. URL: <https://www.csis.org/blogs/new-perspectives-asia/russias-militarization-kuril-islands> (дата звернення: 23.11.2025).
31. Bilateral trade between Japan and United States of America. *ITC Trademap*. URL: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c392%7c%7c842%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1% (дата звернення: 25.11.2024).
32. Blewett-Mundy H. What does the new EU-Japan defence partnership actually mean? *Euobserver*, 2025. URL: <https://euobserver.com/eu-and-the-world/ardb6a9f8c> (дата звернення: 20.11.2024).
33. Bowen J. P. The Gift of the Gods: Impact of the Korean War on Japan: master's thesis. *Old Dominion University*, 1984. 100 p. URL: https://digitalcommons.odu.edu/gpis_etds/186/#::~text=The%20war%20created%20a%20fortuitous,in%20a%20slow%2C%20calculated%20way (дата звернення: 22.08.2025).
34. Brown J. D. J. Japan-Russia Territorial Negotiations and the U.S.-Japan Security Treaty. *Sasakawa USA*. 7 p. URL: https://spfusa.org/wp-content/uploads/2019/01/Japan-Russia-Territorial-Negotiations_Jan16.pdf (дата звернення: 21.11.2025).
35. Brown J. D. J. Japan's 'New Approach' to Russia. *The Diplomat*, 2016. URL: <https://thediplomat.com/2016/06/japans-new-approach-to-russia/> (дата звернення: 21.11.2025).

36. Calder K. Securing security through prosperity: the San Francisco System in comparative perspective. *The Pacific Review*, 2004. Vol. 17(1). P. 135-157. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0951274042000182447> (дата звернення: 14.10.2025).
37. Calder. K. E. Policy Paper. Revisiting the Reactive State: Japanese Policy and Beyond. *European University Institute. Robert Schuman Centre*, 2023. 9 p. URL: <https://cadmus.eui.eu/server/api/core/bitstreams/fcc475da-f9e5-553c-bccd-890ef8ab1c78/content> (дата звернення: 04.09.2025).
38. Ch'oe Y. Japan's 1905 Incorporation of Dokdo/Takeshima: A Historical Perspective. *Asia-Pacific Journal*, 2015. Vol. 13(9):e1. 27 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/asia-pacific-journal/article/japans-1905-incorporation-of-dokdotakeshima-a-historical-perspective/EEDFFC0135DB2A8A2593D467A94EE28A> (дата звернення: 25.11.2025).
39. China Coast Guard Ships Sail Around Japan's Senkaku Islands for Record 295 Consecutive Days, Have Not Left in 2025. *The Japan News by The Yomiuri Shimbun*, 2025. URL: <https://japannews.yomiuri.co.jp/politics/defense-security/20250910-280190/> (дата звернення: 16.11.2025).
40. Chotani V. M. Abe Shinzo's Kantei Diplomacy: A New Framework for Japan's Foreign Policy: doctorate thesis. *Tokyo University*, 2018. 292 p. URL: <https://repository.dl.itc.u-tokyo.ac.jp/record/2009585/files/A38768.pdf> (дата звернення: 25.08.2025).
41. Chowdhry B., Goyal A. Understanding the financial crisis in Asia. *Pacific-Basin Finance Journal*, 2000. Issue 8. P. 135-152. URL: <https://www.anderson.ucla.edu/faculty/bhagwan.chowdhry/chowdhry-goyal.pdf> (дата звернення: 27.11.2025).
42. Chubb A. The East China Sea Dispute: China's and Japan's Assertiveness from Mao to Xi. *Asia Society Policy Institute*, 2024. URL:

- <https://asiasociety.org/policy-institute/east-china-sea-dispute-chinas-and-japans-assertiveness-mao-xi> (дата звернення: 24.08.2025).
43. Chung B. Why was Korea divided after World War II instead of Japan? *Hankyoreh*. 2020. URL: https://english.hani.co.kr/arti/english_edition/e_international/958941.html (дата звернення: 12.10.2025).
44. Cilliers J. Japan's unflagging support for Ukraine, in peace- and wartime. *UNDP*, 2024. URL: japans-unflagging-support-ukraine-peace-and-wartime (дата звернення: 06.10.2024).
45. Convention between Japan and Korea, 1905. "The World and Japan" Database. URL: <https://worldjpn.net/documents/texts/pw/19051117.T1E.html> (дата звернення: 25.11.2025).
46. Destinations: Dokdo. *VisitKOREA*. URL: <https://english.visitkorea.or.kr/svc/whereToGo/locIntrdn/rgnContentsView.do?vcontsId=111166> (дата звернення: 25.11.2025).
47. Developing the EU-Japan Strategic Partnership: An analysis of European Union member states' relations with Japan/ Brinza A., Lungu A. (Ed.). *The Romanian Institute for the Study of the Asia-Pacific (RISAP)*, 2023. 610 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/380074547_Developing_the_EU-Japan_Strategic_Partnership_An_analysis_of_European_Union_member_states_relations_with_Japan (дата звернення: 04.11.2025).
48. Diplomatic Bluebook 2001: annual report. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2001. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2001/index.html> (дата звернення: 30.09.2025).
49. Diplomatic Bluebook 2002: annual report. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2002. URL:

- <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2002/index.html> (дата
звернення: 06.10.2025).
50. Diplomatic Bluebook 2016: annual report. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2016. URL: https://www.mofa.go.jp/fp/pp/page24e_000157.html (дата звернення: 21.11.2025).
51. Diplomatic Bluebook 2025: annual report. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2025. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/> (дата
звернення: 25.11.2025).
52. Dossani R. After 18 Years, Has the Quad Failed? *RAND*, 2025. URL: <https://www.rand.org/pubs/commentary/2025/03/after-18-years-has-the-quad-failed.html> (дата звернення: 11.10.2025).
53. Edström B. Japan's Evolving Foreign Policy Doctrine: The Long Postwar. *Palgrave Macmillan*, 2025. 481 p. URL: <https://content.e-bookshelf.de/media/reading/L-25336558-5175048066.pdf> (дата звернення: 05.11.2025).
54. EU and Japan reaffirm close cooperation on trade and economic security / Directorate-General for Trade and Economic Security. *European Commission*. URL: [https://policy.trade.ec.europa.eu/news/eu-and-japan-reaffirm-close-cooperati
on-trade-and-economic-security-2025-05-08_en](https://policy.trade.ec.europa.eu/news/eu-and-japan-reaffirm-close-cooperation-on-trade-and-economic-security-2025-05-08_en) (дата звернення: 15.11.2024).
55. EU Indo-Pacific Strategy. *The Diplomatic Service of the European Union*, 2024. URL: https://www.eeas.europa.eu/eu-indo-pacific-strategy-topic_en# (дата звернення: 10.11.2025).
56. EU-Japan Economic Partnership Agreement. *European Commission*. URL: [https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/c
ountries-and-regions/japan/eu-japan-agreement_en](https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/japan/eu-japan-agreement_en) (дата звернення: 10.11.2025).

57. EU-Japan Strategic Partnership Agreement (SPA). *The Diplomatic Service of the European Union*, 2019. URL: https://www.eeas.europa.eu/node/57491_en (дата звернення: 10.11.2025).
58. EU-Japan Strategic Partnership. *The Diplomatic Service of the European Union*, 2025. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-japan-relations_en (дата звернення: 10.11.2025).
59. Faison S. Deng Xiaoping is dead at 92; Architect of Modern China. *The New York Times*, 1997. URL: <https://www.nytimes.com/1997/02/20/world/deng-xiaoping-is-dead-at-92-architect-of-modern-china.html> (дата звернення: 16.11.2025).
60. Feist H. The Atomic Bomb and the End of World War II. *Princeton University Press*, 1966. 212 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=32N9BgAAQBAJ&printsec=copyright&source=gbs_pub_info_r&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 10.10.2025).
61. Fern S. Tokdo or Takeshima? The International Law of Territorial Acquisition on the Japan-Korea Island Dispute. *Stanford Journal of East Asian Affairs*, 2005. Vol. 5, № 1. P. 79-89. URL: <https://www.dokdo-takeshima.com/wordpress/wp-content/images/Sean-Fern-Dokdo.pdf> (дата звернення: 25.11.2025).
62. Foucault M. Abnormal: Lectures at the Collège de France 1974-1975. *Verso*, 2003. 375 p. URL: https://monoskop.org/images/9/9b/Foucault_Michel_Abnormal_Lectures_at_the_College_de_France_1974_1975_2003.pdf (дата звернення: 15.07.2025).
63. Free and Open Indo-Pacific. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2025. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/page25e_000278.html (дата звернення: 28.11.2025).

64. Fukao K. Japan's Foreign Policy Priorities. *German Marshall Fund*, 2025.
URL: <https://www.gmfus.org/news/japans-foreign-policy-priorities> (дата звернення: 14.10.2025).
65. Fukuda Doctrine. *ASJA (Asia Japan Alumni) International*. URL: <https://asja.gr.jp/en/asja/fukuda.html> (дата звернення: 27.10.2025).
66. Goh E. Meeting the China challenge: The US in Southeast Asian regional security strategies. *Policy Studies. East-West Center Washington*, 2005. 82 p.
URL: <https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/server/api/core/bitstreams/8b1d6403-f890-4e4d-90f0-9fa9e708303a/content> (дата звернення: 18.07.2025).
67. Gordon A. A. Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present. *Oxford University Press*, 2003. 399 p. (дата звернення: 18.08.2025)
68. Goroku T. Japan and NATO. *Japan in an Era of Geopolitics: A New Foreign and Security Policy Direction. Konrad Adenauer Stiftung*, 2024. P. 183-191. URL: <https://www.kas.de/en/web/japan/single-title/-/content/japan-in-an-era-of-geopolitics-2> (дата звернення: 26.11.2024)
69. Govindasamy G. Evolution of Japan's Pacifist to Realist Diplomacy: From Yoshida Shigeru to Fumio Kishida. *WILAYAH: The International Journal of East Asian Studies*, 2023. Vol. 12, № 2. P. 57-68. URL: <https://ejournal.um.edu.my/index.php/IJEAS/article/view/46615> (дата звернення: 26.09.2025).
70. Green M. J. Japan's Reluctant Realism: Foreign Policy Challenges in an Era of Uncertain Power. *A Council of Foreign Relations Book*, 2001. 360 p.
URL: <https://link.springer.com/book/10.1057/9780312299804> (дата звернення: 15.07.2025).
71. Hagström L. The 'abnormal' state: Identity, norm/exception and Japan. *European Journal of International Relations*, 2014. Vol. 21(1). P. 122-145.

- URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1354066113518356> (дата звернення: 15.07.2025).
72. Heginbotham E., Samuels R. J., Mercantile Realism and Japanese Foreign Policy. *International Security. The MIT Press*, 1998. Vol. 22, № 4. P. 171-203. URL: <https://www.jstor.org/stable/2539243> (дата звернення: 15.07.2025).
73. History of the European Union – 1945-1959. *European Union*. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59_en#:~:text=9%20May%201950%20-%20A%20plan,Union%20as%20'Europe%20Day (дата звернення: 04.11.2025).
74. Hori K. Japan's Incorporation of Takeshima into Its Territory in 1905. *Korea Observer*, 1997. P. 477-525. URL: <http://www.dokdo-takeshima.com/wordpress/wp-content/images/Kazuo-Hori-Dokdo.pdf> (дата звернення: 25.11.2025).
75. Hoshiro H. Deconstructing the 'Yoshida Doctrine'. *Japanese Journal of Political Science*, 2022. № 23(2). P. 105-128. URL: https://www.researchgate.net/publication/358454759_Deconstructing_the_%27Yoshida_Doctrine%27 (дата звернення: 22.08.2025).
76. Hughes C. W. Review: Japan's Doctoring of the Yoshida Doctrine. *Asia Policy*, 2007. P. 199-204. URL: <https://www.jstor.org/stable/24904615> (дата звернення: 15.07.2025).
77. Implementing the United States-Japan Agreement: Executive Order. *The White House*, 2025. URL: <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/09/implementing-the-united-states-japan-agreement/> (дата звернення: 25.11.2024).
78. Individually Tailored Partnership Programme between NATO and Japan for 2023-2026. *NATO*, 2023. URL: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2023/07/12/individually-tailored-partnership-programme-between-nato-and-japan-for-2023-2026> (дата звернення: 13.11.2025).

79. Initiative ASEAN Integration (IAI) Work Plan III. *The ASEAN Secretariat*, 2016. 50 p. URL: <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/08/09rev2Content-IAI-Work-Plan-III.pdf> (дата звернення: 27.11.2025).
80. Irkutsk Statement by the Prime Minister of Japan and the President of the Russian Federation on the Continuation of Future Negotiations on the Issue of a Peace Treaty. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/pmv0103/state.html> (дата звернення: 21.11.2025).
81. Ishimaru Y. The Korean War and Japanese Ports: Support for the UN Forces and Its Influences. *NIDS Security Reports*, 2007. № 8. P. 55-70. URL: https://www.nids.mod.go.jp/english/publication/kiyo/pdf/2007/bulletin_e2007_5.pdf (дата звернення: 16.10.2025).
82. Jacobo C. Japan's Response to the Russian-Ukraine Conflict: Shaping Indo-Pacific Security. *The National Bureau of Asian Research*, 2024. URL: [japans-response-to-the-russia-ukraine-conflict-shaping](https://www.nbr.org/publication/japans-response-to-the-russia-ukraine-conflict-shaping-indo-pacific-security) (дата звернення: 06.10.2024).
83. Jain P. Japan-China Tensions Escalate. *Australian Institute of International Affairs*, 2023. URL: <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/japan-china-tensions-escalate/> (дата звернення: 16.11.2025).
84. Jain P. Japan's ODA engagement with India and Bangladesh: Focusing on Connectivity. IDE policy Brief, 2025. URL: <https://www.ide.go.jp/library/Japanese/Publish/Reports/AjikenPolicyBrief/pdf/211.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).
85. Janczak J. The European Union – Japan Strategic Partnership in the Contested Global Order. External Relations of the EU in the Context of Economic, Normative and Security Framework. *Przegląd Strategiczny*, 2021. Issue 14. P. 59-73. URL: https://www.researchgate.net/publication/357413198_The_European_Union

- Japan Strategic Partnership in the Contested Global Order External Relations of the EU in the Context of Economic Normative and Security Framework (дата звернення: 04.11.2025).
86. Japan and NATO as “Natural Partners”: speech. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2014. <https://www.mofa.go.jp/files/00003> (дата звернення: 13.11.2025).
 87. Japan Instrument of Accession to the Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia: Jakarta, 2 July 2004. *Association of Southeast Asian Nations*, 2004. URL: <https://asean.org/japan-instrument-of-accession-to-the-treaty-of-amity-and-cooperation-in-southeast-asia-jakarta-2-july-2004/> (дата звернення: 27.11.2025).
 88. Japan-ASEAN Friendship and Cooperation: Shared Vision, Shared Identity, Shared Future. *Association of Southeast Asian Nations*, 2015. URL: <https://www.asean.emb-japan.go.jp/documents/20150402%20pamphlet.pdf> (дата звернення: 27.11.2025).
 89. Japan-NATO Relations. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2022. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000049189.pdf> (дата звернення: 13.11.2025).
 90. Japan-U.S. Joint Declaration on Security, Alliance for the 21st Century. *Ministry of Defense*. URL: <https://www.mod.go.jp/en/j-us-alliance/joint-declaration/21century/index.html> (дата звернення: 04.09.2025).
 91. Japan-U.S. Security Treaty. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/q&a/ref/1.html> (дата звернення: 25.10.2025).
 92. Japan-U.S. Summit Telephone Talk. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2025. URL: https://www.mofa.go.jp/na/na1/us/pageite_000001_01324.html (дата звернення: 27.10.2025).
 93. Japan: EU trade relations with Japan; Facts, figures and latest developments. *European Commission*. URL:

- https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/japan_en (дата звернення: 15.11.2024).
94. Japan: NATO's longest-standing partner in the Asia-Pacific. *NATO*, 2013. URL: https://www.nato.int/cps/fr/natohq/news_99788.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 12.11.2025).
95. Japan's Application for U.N. membership. "The World and Japan" Database. URL: <https://worldjpn.net/documents/texts/docs/19520616.O1E.html> (дата звернення: 25.10.2025).
96. Japan's Northern Territories: For A Relationship of Genuine Trust. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.cu.emb-japan.go.jp/es/docs/Territorio_Norte.pdf (дата звернення: 30.11.2024).
97. Japan's Participation in the North Atlantic Treaty Organization (NATO) Foreign Ministers' Meeting (Result). *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2020. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press6e_000256.html (дата звернення: 13.11.2025).
98. Japanese Territory Q&A. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/territory/page1we_000007.html#q2 (дата звернення: 16.11.2025).
99. Japanese-American Diplomacy - Treaty of Kanagawa; March, 31, 1854. *The Avalon Project. Yale Law School Lillian Goldman Law Library*. URL: https://avalon.law.yale.edu/19th_century/japan002.asp (дата звернення: 15.11.2025).
100. Johnson J. Takaichi makes diplomatic debut with ASEAN maritime security and AI pledge. *The Japan Times*, 2025. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2025/10/27/japan/politics/sanae-takaichi-asean-summit/> (дата звернення: 28.11.2025).

101. Johnstone C. B. The East China Sea: Ten Years After The Senkaku Nationalization Crisis. *Asia Maritime Transparency Initiative*, 2022. URL: <https://amti.csis.org/the-east-china-sea-ten-years-after-the-senkaku-nationalization-crisis/> (дата звернення: 24.08.2025).
102. Johnstone C. B., Szechenyi N. Japan's Prime Minister Visits Ukraine. *Center for Strategic & International Studies (CSIS)*, 2023. URL: <https://www.csis.org/analysis/japans-prime-minister-visits-ukraine> (дата звернення: 06.10.2024).
103. Joint Declaration by the Union of Soviet Socialist Republics and Japan. "The World and Japan" Database. URL: <https://worldjpn.net/documents/texts/docs/19561019.D1E.html> (дата звернення: 21.11.2025).
104. Joint Declaration on relations between the EEC and Japan. *European Commission*, 2022. URL: <https://cordis.europa.eu/article/id/448-joint-declaration-on-relations-between-the-eeec-and-japan> (дата звернення: 04.11.2025).
105. Joint Declaration on Relations between The European Community and its Member States and Japan. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 1991. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/eu/overview/declar.html> (дата звернення: 04.11.2025).
106. Joint Declaration on Security Cooperation between Japan and India. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2025. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100897552.pdf> (дата звернення: 28.11.2025).
107. Joint press point. *NATO*, 2014. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_109507.htm (дата звернення: 13.11.2025).
108. Joint press statement. *NATO*, 2017. URL: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2017/10/31/joint-press-statement> (дата звернення: 13.11.2025).

109. Joint statement following the EU-Japan Summit 2025. *European Commission*, 2025. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_25_1890 (дата звернення: 10.11.2025).
110. Joint Vision Statement on ASEAN-Japan Friendship and Cooperation: Trusted Partners. *Association of Southeast Asian Nations*, 2023. 3 p. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100597190.pdf> (дата звернення: 28.11.2025).
111. Katzenstein P. J. Cultural Norms and National Security: Police and Military in Postwar Japan. *Cornell Studies in Political Economy*. *Cornell University Press*, 1996. 328 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=oTrmwhRbytIC&printsec=frontcover&source=gbs_atb&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 18.07.2025).
112. Katzenstein P. J. Rethinking Japanese Security: International and External Dimensions. *Routledge*, 2008. P. 304. URL: <https://books.google.com.jm/books?id=LQEMKjwVDMAC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 19.07.2025).
113. Kawai K. Mokusatsu: Japan's Response to the Potsdam Declaration. *Pacific Historical Review*. *University of California Press*, 1950. Vol. 19, № 4. P. 409-414. URL: <https://www.jstor.org/stable/3635822> (дата звернення: 10.10.2025).
114. Kazuhara K. The Korean War and The National Police Reserve of Japan: Impact of the US Army's Far East Command on Japan's Defense Capability. *NIDS Security Reports*, 2006. № 7. P. 95-116. URL: https://www.nids.mod.go.jp/english/publication/kiyo/pdf/bulletin_e2006_5_Kuzuhara.pdf (дата звернення: 16.10.2025).
115. Kenton W. Nixon Shock: Definition, Causes, and Economic Impact. *Investopedia*, 2025. URL: <https://www.investopedia.com/terms/n/nixon-shock.asp> (дата звернення: 27.10.2025).

116. Keohane R. O., Nye J. S. Power and Interdependence. *Pearson*, 2011. 368 p. URL: [http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/05%20Cooperation%20with%20States%20as%20Unitary%20Actors/Keohane%20&%20Nye%20-%20Power%20and%20interdependence%20\[Ch%201-3\].pdf](http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/05%20Cooperation%20with%20States%20as%20Unitary%20Actors/Keohane%20&%20Nye%20-%20Power%20and%20interdependence%20[Ch%201-3].pdf) (дата звернення: 18.07.2025).
117. Kerr G. H. Ryukyu Kingdom and Province Before 1945. *The Pacific Science Board*, 1953. 240 p. URL: <https://mickmc.tripod.com/rkapb1945.pdf> (дата звернення: 16.11.2025).
118. Khong Y. F. Making Bricks without Straw in the Asia Pacific? *The Pacific Review*, 1997. Vol. 10(2). P. 289-300. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09512749708719222> (дата звернення: 19.07.2025).
119. Kliman D. M. Japan's Security Strategy in the Post-9/11 World: Embracing a New Realpolitik. *Praeger*, 2006. 224 p. URL: https://archive.org/details/japanssecurityst0000klim_b1s6/page/n3/mode/2up (дата звернення: 15.07.2025).
120. Krasny J. Overview of Foreign Policy, Security and the Economy. *Geneva Centre for Security Policy*, 2020. URL: <https://www.gcsp.ch/news/japan-under-prime-minister-shinzo-abe-past-present-future> (дата звернення: 08.10.2025).
121. Krickel-Choi N., Chen C. Defending the islands, defending the self: Taiwan, sovereignty and the origin of the Diaoyu/Senkaku Islands dispute as ontological security-seeking. *The Pacific Review*, 2024. Vol. 37(2). P. 301-327. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09512748.2023.2166978> (дата звернення: 24.08.2025).
122. Lee T. Japan's failed lobby for Dokdo in Peace Treaty (1). *The Korea Times*, 2012. URL:

- <https://www.koreatimes.co.kr/southkorea/politics/20120319/japans-failed-lobby-for-dokdo-in-peace-treaty-1> (дата звернення: 25.11.2025).
123. Lind J. M. Pacifism or Passing the Buck? Testing Theories of Japanese Security Policy. *International Security*, 2004. Vol. 29, № 1. P. 92-121. URL: <https://www.sfu.ca/~kawasaki/lind.pdf> (дата звернення: 15.07.2025).
 124. Llewelyn J. Balancing Okinawa's return with American expectations: Japan and the Vietnam War 1965-1975. *International relations of the Asia Pacific*, 2010. Vol. 10. P. 305-342. URL: https://ciaotest.cc.columbia.edu/journals/irap/v10i2/f_0018930_16190.pdf (дата звернення: 25.10.2025).
 125. Location of Liancourt rocks: photo / demis.nl. *Wikimedia Commons*, 2006. URL: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Location-of-Liancourt-rocks-en.png> (дата звернення: 30.11.2024).
 126. London Declaration. *NATO*, 2019. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts (дата звернення: 13.11.2025).
 127. Lu D. J. Japan: A Documentary History. *Routledge*, 1997. 694 p. URL: http://laits.utexas.edu/~mr56267/HIST_341_materials/Images/Income%20Doubbling.pdf (дата звернення: 25.10.2025).
 128. Masashi Nishihara: biography. *AAS-in-Asia* 2020. URL: <https://aasinasia2020.org/dvteam/masashi-nishihara/> (дата звернення: 20.10.2025).
 129. Master Plan on ASEAN Connectivity 2025. *The ASEAN Secretariat*, 2016. 116 p. URL: https://asean.org/wp-content/uploads/2021/08/8_compressed.pdf (дата звернення: 27.11.2025).
 130. McCormack G. Client State: Japan in the American Embrace. *Social Science Japan Journal*, 2008. Vol. 11(2). P. 330-333. URL:

- <https://academic.oup.com/ssjj/article-abstract/11/2/330/1626408> (дата
звернення: 18.07.2025).
131. Memorandum from the Commander-in-Chief of the Allied Forces to the Japanese Imperial Government. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/mofaj/area/takeshima/pdfs/g_taisengo01.pdf (дата
звернення: 21.11.2025).
132. Memorandum of Cooperation Regarding the Technology Prosperity Deal Between the Government of the United States of America and the Government of Japan. The White House, 2025. URL: <https://www.whitehouse.gov/articles/2025/10/u-s-japan-technology-prosperity-deal/> (дата звернення: 29.11.2024).
133. Midford P. Japan's Foreign Policy In The Twenty-First Century: Continuity and Change | Edited by Lam Peng Er and Purnendra Jain. *Book Reviews, Northeast Asia. The University of British Colombia*, 2023. Vol. 95, № 4. URL: <https://pacificaffairs.ubc.ca/book-reviews/japans-foreign-policy-in-the-twenty-first-century-continuity-and-change-edited-by-lam-peng-er-and-purnendra-jain/> (дата звернення: 07.10.2025).
134. Midford P. Japan's Response to Terror: Dispatching the SDF to the Arabian Sea. *Asian Survey*, 2003. Vol. XLIII, № 2. P. 329-351. URL: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/16629655.pdf> (дата
звернення: 04.10.2025).
135. Midford P. The Logic of Reassurance and Japan's Grand Strategy. *Security Studies*, 2002. Vol. 11, № 3. P. 1-43. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/714005337> (дата звернення: 15.07.2025).
136. Mokusatsu: One Word, Two Lessons. *National Security Agency/Central Security Service*. P. 95-100. URL: <https://www.nsa.gov/portals/75/documents/news-features/declassified-documents/tech-journals/mokusatsu.pdf> (дата звернення: 10.10.2025).

137. Montgomery H., Klein B. In Tokyo, Trump and Takaichi bonded over a mutual friend – and a mutual enemy. *CNN*, 2025. URL: <https://edition.cnn.com/2025/10/31/asia/us-japan-trump-takaichi-analysis-intl-hnk> (дата звернення: 03.11.2025).
138. Moore R. A. The Occupation of Japan as History. Some Recent Research. *Monumenta Nipponica. Sophia University*, 1981. Vol. 36, № 3. P. 317-328. URL: <https://www.jstor.org/stable/2384440> (дата звернення: 12.10.2025).
139. Morris-Suzuki T. Japan and the Korean War: A Cross-Border Perspective. *アジア研究. J-Stage*, 2015. Vol. 61, № 2. P. 3-14. URL: https://www.jstage.jst.go.jp/article/asianstudies/61/2/61_3/_pdf (дата звернення: 20.08.2025).
140. Nagy S. R. Missteps highlight Ishiba's foreign policy challenges. *The Japan Times*, 2025. URL: <https://www.japantimes.co.jp/commentary/2025/01/08/japan/ishibas-foreign-policy-fumbles/> (дата звернення: 12.10.2025).
141. Nakanishi H. The Gulf War and Japanese Diplomacy. *Nippon*, 2011. URL: <https://www.nippon.com/en/features/c00202/#> (дата звернення: 30.09.2025).
142. Nakano Y. Japan's Leadership Role on Ukraine. *Center for Strategic & International Studies (CSIS)*, 2024. URL: [japans-leadership-role-ukraine](https://www.csis.org/analysis/japans-leadership-role-ukraine) (дата звернення: 06.10.2024).
143. National Security Strategy (NSS). *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2023. URL: https://www.mofa.go.jp/fp/nsp/page1we_000081.html (дата звернення: 20.11.2024).
144. NATO 2022 Strategic Concept. *NATO*, 2023. 13 p. URL: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/strategic-concepts/nato-2022-strategic-concept> (дата звернення: 13.11.2025).
145. NATO Asia-Pacific partners (AP4) Leaders' Meeting. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2022. URL:

- https://www.mofa.go.jp/a_o/ocn/ki/page1e_000413.html (дата звернення: 13.11.2025).
146. NATO Defense Ministers Meeting opens with a focus on Ukraine and the Indo-Pacific. *NATO*, 2024. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_229541.htm (дата звернення: 13.11.2025).
147. Niekerk G. Japan's Foreign Policy Evolution During the Postwar Contemporary Period: Rising Phoenix and Geopolitical Realignment during the Cold War (1945-1990). *Stellenbosch University Japan Centre*, 2024. URL: <https://www0.sun.ac.za/japancentre/2024/10/03/japans-foreign-policy-evolution-during-the-postwar-contemporary-period-rising-phoenix-and-geopolitical-realignment-during-the-cold-war-1945-1990/> (дата звернення: 24.10.2025).
148. Nixon and the End of the Bretton Woods System, 1971-1973. *Office of the Historian*. URL: <https://history.state.gov/milestones/1969-1976/nixon-shock> (дата звернення: 27.10.2025).
149. Nobira Y. Kishida revives tougher words with Russia in dispute over isles. *The Asahi Shimbun*, 2022. URL: <https://www.asahi.com/ajw/articles/14567893> (дата звернення: 21.11.2025).
150. Northern Territories: Japan Needs More Aggressive Diplomacy / Editorial Board. *The Sankei Shimbun. Japan Forward*, 2024. URL: <https://japan-forward.com/editorial-northern-territories-japan-needs-more-aggressive-diplomacy/> (дата звернення: 21.11.2025).
151. Northern Territories. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/territory/index.html> (дата звернення: 21.11.2025).

152. Ōba M. Japan-ASEAN Cooperation: A Central Element of East Asia's Regional Architecture. *Nippon*, 2017. URL: <https://www.nippon.com/en/currents/d00345/> (дата звернення: 27.11.2025).
153. Oguma S. The Revival of the Quad amidst Great Power Competition: column. *The National Institute for Defense Studies*, 2023. P. 129-131. URL: <https://www.nids.mod.go.jp/english/publication/perspectives/pdf/eColumn2.pdf> (дата звернення: 10.10.2025).
154. Okumiya M. Japan's Self-Defense Forces. *Proceedings. U.S. Naval Institute*, 1965. Vol. 91/12/754. URL: <https://www.usni.org/magazines/proceedings/1965/december/japans-self-defense-forces> (дата звернення: 21.10.2025).
155. Outline of the Japan-United States Summit Meeting. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2001. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/pmv0103/summit.html> (дата звернення: 04.09.2025).
156. Overview of ASEAN-Japan Comprehensive Strategic Partnership. *Association of Southeast Asian Nations*, 2024. 6 p. URL: <https://asean.org/wp-content/uploads/2024/07/Overview-of-ASEAN-Japan-CSP-full-version-as-of-July-2024.pdf> (дата звернення: 27.11.2025).
157. Pande A. The Quad in an 'America First' World. *The Diplomat*, 2025. URL: <https://thediplomat.com/2025/07/the-quad-in-an-america-first-world/> (дата звернення: 10.10.2025).
158. Passin H. The Occupation: Some Reflections. *Daedalus*, 1990. Vol. 119, № 3. P. 107-129. URL: <https://www.jstor.org/stable/20025319> (дата звернення: 12.10.2025).
159. Policy Speech by Prime Minister ISHIBA Shigeru to the 214th Session of the Diet. *Prime Minister's Office of Japan*, 2024. URL: https://japan.kantei.go.jp/102_ishiba/statement/202410/1004shoshinhyomei.html (дата звернення: 12.10.2025).

160. Policy Speech by Prime Minister TAKAICHI Sanae to the 219th Session of the Diet. *Prime Minister's Office of Japan*, 2025. URL: <https://japan.kantei.go.jp/104/statement/202510/24shoshinhyomei.html> (дата звернення: 27.10.2025).
161. Pollman M. E. The Politicization of the Liancourt Rocks Dispute and its Effect on the Japan-South Korea Relationship. *Issues & Insights. Pacific Forum CSIS*, 2015. 27 p. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/194539/issuesinsights_vol15no10.pdf (дата звернення: 25.11.2025).
162. Postwar Japan as History / Gordon A. (Ed.) *University of California Press*, 1993. 563 p. URL: https://books.google.mk/books?id=cLEOR91_vtIC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 14.10.2025).
163. Potsdam Declaration. *National Diet Library*. URL: <https://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c06.html> (дата звернення: 10.10.2025).
164. Potter D. M. Evolution of Japan's Postwar Foreign Policy. *The Bulletin of the Center for International Education. Nanzan University*, 2008. P. 31-49. URL: https://www.researchgate.net/profile/David-Potter-3/publication/237767319_Evolution_of_Japan%27s_Postwar_Foreign_Policy/links/57512f4e08ae1f765f9468cd/Evolution-of-Japans-Postwar-Foreign-Policy.pdf (дата звернення: 22.08.2025).
165. President of Ukraine and Prime Minister of Japan Discussed Defense Cooperation, Air Defense, and Support for Ukraine's Energy Sector. *President of Ukraine Official Website*, 2025. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/prezident-ukrayini-ta-premyer-ministerka-yaponiyi-obgovorili-101165> (дата звернення: 29.11.2024).
166. Press Conference by Prime Minister TAKAICHI Sanae regarding the Japan-China Summit Meeting. *Prime Minister's Office of Japan*, 2025.

- URL: <https://japan.kantei.go.jp/104/statement/202510/31kaiken.html> (дата звернення: 16.11.2025).
167. Pugliese G. Kantei diplomacy? Japan's hybrid leadership in foreign and security policy. *Oxford University Research Archive*, 2016. 28 p. URL: <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:ddde3d35-5b22-4b20-983b-97a07bd9f79a/files/rm900nt65> (дата звернення: 07.10.2025).
168. Quad Joint Leaders' Statement. *The White House*, 2022. URL: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/statements-releases/2022/05/24/quad-joint-leaders-statement/> (дата звернення: 10.10.2025).
169. Rathus J. Japan, China and Networked Regionalism in East Asia. *Critical Studies of the Asia-Pacific*, 2011. 246 p. (20.06.2025)
170. Relations with Japan. *NATO*, 2025. URL: <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/relations-with-japan> (дата звернення: 12.11.2025).
171. Release of the Japan-EU Security and Defense Partnership. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2024. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/pressite_000001_00703.html (дата звернення: 20.11.2024).
172. Report on Comprehensive National Security. "The World and Japan" Database. URL: <https://worldjpn.net/documents/texts/JPSC/19800702.O1E.html> (дата звернення: 27.10.2025).
173. Revised Implementation Plan of the Vision Statement on ASEAN-Japan Friendship and Cooperation: Shared Vision, Shared Identity, Shared Future. *Association of Southeast Asian Nations*, 2017. 13 p. URL: <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/Revised-IP-of-ASEAN-Japan-Vision-Statement-Final.pdf> (дата звернення: 27.11.2025).
174. Rose G. Review: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, 1998. Vol. 51, № 1. P. 144-72. URL: <https://www.jstor.org/stable/25054068> (дата звернення: 18.07.2025).

175. Ruling parties start talks to draft changes to Japan's postwar Constitution / *The Mainichi*, 2025. URL: <https://mainichi.jp/english/articles/20251114/p2g/00m/0na/002000c> (дата звернення: 25.11.2024).
176. Russia Adopts Updated Maritime Doctrine; Lists U.S., NATO As Primary Threats / RFE/RL's Russian Service. *Radio Free Europe, Radio Liberty*, 2022. URL: <https://www.rferl.org/a/russia-maritime-doctrine-threats-nato-us/31967675.html> (дата звернення: 23.11.2025).
177. Russo-Japanese Peace Treaty (Treaty of Portsmouth). "*The World and Japan*" *Database*. URL: <https://worldjpn.net/documents/texts/pw/19050905.T1E.html> (дата звернення: 14.10.2025).
178. Ruyt J. The golden era of EU-Japan relations dawns. *POLITICO*, 2023. URL: <https://www.politico.eu/article/european-union-indo-pacific-the-golden-era-of-eu-japan-relations-dawns/> (дата звернення: 10.11.2025).
179. Saito J. Why Was Japan Struck So Hard by the 2008 Crisis? *Japan Center for Economic Research*, 2018. URL: <https://www.jcer.or.jp/english/why-was-japan-struck-so-hard-by-the-2008-crisis> (дата звернення: 04.10.2025).
180. Sato K. The Senkaku Islands Dispute: Four Reasons of the Chinese Offensive - A Japanese View. *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 2019. Vol. 8(1). P. 50-82. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/24761028.2019.1626567#abstract> (дата звернення: 24.08.2025).
181. Security Treaty Between the United States and Japan; September 8, 1951. *The Avalon Project. Yale Law School Lillian Goldman Law Library*. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/japan001.asp (дата звернення: 20.10.2025).

182. Senkaku Diaoyu Tiaoyu Islands: photo / Jackopoid. *Wikimedia Commons*, 2013. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Senkaku_Diaoyu_Tiaoyu_Islands.png (дата звернення: 30.11.2024).
183. Senkaku Islands Q&A. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/senkaku/> (дата звернення: 16.11.2025).
184. Soeya Y. The Yoshida Line and the Yoshida Doctrine: summary. *J-Stage*, 2006. URL: https://www.jstage.jst.go.jp/article/kokusaiseiji1957/2008/151/2008_151_1/pdf/-char/en (дата звернення: 20.10.2025).
185. Soliman M. Japan: America's Indispensable Ally in the 21st Century. *Foreign Policy Research Institute*, 2024. URL: <https://www.fpri.org/article/2024/10/japan-americas-indispensable-ally-in-the-21st-century/> (дата звернення: 07.10.2025).
186. Soviet Denunciation of the Pact with Japan. *The Avalon Project. Yale Law School Lillian Goldman Law Library*. URL: <https://avalon.law.yale.edu/wwii/s3.asp> (дата звернення: 21.11.2025).
187. Soviet-Japanese Neutrality Pact April 13, 1941. *The Avalon Project. Yale Law School Lillian Goldman Law Library*. URL: <https://avalon.law.yale.edu/wwii/s1.asp> (дата звернення: 21.11.2025).
188. Speech by Richard Nixon (15 August 1971). *CVCE*, 2013. 6 p. URL: https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/168eed17-f28b-487b-9cd2-6d668e42e63a/publishable_en.pdf (дата звернення: 27.10.2025).
189. Steven R. Japan's New Imperialism. *Palgrave Macmillan*, 1990. 317 p. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-349-10927-2> (дата звернення: 18.07.2025).
190. Sugita Y. The Yoshida Doctrine as a Myth. *The Japanese Journal Studies*, 2016. № 27. P. 123-143. URL:

- https://www.jaas.gr.jp/jjas/pdf/2016/06_SUGIYAMA.pdf (дата звернення: 04.07.2025).
191. Tadokoro M. Japanese Diplomacy and the First Gulf War. International Forum on War History. *The National Institute for Defense Studies*, 2021. P. 81-89. URL: <https://www.nids.mod.go.jp/english/publication/forum/e2021.html> (дата звернення: 30.09.2025).
192. Takeshima: app / 日本国外務省. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=jp.go.mofa.takeshima&hl=en> (дата звернення: 25.11.2025).
193. Takeshima. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/takeshima/index.html> (дата звернення: 25.11.2025).
194. Tanaka A. Chapter 3. “Japan after World War II”. Seven Chapters on Japanese Modernization. *JICA-Open University of Japan*. Chiba, 2019. 12 p. URL: https://www.jica.go.jp/Resource/dsp-chair/english/chair/modernization/ku57pq00002mpdct-att/modernization_chapter_03.pdf (дата звернення: 04.07.2025).
195. Tanaka H. US-Japan Relations: Past, Present, and Future. *New Shimoda Conference: Revitalizing Japan-US Strategic Partnership for a Changing World*. Tokyo and New York: Japan Center for International Exchange, 2011. P. 50-56. URL: <https://jcie.org/analysis/books-reports/newshimoda/> (дата звернення: 07.10.2025).
196. The 1st Japan-EU Security and Defense Dialogue. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2025. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/ep/pagewe_000001_00210.html (дата звернення: 20.11.2024).
197. The Constitution of Japan. *Prime Minister of Japan and His Cabinet*. URL:

- https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html (дата звернення: 04.07.2025).
198. The First Policy Speech by Prime Minister ISHIBA Shigeru. *The Government of Japan*, 2024. URL: https://www.japan.go.jp/kizuna/2024/11/the_first_policy_speech_by_ishiba.html (дата звернення: 12.11.2025).
199. The Five Pillars for Achieving PM Kishida's Realism Diplomacy for a New Era. *The Government of Japan*, 2022. URL: https://www.japan.go.jp/kizuna/2022/09/realism_diplomacy_for_a_new_era.html (дата звернення: 12.10.2025).
200. The Initiative of Big-G (The Bay of Bengal Industrial Growth Belt). *Japan International Cooperation Agency (JICA)*. URL: <https://www.jica.go.jp/english/overseas/bangladesh/activities/initiative.html> (дата звернення: 28.11.2025).
201. The Japan-U.S. Special Action Committee (SACO) Interim Report. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 1996. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/seco.html> (дата звернення: 04.09.2025).
202. The Korean War was a gift from the Gods: quote. *Quote*. URL: <https://quote.org/quote/the-korean-war-was-a-gift-from-589131> (дата звернення: 16.10.2025).
203. The Potsdam Declaration (July 26, 1945). *Asia for Educators. Columbia University*. URL: <https://afe.easia.columbia.edu/ps/japan/potsdam.pdf> (дата звернення: 10.10.2025).
204. The SAGE Handbook of Modern Japanese Studies / Babb J. D. (Ed.). *SAGE Publications Ltd*, 2015. 672 p. (дата звернення: 21.06.2025).
205. The South Korean President declares sovereignty over adjacent seas (the Syngman Rhee Line – inside of which includes Takeshima) / The Japanese Government protests Korea's maritime declaration as well as its assumption of sovereignty over Takeshima. *THE OPRI Center of Island Studies*.

- Sasakawa Peace Foundation*, 2023. URL: https://www.spf.org/islandstudies/info_library/takeshima--index-1-28.html (дата звернення: 25.11.2025).
206. The Yalta Conference. *The Avalon Project. Yale Law School Lillian Goldman Law Library*. URL: <https://avalon.law.yale.edu/wwii/yalta.asp> (дата звернення: 21.11.2025).
207. Thompson C. L. America in the Far East. *Current History*. University of California Press, 1949. Vol. 16, № 92. P. 221-225. URL: <https://www.jstor.org/stable/45307580> (дата звернення: 14.10.2025).
208. Tokyo Declaration for The Dynamic and Enduring ASEAN-Japan Partnership in The New Millennium. *Association of Southeast Asian Nations*, 2012. URL: <https://asean.org/tokyo-declaration-for-the-dynamic-and-enduring-asean-jap-an-partnership-in-the-new-millennium/> (дата звернення: 27.11.2025).
209. Tokyo Declaration on Japan-Russia Relations. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/q&a/declaration.html> (дата звернення: 21.11.2025).
210. Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia. *Association of Southeast Asian Nations*. 7 p. URL: <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/20131230235433.pdf> (дата звернення: 27.11.2025).
211. Treaty of Peace with Japan (with two declarations). Signed at San Francisco, on 8 September 1951. *United Nations Treaty Series*. № 1832 P. 45-164. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20136/volume-136-i-1832-english.pdf> (дата звернення: 04.07.2025).
212. Tsuruoka M. Japan and Europe. *Japan in an Era of Geopolitics: A New Foreign and Security Policy Direction. Konrad Adenauer Stiftung*, 2024. P. 167-182. URL:

- <https://www.kas.de/en/web/japan/single-title/-/content/japan-in-an-era-of-geopolitics-2> (дата звернення: 26.11.2024).
213. Tsuruta J. Japan to Build Major New Vessel for the Senkaku Islands. *The Diplomat*, 2024. URL: <https://thediplomat.com/2024/07/japan-to-build-major-new-vessel-for-the-senkaku-islands/> (дата звернення: 16.11.2025).
214. Twomey C. P. Japan, a circumscribed balancer: Building on defensive realism to make predictions about East Asian security. *Security Studies*, 2000. Vol. 9, № 4. P. 167-205. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09636410008429416> (дата звернення: 15.07.2025).
215. U.S.-Japan Joint Vision Statement. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2015. URL: https://www.mofa.go.jp/na/na1/us/page3e_000332.html (дата звернення: 08.10.2025).
216. Ukraine. *Japan International Cooperation Agency (JICA)*. URL: <https://www.jica.go.jp/english/overseas/ukraine/index.html> (дата звернення: 12.11.2025).
217. United Nations Convention on the Law of the Sea. *United Nations*. 201 p. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (дата звернення: 25.11.2025).
218. US President Trump criticizes UN, NATO and climate 'hoax'. *UN News*, 2025. URL: <https://news.un.org/en/story/2025/09/1165924> (дата звернення: 14.10.2025).
219. Villegaas R., Arrieta E. Building without blocs: EU-Japan relations after the July Summit. *European Policy Centre*, 2025. URL: <https://www.epc.eu/publication/building-without-blocs-eu-japan-relations-after-the-july-summit/> (дата звернення: 10.11.2025).
220. Vision Statement on ASEAN-Japan Friendship and Cooperation: Shared Vision, Shared Identity, Shared Future. *Association of Southeast Asian*

- Nations*, 2013. URL: <https://www.mofa.go.jp/mofaj/files/000022449.pdf> (дата звернення: 27.11.2025).
221. Voss G. Early Japanese Isolationism. *Pacific Historical Review*, 1945. Vol. 14, № 1. P. 13-35. URL: <https://www.jstor.org/stable/3634510> (дата звернення: 15.07.2025).
222. Walker J., Azuma H. Shinzo Abe's Unfinished Deal with Russia. *War On The Rocks*, 2020. URL: <https://warontherocks.com/2020/09/shinzo-abes-unfinished-deal-with-russia/> (дата звернення: 21.11.2025).
223. Watanabe Y., Yoshida M., Hironaka M. The U.S.-Japan Alliance and Roles of the Japanese Self-Defense Forces: Past, Present, and Future. *Sasakawa USA*, 2016. 51 p. URL: <https://spfusa.org/wp-content/uploads/2017/01/US-Japan-Alliance-JSDF.pdf> (дата звернення: 24.10.2025).
224. What is AMEICC. *AMEICC*. URL: <https://ameicc.org/about/> (дата звернення: 27.11.2025).
225. White Paper on Development Cooperation 2022. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2023. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/oda/pagewe_000001_00014.html (дата звернення: 12.11.2025).
226. White Paper on Development Cooperation 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 2025. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/oda/pagew_000001_00277.html (дата звернення: 20.11.2024).
227. Why has Japan deployed fighter jets to NATO bases in the US, Canada, And Europe? / Atlantic Council experts. *Atlantic Council*, 2025. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/why-h> (дата звернення: 13.11.2025).

228. X post by Dmitry Medvedev / X, 2024. URL: <https://x.com/MedvedevRussiaE/status/1752269272376590801> (дата звернення: 23.11.2025).
229. YOSHIDA Shigeru: biography. *Portraits of Modern Japanese Historical Figures*. National Diet Library. URL: <https://www.ndl.go.jp/portrait/e/datas/350/> (дата звернення: 20.10.2025).
230. Yuasa T. Evaluating Kishida's Diplomacy – The Success of Pursuing Diplomacy Which Protects Universal Values of the International Community. *Sasakawa Peace Foundation*, 2024. URL: https://www.spf.org/iina/en/articles/yuasa_02.html (дата звернення: 12.10.2025).
231. 독립기념관 독도학교: app / (주)인스에듀테인먼트. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=net.creccer.arfgbind&hl=ko> (дата звернення: 25.11.2025).
232. 中国外相:中国是搬不走的邻居. *Phoenix TV*, 2024. URL: https://x.com/thinking_panda/status/1872119438746726860?lang=en (дата звернення: 25.10.2025).
233. 中国海警局船の尖閣周辺航行、連続335日で途切れる 荒天影響か. 毎日新聞, 2025. URL: <https://mainichi.jp/articles/20251021/k00/00m/040/261000c> (дата звернення: 16.11.2025).
234. 岸田首相、北方領土「固有の領土」追加制裁にも言及 参院予算委. 毎日新聞, 2022. URL: <https://mainichi.jp/articles/20220307/k00/00m/010/174000c> (дата звернення: 21.11.2025).
235. 憲法改正し「国防軍」明記 高市氏、月刊誌で保守強調「今の自民党案よりベターだ」/ 東京新聞, 2021. URL: <https://www.tokyo-np.co.jp/article/127023> (дата звернення: 25.11.2024).

236. 日本國魯西亞國通好條約(日露和親條約). データベース「世界と日本」. URL: <https://worldjpn.net/documents/texts/pw/18550207.T1J.html> (дата звернення: 21.11.2025).
237. 柯隆 中国人向けビザ緩和、日中「人的交流」テコに歩み寄り. *NIKKEI*, 2024. URL: <https://www.nikkei.com/article/DGXZQOUA245Q30U4A221C2000000/> (дата звернення: 14.10.2025).
238. 米国連邦議会上下両院合同会議における岸田内閣総理大臣演説. *Prime Minister's Office of Japan*, 2024. URL: https://www.kantei.go.jp/jp/101_kishida/statement/2024/0411enzetsu.html (дата звернення: 12.10.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

План Союзних військ щодо розділу Японії після Другої світової війни

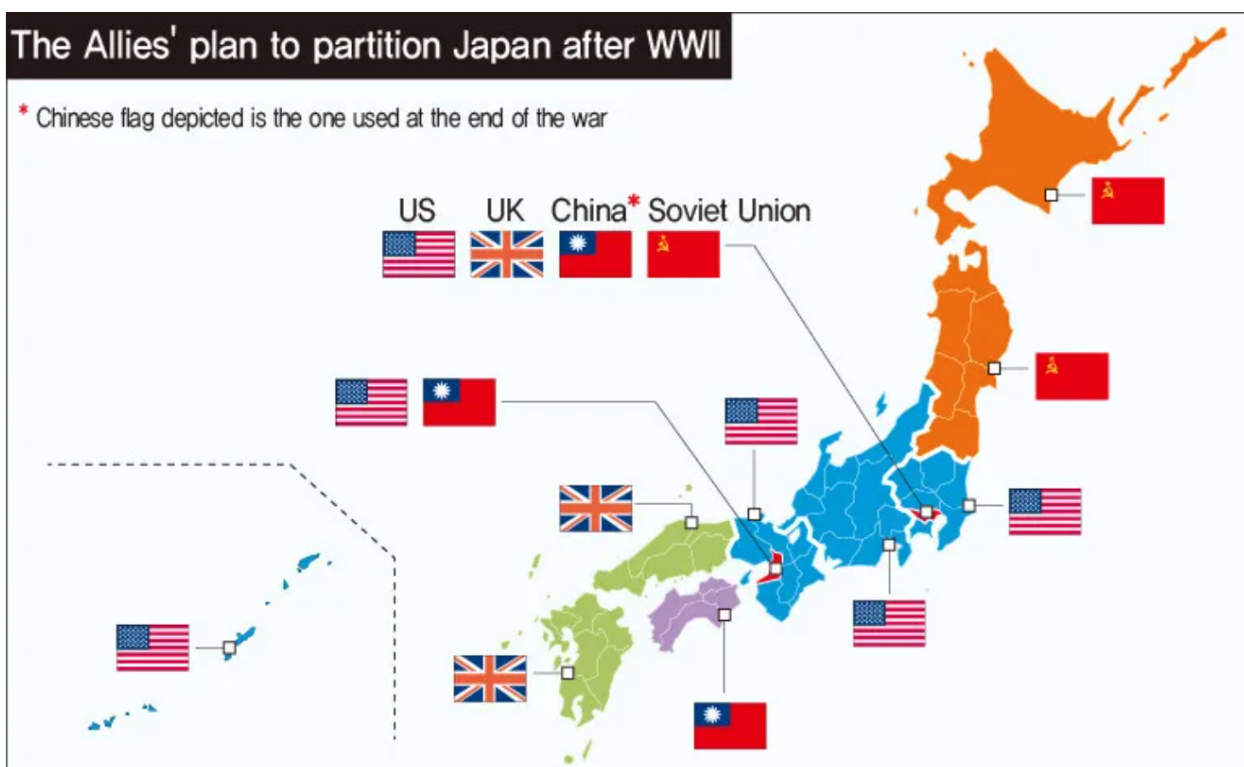

Рис А. Зображено початковий план Союзних військ щодо розподілу Японії після Другої світової війни, який так і не було імплементовано

*Зображений китайський прапор використовувався наприкінці війн
(переклад з англійської)

Джерело: [43]

Острови Сенкаку

Рис Б. Зображено розташування Островів Сенкаку щодо Японії, КНР та Тайваню. Джерело [182]

Додаток В

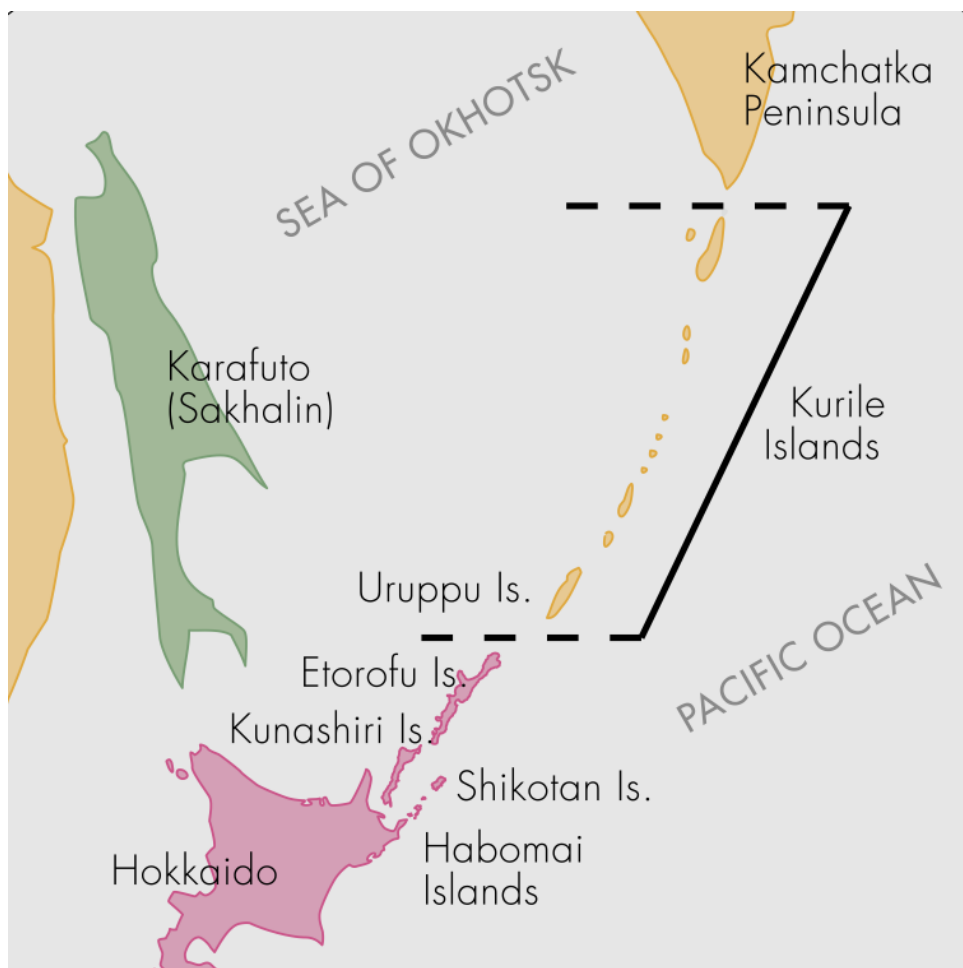
Кордон, проведений на основі Шімодського договору 1855 р.

Рис В. Зображено приналежність чотирьох північних островів Японії, відповідно до Шімодського договору, який було підписано між Японією та Російською імперією в 1855 р. Джерело [96]

Харакірі Лорда Асано

Рис Г. Сцена смерті Наганорі Асано з вистави періоду Мейдзі.
Джерело [228]

Додаток Д

Ліанкурові скелі

Рис Д. Розташування Ліанкурових скель щодо Японії та Республіки Корея. Джерело [125]

Вільний та відкритий Індो-Тихоокеанський регіон

Рис Е. Територія, охоплена ініціативою “Вільний та відкритий Індо-Тихоокеанський регіон” [63]

SUMMARY

The master's thesis consists of the following parts: introduction, four chapters which are divided into ten sections, four sectional conclusions, main conclusions, a list of references and appendices.

The introduction underlines the relevance of the topic chosen for the research, clarifies the main goals and objectives of the thesis, its object and subject, chronological framework, and the research methodology. It also highlights the work's novelty and practical significance as well as its approbation and structure.

Chapter 1 of the thesis, "Theoretical and Conceptual Aspects of Japan's Foreign Policy", discusses some concepts and methods used in analysing Japan's international relations. Moreover, it describes research materials that were crucial in order to successfully conduct the research.

In the first section of the chapter, the main theoretical approaches to the analysis of the country's international position and its strategy internationally are discussed.

First of all, it was discovered that for a long period of time, the topic was left out of scholars' interest due to the specific policy implemented by the Prime Minister of Japan, Shigeru Yoshida, and his successors. The key features of the strategy were economic prosperity and dependence on the security alliance with the U.S. Thus, most of the studies on the topic of Japan's international relations were made starting from the end of the Cold War.

In general, all the most prominent schools of international relations theory have contributed to the analysis of Japan's foreign policy, namely, realists, idealists, constructivists and their branches. Even Marxist theorists have shared their vision of the country's aims on the international stage. Realists were the first in their attempts to describe the topic, and if some of them are convinced that it's able (and will) to rise as a big military power, others tend to focus on Tokyo's economic potential. Marxism, although not as popular as other schools nowadays, argued that Japan is still guided by its imperialistic desires, especially with its regional economic policies. Liberals notice Japan's readiness to become a reliable

partner in the modern relations system, and constructivists try to balance realists and liberals by emphasising the role of domestic norms compared to the external pressure. It's also worth mentioning that some scholars have noticed the inapplicability of the classical theories to some of the decisions made by the country's government, thus they come up with new approaches and methods, like "hedging" or "analytical eclecticism".

The second section is devoted to the references used in the study and an attempt to structurally divide them into a few categories. For example, in the process of researching, a lot of archived documents were used, namely, multiple treaties, summit documents, speeches, etc. Additionally, the official websites of the organisations mentioned (UN, NATO, EU, ASEAN) and governments (National Diet, Ministry of Foreign Affairs, The White House) were used as a rich source of the information regarding important policies and changes. Some other categories are scholars' studies and analytical articles, theses and dissertations, books, and news articles.

Starting from Chapter 2, the practical topics are being discussed.

In this specific part, the background of Japan's modern foreign policy strategy is put into focus, as it's essential in order to understand the logic behind some of the events taking place later. Events discussed in the chapter were taking place mostly between 1945 and 2000.

The first section starts with the capitulation of Japan in World War II and the beginning of the U.S. occupation, which lasted 6 years and 7 months. This period is crucial because the postwar Constitution was formed, with special emphasis on Article 9 and the supposed inability of the country to hold its own defense forces. Although the domestic government, compared to postwar Germany, had some influence on the occupiers, Japan was still dependent on the USA.

Thus, the second section dives into the discussions surrounding the "Yoshida Doctrine" and Shigeru Yoshida as the historically influential figure. However, the whole "Doctrine", as an explanation of the country's policy throughout the Cold War, was a relatively modern creation (1970s) and an attempt

to justify Japan's restrained foreign presence, which was criticised by the other international actors. So, the main question the theorists in the 21st century are stating is whether it's still relevant to judge Japan's foreign policy based on the concept of the "Yoshida Doctrine".

The third section concentrated on the second half of the 20th century.

Here, the participation of Japan in the major events is being analysed, as well as the main criticism of the country's approach is being discovered. The focus is on the Vietnam War and the Gulf War. Here is when the inability of Japan's government to efficiently react to the evolving global conflicts appeared, especially in the context of the war in the Arabian Peninsula. It became clear that some changes to the pacifist and economically stressed approach should be made unless the country wants to remain a "chequebook diplomacy" state.

Chapter 3 analyses the cooperation between Japan and Euro-Atlantic states.

In section one, the shaping of Japan's foreign policy in the 21st century and its relations with the U.S. are being discussed. At first, the new and more "realist" policy style was adopted by the country's Prime Ministers. The USA remains Japan's closest partner, but some interest in regional and global politics is to be noticed, especially during the Abe Shinzo administration between 2013 and 2020. Moreover, he is famous for the "kantei" diplomacy, when the Prime Minister receives more power to influence the country's international decisions.

The second section highlights Japan's interest in cooperation with some other big actors, like international organisations.

Thus, it started to deepen its security and defense partnership with NATO, becoming its longest and central strategic partner in the Indo-Pacific region. Some key spheres of their cooperation are, for example, cybersecurity, humanitarian aid, maritime security, etc. This partnership is especially important in the context of the major threats to the peace, such as the Russian full-scale invasion of Ukraine and China's growing military presence in the East China Sea. At the same time, Donald Trump's administration in 2017 decided to restrict American presence in Asia,

which led to some security concerns in Japan, as the U.S. is historically the country's biggest security partner.

The other two important topics were analysed in the third section – strategic partnership with the EU and relations with Ukraine.

At first, before the start of the 21st century, the relations between the EU and Japan remained in the sphere of economy and trade. Even now, the parties are stable economic partners, and Japan is one of the biggest external trade destinations in the EU. Nevertheless, starting from 2011, when Europe started to realise the growing potential of the PRC, Japan became the organisation's "central stronghold" in the Indo-Pacific region, which made it the EU's main partner in Asia.

Ukrainian-Japanese relations were also studied, especially due to their rising importance after the outbreak of the full-scale war in Ukraine in 2022. In the beginning, the core of diplomatic relations between the countries was countering nuclear threats. Both Japan and Ukraine suffered from nuclear catastrophes, so such cooperation is crucial for each party, especially after the Tōhoku earthquake and tsunami in 2011. After February 24, 2022, Japan openly condemned Russia's actions, imposed sanctions, and increased the provision of financial and humanitarian aid to Ukraine. Some believe that Japan and Ukraine share similar struggles – nuclear threats and territories occupied by Russia – which can be a ground for further cooperation.

The last chapter has two sections and concentrates on the regional policies of Japan in the 21st century.

The first part is devoted to the territorial disputes of modern Japan, namely, the Senkaku Islands dispute with the PRC and the ROC, the Northern Territories unresolved problem with the Russian Federation, and the Takeshima conflict with the ROK and DPRK.

The Senkaku Islands dispute, compared to the other two, started in the 1970s and is related to the fear of the Kuomintang losing its status as the official representative of the Chinese people and, most importantly, its sovereignty. Thus,

the argument of historical background was brought into the context, which led to the accusations of imperialism against Japan. The PRC basically picked up Taiwan's arguments and used them as a justification for China's claims for the islands. Nowadays, the Senkaku Islands are an important strategic point for China, which is growing its maritime potential in the East Asia Sea.

The Northern Territories dispute has its roots in the end of the 19th century, when the border between Japan and Imperial China was established. But the crucial eleven was the occupation of the four Southern Kuril Islands by the Soviet Union in 1945, which stayed as Soviet property according to the Yalta Conference. However, neither the USSR signed the San Francisco Peace Treaty, nor did the countries make an official peace deal later. Thus, it became a core issue in the relations between the countries, and if Japan tried to negotiate the territorial affiliation on the Kuril Islands, Russia successfully used it to manipulate the relations. Russia's former President Dmitry Medvedev concluded in his recent post that they are ready to sign a peace treaty, but the islands will stay as Russian, and it can't be negotiated.

Takeshima Islands, or Liancourt Rocks, are a rather successful story for the South Korea government, as they managed to prove their position regarding the islands. Liancourt Rocks are officially part of the ROK's territory, although Japan maintains its position that it's an inherently Japanese land. Nonetheless, South Korea continues the development of the islands, which shows its great autonomy over the territory.

The second part of Chapter 4 discusses Japan's policy in South and Southeast Asia. In this context, Shinzo Abe's "Free and Open Indo-Pacific" highlights the basics of the new regional approach of Japan's foreign policy strategy. Japan's government actively invests in infrastructure projects in India and Bangladesh, and also provides ODA support, making South Asia the biggest recipient of the ODA assistance. Japan also actively cooperates with ASEAN by participating in different projects and providing opportunities for youth and specialists from the region.

In conclusion, it's important to highlight that throughout the chronological framework of the research, Japan's international relations approach has gradually developed into a more active and bold approach, which shows the desire of the country to become a global actor and stability provider in the world. Conducting this research was essential if there's an aim to understand the logic behind the decisions Japan makes as an important partner to Ukraine. As this field is relatively understudied in Ukraine, the master's thesis could become useful in preparing future specialists in the field of international relations and creating recommendations for Ukraine's approach to deepening relations with Japan.